

Sámi girkoeallima strategalaš plána

Plána dohkkehuvvui Girkočoahkkimis jagis 2011

Sámi girkoallima strategalaš plána

Sámi girkoallima strategalaš plána evttohus

ISBN 978-82-7545-095-9

© Sámi girkoráđđi, Norgga girku

Diŋgon čujuhus:

Kirkerådets materiellekspedisjon

(materiálkataloga gávnnat dáppe: www.kirken.no)

E-poasta: materiell@kirken.no

Girkoráđđi

Poastaboksa 799 Sentrum

0106 Oslo

Tlf 23 08 12 00 Faks 23 08 12 01

Deaddiluvvon lohku: 70

Plána gávnnat maid neahttabáikkis www.kirken.no

Buvttadeapmi: Kirkerådets kommunikasjonsavdeling

Ovdasátni

Sámi girkoallima strategalaš plánain lea Norgga girku vuosttaš geardde ožžon ollislaš sámi girkoallinplána. Plána dohkkehuvvui Girkočoahkkimis jagis 2011 ja dat válldahallá buot doaibmasurggiid Norgga girkus ja das lea čuovvovaš višuvdna sámi girkoallima ektui:

Bistevaš ja ovttárvosaš – sámi girkoallin Norgga girkus.

Bistevaš ja ovttárvosaš sámi girkoallimis lea sáhka sámiid ja sámi álbmoga oasálastima birra girkus. Jus dan oasálastima galgá dahkat duohtan, de eaktuda dat ahte sámiide addojuvvo vejolašvuohta oasálastit girkus iežaset iešlági mielde, ja ahte sámiide čáhkkehuvvo sadji hábmet sin iežaset girkoallima Norgga girku siskkobealde. Bistevaš ja ovttárvosaš sámi girkoallimis lea maid seammás sáhka Norgga girku ollislaš searvevuoda birra – min oktasaš návcca birra doaibmat mánggakultuvrralaš searvevuodas mas fátmastit sámi girkoallima ovttárvosaš ja lunddolaš oassin.

Bistevaš ja ovttárvosaš sámi girkoallima višuvdna muitala čiekŋalepmosit Norgga girku iešáddejumi birra girkun. Norgga girku ii sáhte doaibmat álbmotgirkun Norggas almmá bistevaš ja ovttárvosaš sámi girkoallima haga.

Jesus Kristusa girku lea oppamáilmmálaš, mánggakultuvrralaš ja mánggačearddalaš searvevuoha. Sátni ”kristtalaš” čuožžilii dalle go evangelium joavddai Jerusalema juvddálaččaid kristtalaš searvegottis mánggakultuvrralaš Antiokiai (Apd 11,26). Girku lea mánggakultuvrralaš ja dat čájehuvvo, Vuoiŋŋa dagu bokte, vuosttaš hellodatbeaivvi rájes juo: Olbmot ”buot álbmogiin” geat ledje Jerusalemii boahtán, jerre ovddošemiin: Mii dat lea?” ”Mii gullat juohkehaš iežamet eatnigiela” (Apd 2,5-12).

Guottut sámeigiela ja kultuvrra ektui leat historjjá čađa rievddadan sihke girkus ja stuoraservodagas. Norgga girku dovddasta ahte menddo dávjá ledje dat heajos guottut. Danne dovddastii Girkočoahkkim jagis 1997 ahte girku lea leamaš mielde dáruiduhttimis, ja dáhtui bargat dan ovdii ahte hehttet joatkimis šat dan boasttuvuoda (GČ 13/97).

Sámi girkoallima strategalaš plána mearrádus mearkaša ahte Norgga girku dovddasta čielgaseappot go goassege ovdal dan ahte sámit leat Norgga álgoálbmot ja maddái diehttelas oassi Norgga girkus. Strategiijaplána loahpas lea vuolgaheaddji doaibmaplána 2012-2016 áigodahkii.

Strategiijaplána vuodđun lea ahte sámi girkoallin ellojuvvo ovddemustá báikkálaččat. Seammás dárbbáša maid báikkálaš girku doarjaga buot dásiin girkus jus sámi girkoallin galgá oažžut buriid eallineavttuid. Dakkár geahččanguovllus sávvat mii ahte *Sámi girkoallima strategalaš plána* sáhtta šaddat buorin reaidun nannet ja ovdánahttit sámi girkoallima bistevaš ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus.

Oslo, miessemánnu 2011
Jens-Petter Johnsen
Girkoráđi direktvra

Sisdoallu

1.	Álgu	7
1.1.	Višuvdna	7
1.2.	Plána duogáš ja huksehus	7
2.	Čoahkkáigeassu	8
2.1.	Åniedimmie (sammendrag på sørsamisk)	8
2.2.	Tjoahkkájgæsos (sammendrag på lulesamisk)	15
2.3.	Čoahkkáigeassu (sammendrag på nordsamisk)	22
2.4.	Sammendrag (på norsk)	29
3.	Duogáš – sámi álbmot ja sámi girkoallin	36
3.1.	Sápmi, sámi álbmot ja sámi servodateallin.....	36
3.2.	Sámi čearddalašvuohta. Gii lea sápmelaš?.....	37
3.3.	Sámegiella ja sámi giellajoavkkut Norggas	37
3.4.	Girkohistorjjálaš govdodat	39
3.5.	Sámi girkoallin Norgga girkus	43
3.5.1.	Maid oaivvildit sámi girkoallimiin?	43
3.5.2.	Iešguđetláganvuodát sámi girkoallimis	43
3.5.3.	Davvisámi girkoallin	45
3.5.4.	Julevsámi girkoallin (ja bihtámsámi)	46
3.5.5.	Lullisámi girkoallin	47
3.5.6.	Sámi girkoallin Lulli-Norggas	48
3.5.7.	Sámi girkoallin riikkarájiid rastá	49
3.5.8.	Álgoálbmotbargu	50
3.5.9.	Sámi kristtalašvuodaipmárdus ja teologiiija.....	50
4.	Prinsihpalaš oassi	52
4.1	Girkočoahkkima prinsihpalaš mearrádušat	52
4.2	Lutherlaš Máilmmilihtu ja Girkuid Máilmmiráđi čanasteamit.....	52
4.3	Norga láhka ja álbmotriekti	53
4.3.1	Našovnnalaš lágat	53
4.3.2	Álbmotrievttálaš mearrádušat	56
4.4	Ráđđehusa sámepolitihka čanastagat	56
4.5	Fátmmasteapmi unnitlogupolitihkalaš vuodđoprinsihppan	57
4.6	Soabahus vuodđogeahččanguovllun	57
4.7	Teologalaš geahččanguovllut	58
5	Doaibmaoassi	62
5.1	Báikkálaš girku vuolggasadjin	62
5.2	Sámegiela- ja kultuvragelbbolašvuoda dárbbut	63
5.3	Sámegiela fuolaheapmi - mihtomearit	64
5.3.1	1. dássi: Sámegiela fuolaheapmi našovnnalaš vuodđodásis	65
5.3.2	2. dássi: Sámegiela fuolaheapmi sámegiela hálddašanguovllus	65
5.3.3	Sámegiela geavaheami reguleren sisgirkolaččat	67
5.4	Ovddasvástáduš ja resursadárbu iešguđet dásiin Norgga girkus	68
5.4.1	Báikkálaš girku.....	69
5.4.2	Proavvásiid ovddasvástáduš.....	70

5.4.3	Bismmaid ovddasvástáduš.....	70
5.4.4	Bismagodderáđđi – ovddasvástáduš ja resursadárbbut.....	71
5.4.5	Sámi girkoráđđi – ovddasvástáduš ja resursadárbbut	72
5.5	Sámi biibbaljorgaleapmi	74
5.6	Sálbma- ja liturgiijabargu (ipmilbálvalusodastus)	75
5.6.1	Sálmmat	75
5.6.2	Liturgiiijat	77
5.7	Oskkuoahpahuš/oskkuoahpahušodastus	79
5.8	Nuoraidbargu	83
5.9	Diakoniiija	85
5.10	Soabadan- ja ságastallanbarggut	87
5.11	Girkolaš kultuvrabarggut: girkomusiikka ja girkodáidda	89
5.12	Rekrutteren	90
5.13	Girkofágalaš gelbbolašvuodahuksen: girko-/mišuvdnahistorjá ja sámi teologiija	95
5.14	Sámi-girkolaš ovttasbargu rájiid badjel	97
5.15	Álgoálbmotbargu	98
5.15.1	Doarjja álgoálbmotvuoigatvuođaide	99
5.15.2	Riikkaidgaskasaš /ekumenalaš álgoálbmotbargu	99
5.15.3	Riikkaidgaskasaš diakoniiija ja mišuvdna (doarjja).....	100
5.16	Stáhta-girku odastus	101
5.16.1	Girkočoahkkima čanastagat boahhtevaš girkoláhkii ja girkoortnegii.....	102
5.16.2	Stáhta ovddasvástáduš fievrredit aktiivvalaš doarju sámi oskku- ja eallinoaidnopolitiikka	102
5.16.3	Sámelága giellanjuolggadusat	103
5.17	Sámi girkodemokratiiija (demokratiiijaodastus)	103
5.18	Vuordámušat bargiid- ja bargoaddiidorganisašuvnnaide	106
5.19	Ovttasbargu leastadiánalaš čoakkalmasaiguin ja kristtalaš organisašuvnnaiguin	107
6	Doaibmaplána	108

Mielddus 1: Sámegeilla Norgga girkus: Áigeguovdilis giellamearrádušaid dulkon	110
--	------------

1. ÁLGU

1.1. Višuvdna

Norgga girku višuvdna sámi girkoallimiin lea:

Bistevaš ja ovttáárvosaš – sámi girkoallin Norgga girkus.

1.2. Plána duogáš ja huksehus

Girkočoahkkinn bivddii GČ 7/06 áššis ráhkadit plána movt ovdánahttit sámi girkoallima mas davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella, ja sámi kultuvrra girjáivuoha vuhtiiváldojuvvo. Mearrádusas bivde earret eará ahte plána galgá deattuhit sámi giella- ja kultuvragelbbolašvuoda bismagottiin, rekrutterema, sámiide guoskevaš fáttáid áigeovdilis oahpuin, biibbaljorgalanbargguid, sálmmaid ja liturgijaid, ságastallan- ja soabadanbargguid, ávkkálaš organiserema sámi girkoallimii ja oktavuodaide Norgga girku ođastusbargguide minddár.

Girkočoahkkima mearrádus mearkkaša ahte Norgga girku bargguid galgá govdadit geahčadit sámi girkoallima hárrái. Dát plána lea danne strategalaš plána Norgga girku oppalaš bargguin sámi girkoallimis.

Sámi girkoallimis lea ovddemusat sáhka sápmelaččaid ja sámi álbmoga oasálastimis girkus. Duohta oasálastin lea dattege dan duohken ahte addojuvvo go sápmelaččaide vejolašvuoha oasálastit girkus iežaset iešlágiin, ja čáhkehuvvo go sápmelaččaide sadji hábmet iežaset girkoallima. Sámi girkoallin ii nappo guoskka danne dušše sápmelaččaide, muhto maiddái dasa guđeládje Norgga girku, nugo áсахussan, áimmahuššá ja čáhkeha sámivuhtii saji.

Sámi girkoallima strategalaš plána váldomihttu lea áсахit veahkkin bistevaš sámi girkoallima Norgga girkus, mas sápmelaččaid oasálastin girkus lea ovttáárvosaš, ja sámi girkoallin lea lunddolaš oassi Norgga girku oktasaš identitehtas. Dat mihttu gáibida vuos fuomášuhttit sápmelaččaid lahkavuoda Norgga girkus, ja vuđoleappot jurddašeami sámi girkoallima prinsihpalaš vuodu birra, ja ulbmillaš barggu nannet rámmaeavttuid Norgga girku sámi girkoallimii sihke vuogádagaid, girkolaš bálvalusaid ja ulbmillaš doaimbijuid bokte girku iešguđetge bargosurggiin. Dát plána galgá veahkehit dan dahkat.

Sámi girkoallima strategalaš plána leat 6 oasi.

1. *kapihtal* čilge plána duogáša ja huksehusa.
2. *kapihtal* čoahkkáigeassá plána lullisámegillii, julevsámegillii, davvisámegillii ja dárogillii.
3. *kapihtal* addá duogášdieđuid sámi álbmoga ja sámi girkoallima birra.
4. *kapihtal* čilge sámi girkoallima bargguid prinsihpalaš vuodu.
5. *kapihtal* meannuda girkolaš doaimsurggiid ovttaid ovttaid ja giehtadallá erenoamáš hástalusaid doaimmaid láidestemiid ja doaimbijuid ektui.
6. *kapihtal* čoahkkáigeassá ođđa vuoruhuvvon virggiid ja doaimbidjoguovlluid 5. kapihtala rájes ja bidjá daid dihto áigemiide 5-jagi doaimbaplánii

2. ČOAHKKÁIGEASSU

(lullisámeigiella, julevsámeigiella, davvisámeigiella ja dárogiella)

2.1. Áeniedimmie

(čoahkkáigeassu lullisámegillii)

Kapihte 1 saemien gærhkoejielemen visjovnem áehpiedahta Nøørjen gærhkosne, jìh buerkeste soejkesjen fáantoem jìh guktie soejkesjem bigkeme.

Nøørjen gærhkoen visjovne saemien gærhkoejeliemasse lea: *Jielije jìh seammavyørtogs – saemien gærhkoejieleme Nøørjen gærhkosne*. Soejkesjen vóarome lea Gærhkoetjåanghkoen nænnoestimmie aamhtesisne KM 7/06, mij gihthi akten soejkesjen mietie edtja saemien gærhkoejielemem evtiedidh, gusnie edtja noerhtesaemien, julevsáemien jìh áarjelsaemien, jìh aaj dam gellielaaketje saemien kultuvrem gorredidh.- Dìhte áejvievuopsie dan 'Strategisk plan for samisk kirkeliv' lea viehkietidh guktie akte jielije saemien gærhkoejieleme Dennie nøørjen gærhkosne sjædta, gusnie saemieh Leah meatan seammavyørtogsvoetine gærhkosne, jìh saemien gærhkoejieleme lea akte buajhkoes bielie Nøørjen gærhkoen tjænghkies identiteteste. Dìhte soejkesje edtja viehkietidh mierietsiehkide nænnoestidh dan saemien gærhkoejeliemasse, struktuvri, øørnedimmien jìh tjielke darjomi bijre, gærhkoen joekehts barkoesuerkine.

Kapithe 2 aktem áeniedimmiem vadta dehtie soejkesjistie áarjelsaemien, julevsáemien jìh noerhtesaemien gielesne.

Kapithe 3 maadthbïevnesh vadta dej saemiej bijre jìh saemien gærhkoejielemen bijre.

Aalkoelisnie rïektesebïevnesh vadta dej saemiej bijre jìh saemien siebriedahken bijre (3.1.1) Saemieh akte aalkoealmetje dejnie noerhtege dajvine Nøørjesne, Sveerjesne, Sáevmesne jìh Kolanjaarkesne, Russlaantesne. Aervede medtie 50 000-65 000 saemieh Nøørjesne. Dej minngemes luhkiejaepiej dehtie saemiej reaktide jìh saemien institusjovnide naa tjarki nænnoestamme. Daesnie áenehkslaakan digkede mij saemien identitetem buakta (3.2) jìh aktem buerkiestimmiem saemien gieledajvi jìh gieletjierti bijre Nøørjesne vadta (3.3). Noerhte-saemien, julevsáemien jìh áarjelsaemien Leah dah byøgkeles saemien gielh Nøørjesne. Gaajhkh golme gielh lea UNESCO'n læstosne hávhtadihks gielijste. Kapihte aaj ánnethi gærhkoehistovrijen bijre soptseste, dehtie tijeeste saemieh voestes áejkien kristelesvoetine áahpenin medtie 1000 jaepien gietjeste, jìh mijjen tijeeste (3.4) Akten ussjedimmien mænngan dan sisvegen bijre diejvesisnie "saemien gærhkoejieleme" (3.5.1) jìh gellielaaketjen bijre saemien gærhkoejielemen sisnjelen (3.5.2) dle áejviaamhtesidie saemien gærhkoejeliemisnie buerkeste gieledajvi mietie. (3.3.4-3.5.5).

Dennie regijovnal-gyrhkeles suerkesne, die Noerhte-Hålogalaanten, Áarjel-Hålogalaanten jìh Nidarosen bispedajvh aktem ellies gyrhkeles diedtem utnieh gyrhkeles faalenassem vedtedh dovne noerhtesaemien, julevsáemien jìh áarjelsaemien gielesne. Áenehkslaakan buerkeste man gellie barkeminie dej saemiengyrhkeles barkoejgumie, diedten jìh vierhtiej bijre, regijovnales jìh lihkes, fiereguhtene dejstie 3 byøgkeles gieledajvijste (3.3.3-3.3.4). Aaj áenehkslaakan dam gyrhkeles gaagkestimmiem buerkeste dejstie saemijste Oslosne jìh Bergenisnie (3.5.6), dam barkoem saemien gærhkoejelieminie laanteraasti rastah (3.5.7) jìh dam gaskenasjovnale gyrhkeles aalkoealmetjebarkoem (3.5.8). Minngemosth tjierteste man

vihkeles orreme dejnie voerkelimmine j̄ih barkojne saemien teologijen j̄ih kristelesvoetegoerkesen bijre, dej minngemes jaepiej (3.5.9).

Kapithele 4 buerkeste dam prinsihpeles v̄aaromem dan barkose saemien ḡærhkoejelieminie Nøørjen ḡærhkosne.

Aalkovisnie vuesehte dejtie j̄ijnjh n̄ænnoestimmide mejtie Ḡærhkoetj̄aanghkoen n̄ænnoestamme, mah ektesne vuesiehtieh guktie Nøørjen ḡærhkoen ojhte ussjede saemien ḡærhkoejielemen bijre (4.1). Edtja saemieh aalkoealmetjinie Nøørjesne j̄aåhkesjidh, j̄ih d̄ihthe tsiehkestahta edtja saemien ḡærhkoejielemem gorredidh goh akte daerpies j̄ih seammavyørtegs bielie Nøørjen ḡærhkosne, j̄ih ḡærhkoen byjhke dannasinie dah meatan orreme daaroestehemisnie, dellie daerpies sj̄idteme viehkiehtidh guktie daate ovreakta ij j̄aårhkh. Vuesehte aaj dejtie raeride Luthersk Verdenforbund' este j̄ih Kirkens Verdensråd' este dan barkoen bijre aalkoealmetjigujmie j̄ih aalkoealmetje-gyhtjelassigujmie (4.2).

Vijriebasse soptsese daej laaki j̄ih almetjerīekteles moenemi bijre, mah Nøørjen ḡærhkoem åeledieh dam saemien ḡærhkoejielemem gorredidh (4.3): Maadthlaake § 110a, saemielaake, almetjereaktalaake, ḡærhkoelaake, EN'en maanakonvensjovne, EN'en konvensjovne sivijle j̄ih politihkeles reaktaj bijre, ILO-konvensjovne nr. 169 aalkoealmetji j̄ih tj̄iertealmetji bijre j̄ijtjeraarehke staatine, j̄ih EN'en bæjhkoehimmie aalkoealmetji reaktaj bijre.

Nøørjen ḡærhkoen diedtem åtna raeriestimmide d̄aarjelidh Staaten saemiepolitihkesne, guktie dah tj̄aadtjoe *St. biev, nr. 28 (2007-2008) Saemiepolitihke j̄ih Dahkoesoejkesje saemien gīelide* (4.4).

Faarhmestimmie v̄aaroemasse biejesåvva goh akte unnebelåhkoen-politihkeles prinsihpe dan Nøørjen ḡærhkoen barkose saemien ḡærhkoejelieminie (4.5). Åenekslaakan buerkeste guktie daan lahtesen sisvege lea. Vijrebe vuesehteminie Ḡærhkoetj̄aanghkoen "liktesen̄ænnoestæmman" (KM 13/97) j̄ih buerkesteminie ihke tj̄uara liktesem guarkedh goh akte maadth-vuajnoe dejtie j̄ijnjh r̄aajvarimmide, mejtie raereste soejkesjisnie (4.6.).

Kapithele 5 dejtie sj̄iere gyrhkeles darjoesuerkide gietede, j̄ih sj̄iere haestemh digkede dejtie dahkoestuvrije bihkedimmide j̄ih darjomidie.

Gietede dam voenges ḡærhkoem goh aalkove bieliekapitelisnie 5.1. Daesnie tjuvtjede dan daerpiesvoetese akten saemien ḡærhkoestatstihken bijre, j̄ih muvtht perspektijvh beaja faarhmestimmien bijre saemien ḡærhkoejeliemistie dennie voenges ḡærhkosne. Åålmegeaerie j̄ih ḡærhkoen barkijh voengesisnie, gihtjelgieh aktem sj̄iere diedtem vaeltedh juktie saemien ḡærhkoejielemem gorredidh gyrhkesjimmie j̄ih jeatjah gyrhkeles darjosne, soejkesjen bihkedassi mietie.

D̄ihthe daerpiesvoete saemien gīele-j̄ih kultuvremaahojne, gietesåvva bieliekapitelisnie 5.2. Tj̄ierteste lea daerpies n̄ænnoestimmime dehtie saemien gīele-j̄ih kultuvremaahojne, dovne aktene voengesgyrhkeles j̄ih aktene elliesgyrhkeles perspektijvesne.

Juktie nuekies saemien gīele-j̄ih kultuvremaahojne gorredidh, dle raereste dah golme noerhtemes bispedajvh edtjeh ihkuve øøhpheptimmiefaalenassh faalehtidh saemien gīelesne, hearride j̄ih jeatjah gyrhkeles barkijidie. Raereste øøhpheptimmiefaalenassh tseegkedh saemien ḡærhkoetoelhestæjjide. Tjuvtjede dan daerpiesvoete akten unnemes daajroen bijre saemien gīele- j̄ih kultuvredaajroste, sj̄yøhtehe øøhpheptimmie, j̄ih juktie saemien gīelemaahojne

leavloem áádtje gosse edtja barkijh jaahkoe-øøhpehtimmesne seehtedh, jñh kateketh jñh diakonh gielereeremedajvesne. Birrie aaj stuerebe sjiehteladtemem vuarjasjidh guktie maahta jeatjahlaakan katekete-, diakone- jñh hearradienesjasse báatedh, dejtie mah saemiestieh.

Ulmieh juktie saemien gielh gorredidh gietesuvvieh bieliekapihtelisnie 5.3. Daesnie raereste gøøkte daltesh tseegkedh juktie saemien gielh gorredidh.

Dihthe voestes akte nasjovnale maadthdaltese / unnemesdaltese, maam nov amma maahta gorredidh gaajhkem lehkiem Nøørjen gærhkosne. Tjjielkeste maam dihte ojhte sæjhta jiehtedh faalenasside jñh darjomidie (mierie 5.3.1) Dihthe mubpie daltese lea krøøhkemen bijre dejstie saemielaaken gielenjoelkedassijste saemien gielen reeremedajvesne (mierie 5.3.2). Tjjierteste maam dah ovnessie laakemoenemh sijhtieh jiehtedh gærhkose dennie lihkes, regijovnale jñh voernges gyrhkeles daltesisnie, jñh gærrede naan æjviehaestemh daase.

Gærhkoe daarpesje aktem voerkes saemien gielopolitihkem evtiedidh, g.j bihkedimmieh vedtedh guktie edtja saemien nåhtadidh gyrhkesjimmie jñh gyrhkeles dahkojne (mierie 5.3.3).

Daate lea ektine dejtie njoelkedasside mah tseegkesuvvieh gyrhkesjimmie-jarkelimmien sisnjelen, jñh dejtie bihkedasside dennie soejkesjisnie jaahkoeøøhpehtæmman, diakonijese jñh gærhkomusihkese.

Diedte jñh vierhtiedaerpiesvoete dejnie joekehts daltesinie Dennie nøørjen gærhkosne, gietesuvvieh bieliekapihtelisnie 5.4. Raereste daejtie orre barkojde tseegkedh voengesisnie (5.4.1): 1 julevsaemien gielbarkije (100 %), 1 årjelsaemien gielbarkije (100 %), 2 noerhtesaemien gærhkoe-toelhkestæjjabarkoeh (2 x 25 %), 1 saemien hearrabarkoe Åarjel-Nøørjese (100 %), 1 diakonijebarkoe julevsaemien dajvese (100 %), 1 diakonijebarkoe akten åålmegasse Sisnjelds-Finnmarhken prosti'sne (100 %).

Vueschte prosten diedtese dejnie 5 prosti'ine mah sáaknem utnieh reeremedajvesne saemien gielide (5.4.2). Veanhtede dah daajroem veedtjeh dej gyrhkeles æliedimmiej bijre mah saemielaake vadda, jñh voerkelimmiem utnieh dan saemiengielen dienesjen vøøste. Daah aaj sjiehteledtieh juktie saemien gyhtjelassh prosti'sne jñh prostitjåanghkosne digkiedieh, jñh dah edtjeh aarebi 1 jaepie vaaseme mænngan barkosne aalkeme, maehdedh aktem unnemes lårhkoem liturgijen tjaalegijstie lohkedh, saemiengielesne.

Dah bisph Noerhte-Hålogalaantesne, Åarjel-Hålogalaantesne jñh Nidarosesne aktem sjiere diedtem utnieh saemien gærhkoejielemen åvteste (5.4.3). Veanhtede dah aktem unnemes lårhkoem liturgijen tjaalegijstie lierehtieh saemiengielesne aarebi akte 1 jaepie vaaseme mænngan barkosne aalkeme. Vijrebe vuartesje dan daerpiesvoete juktie ektiedimmiem vaaksjoemistie jñh diedtste nænnoestidh. Raereste aktem fierhten jaepien digkiedimmie- jñh ektiedimmietjåanghkoem dejtie golme bispide, jñh aktem laavenjostoem akten tjåanghkies fierhten jaepien tjåanghkoen bijre dejtie saemien hearride. Haasta Noerhte-Hålogalaanten bispem aktem fierhten jaepien gærhkoetoelhkestæjja-tjåanghkoem høølttestidh. Vijriesåbpoe haasta bispetjåanghkoeh diedtem vaalta sáemies digkiedimmien jñh ektiedimmien bijre daennie suerkesne. Raereste dam neebneme tjåanghkoem dejtie saemien hearride goh aktem nasjovnale faagerårestallemem saemien gærhkoejielemasse høølttestidh, mij aaj voenges gyrhkeles barkijh faarhmeste, jñh jñjtjevyljehke barkijh.

Noerhte-Hålogalaante, Åarjel-Hålogalaante jñh Nidarosen bispedajveraerie aktem elliesgyrhkeles diedtem åådtjeme juktie saemiengyrhkeles gagkestimmiem gorredidh, dovne noerhtesaemien, julevsamien jñh åarjelsamien gïeline, jñh maahtoem jñh barkoefaamoem daarpesjeh juktie samien dienesjh gorredidh gelline suerkine. Dam buerkeste mieresne 5.4.4. Soejkesjisnie prijoriterede voenges jñh sentralegyrhkeles gårredihkie barkoeh, åvtelen orre raeriestæjjavierhtieh bispedajveraeride.

Sentralegyrhkeles daltesisnie dle Gærhkoeraerie gærhkoelaaken mietie, diedtem åtna vaarjelidh jñh eevtjedh samien gærhkoejielemem. Saemien gærhkoejieleme edja eevtjedh, vaarjelidh jñh iktedidh samien gærhkoejielemem, jñh skreejredh guktie samien gærhkoejieleme gorresåvva goh akte daerpies jñh seammavyørtegs bielie Dehtie Nøørjen gærhkoste. Raerie diedtem åtna saemiengyrhkeles laavenjostoen åvteste laanteraasti rastah, jñh Dïhte nøørjen gærhkoen barkoe aalkoealmetjegyhtjelassigujmie, aktene laavenjostosne Mellomkirkelig råð'ine. Dennie mierien nuelesne, Saemien gærhkoeraerien diedten jñh vierhtiedaerpiesvoeten bijre, desnie tjuvtjede raerien stoerre mandatesuarkan jñh raereste 1 raeriestæjjabarkoem tseegkedh noeride (100 %), jñh 1 raeriestæjjabarkoe diakonijese / kultuvrese /aalkoealmetjidie (100%), jñh læssanamme darjoebudsjedte. Tjïelkestahta aaj dan nænnoestimmien bijre ihke Saemien gærhkoeraerien tjælijesijjiem Romsen gåajkoe juhtedh, jñh mannasinie dam nænnoestamme. Tjuvtjede dan daerpiesvoetese ektiedamme saetniedehtemasse nænnoestimmeste.

Saemien bijbele-jarkoestimmie gietesåvva bieliekapihtelisnie 5.5. Daesnie buerkeste guktie tsiehkïe lea, jñh mij daerpies bijbelejarkoestimmiebarkosne, dovne noerhtesaemien, julevsamien jñh åarjelsamien gïelesne. Haasta Bibelselskapet dam juhtije barkoem tjåadtjoehtidh dan illehtimmien bijre Bijbelistie, noerhtesaemien gïelesne, jñh vierhtieh nænnoestidh dan åarjelsamien bijbelejarkoestimmieprosjektese, ihke ussjedeminie gaajhkïde tjaalegidie jarkoestidh aktene orre teekstegærjesne Dan nøørjen gærhkosne. Haasta Svenska Bibelsällskapet aktem barkoem aelkedh juktie Dam båeries testamentem jarkoestidh julevsamien gïelese, aktene laavenjostosne dejnie nøørjen Bibelselskap, uvtemes dehtie urremes tjaalegeraajrojde Dennie nøørjen gærhkosne jñh Sveerjen gærhkosne. Haasta Svenska Bibelsällskapet aaj julevsamien bijbeletjaalegh nedtese biejedh. Birrie gyrhkeles barkijh viehkïehtidh guktie skuvlh jñh gærhkoeh dehtie samien bijbeletjaalegidie åtnose vaeltieh.

Saalme- jñh liturgijebarkoem (gyrhkesjimmiejarkelimmie) gietede bieliekapihtelisnie 5.6. Tjïelkeste man gåhkese båateme saalmebarkojne noerhtesaemien, julevsamien jñh åarjelsamien gïelesne (5.6.1). Mearan 2 saalmegærjah gååvnesieh noerhtesaemien gïelesne jñh 1 julevsamien, ij Leah naan saalmegærja, jñh ajve naan gille saalmh åarjelsamien gïelesne. Noerhtesaemien sjïekenisnie, dle daerpies aktine koralegærjine dan Sålbnmagirji I-II. Julevsamien gïelesne lea vaajteles voejkenen laavlome-jñh saalmeteeksth tjøøngkedh mah Leah våålese tjaaasovveme, jñh aaj orre teeksth jarkoestidh jñh tjæledh, joekoen maanide jñh noeride. Åarjelsamien saalmebarkoen sjïekenisnie, dellie raereste dam juhtije barkoem jåarhkedh saalmh åarjelsamien gïelesne evtiedidh. Daerpies aktem orre heeftem saalmigujmie darjodh samien gïeline dehtie Saemien gærhkoebiejjide jaepien 2013. Veanhtede joekoen jijnjh saalmh dejnie golme samien gïeline meatan vaaltasuvvieh aktene bæhtije saalmegærjesne dan Nøørjen gærhkose.

Vijriebasse tjïelkeste guktie gåarede dej haestemigujmie jñh daerpiesvoetigujmie ektiedamme liturgijebarkose noerhtesaemien, julevsamien jñh åarjelsamien gïelesne (5.6.2). Mannasinie lea daerpies Saemien Gærhkoeraerien tjælijesijjiem nænnoestidh, lea dannasinie dle akte

haesteme liturgijebarkoem daáarjelidh golme saemien gieline. Saemien gærhkoeraerie lea prijoriteradamme prosesside tjirrehtidh dej 1977-liturgijen jarkoestimmiejgumie, ihke dah sijhtieh goh liturgijen alternatijvh áarrodh mænngan gyrhkesjimmiejarkelimmien sjiehtesjamme. Tsihkestahta dah jááhkesjamme noerhtesaemien liturgijh olkese luajhtasuvvieh jaepien 2011, jih dah julevsamien liturgijh jááhkesjæmman báetieh jih olkese luajhtasuvvieh 2011. Barkeminie áarjelsaemien liturgijeprojektine dejnie ássjaldahkine dam jááhkesjidh jaepien 2012, jih olkese luejhtedh 2013.

Gyrhkesjimmiejarkelimmien maadhaarvoeh *stedegengjøring, involveringe* jih *ferriedihksvoete* rihpestieh akten ahkedh sjiere liturgijebarkose aaj saemien gærhkoejeliemisnie. Byøroe gyrhkesjimmiejarkelimmien mierien sisnjelen akten vijriebasse barkose skreejrehtidh saemien liturgijigumie, guktie saemien liturgijeaamhtesh gaavnoes sjidhtieh gyrhkesjimmiejarkelimmien vierhtiebaanghesne, guktie sjierelaakan daáarjohte dam evtiedimmien saemien kultuvreste dejnie suerkine gærhkoetjehpoe jih gærhkoemusihke, jih Liturgijen jarngje aktem ráállem áádtje edtja saemien liturgijebarkoem daáarjelidh.

Jaahkoeeøøhpehtimmien gietede bieliikapihhtelisnie 5.7. Aalkoevisnie buerkeste ánnetji man gellie barkijh gaávnesieh, jih man jijnjem olkese vadteme saemien jaahkoeeøøhpehtimmien sisnjelen. Vijriebasse sopteste dej saemien prosjekti bijre, jih darjomi bijre jaahkoeeøøhpehtimmiejarkelimmien mierien sisnjelen. Byøroe dam fierhten jaepien faageráárestallemem saemien jaahkoeeøøhpehtæmman vijriebasse jáerhkedh, jih barkedh guktie dihte kuvsje 'Tro og livstolkning i Sápmi' jáarhka. Raereste dam barkoem jáarhkedh edtja nedtesijjiem saemien jaahkoeeøøhpehtæmman giehtelidh jih evtiedidh (www.osko.no), jih aktem ihkuve barkoevierhtiem darjomasse vedtedh (m. 5.2.1) Byøroe aktem jijtse noerhtesaemien, julevsamien jih áarjelsaemien 4-jaepiengærjam evtiedidh, sjiehteladteme saemien gærhkoejeliemasse.

Plan for samisk trosopplæring edtja gorredidh guktie saemien maanah jih noerh dej bijjemes jaahkoeeøøhpehtimmien mieriej sisnjeli (*Gud gir – Vi deler*), aktem jaahkoeeøøhpehtimmien áádtjoeh mij dej saemien maadtoem gorrede, dovne gosse mierietsiehkide jih sisvegem krøøhkeste. Daerpies áálmegigumie jih bispedajvine barkedh juktie dejtie saemien vuajnojde sjiehteladtedh dennie *Gud gir – vi deler* jih dennie *Plan for samisk trosopplæring*. Raereste nedtevierhtieh ektiedamme dan Plan for samisk trosopplæring, evtiesuvvieh jih gaavnoes dorjesuvvieh daesnie www.osko.no. Raereste aktem fierhten jaepien nasjovnale saemien skyllijetjáanghkoem tseegkedh, juktie aktem minimumfaalenassem gorredidh dejtie saemien skyllijidie abpe laantesne.

Juvnehte aktem leejre-/gaavnesjimmieligke barkoem tseegkedh saemien noeride, iktedamme sentralegyrhkeles daltesisnie, jih aktem saemien noeremoenehtsem tseegkedh Dan nøørjen gærhkose (daaroen: Sung) sentralegyrhkeles daltesisnie, juktie voenges jih regijovnale saemien noerebarkoem daáarjelidh. Akte ihkuve saemien noereraeriestæjja-barkoe tseegkesávva (SKR) mij diedtem átna nasjovnale saemien noerebarkoen ávtteste. Haasta dejtie golme noerhtemes bispedajveraeride aktem fokusem utnedh saemien noerebarkose, jih haasta áálmegidie reermedajvesne saemien gielese, saemien áálmegh áarjelsasemien dajvesne jih Sisnjelds Finnamarhken prosti'sne, sjierelaakan voerkelidh dam saemien noerebarkoem. Digkede mejtie lea nuepie aktem saemien noeredáehkiem tseegkedh, bene juvnehte ij dam saetniedehtedh dahkoesoejkesjeboelhken.

Diakonijem gietede bieliikapihhtelisnie 5.6. Buerkeste man gellie barkijh jih guktie aarebi barkeme saemien diakonijine. Sjøøhtehke gyhtjelassh saemien diakonijen bijre Leah dej

vuepsiej bijre dennie *Plan for diakoni*. Daerpies aktine stuerebe fokusinie saemien diakonijese dej jaepiej åvtese, jñh dam suerkiem vielie vierhtiejgumie nænnoestidh. Raereste aktem orre barkoevierhtiem tseegkedh Saemien gærhkoeraaran daennie suerkesne, jñh gøøkte orre diakonijebarkoeh voenges saemien gærhkoejieliemasse. Saemien diakonije byøroe teemine sjñdtedh aktene jñjtse faageråårestallemisnie, jñh byøroe vijriebasse barkedh dejnie *Plan for diakoni*, saemien gærhkoejielemen sisnjelen.

Liktese- jñh dialogebarkoem gietede bieliékapihtelisne 5.10. Vuesehte Gærhkoetjåanghkoen nænnoestømman dennie, mij gohtjesåvva , ”liktese-aamhtesisnie” (KM 13/97).

Likteseprosjekte Noerhte-Saltenisnie (2005-2007) lea dam tjñelkemes däärjelimmiem orreme dehtie nænnoestimmeste, jñh prosjekte joekoen nuhteligs däärrehtimmieh buakteme. Raereste vuekieh gaavnedh juktie däärrehtimmide vaarjelidh, jñh dehtie prosesside jaarhkedh mah leah ektiedamme daan prosjektese. Joekoen jñjnñh saemien reaktagyhtjelassh eah leah tjñelkesamme Nøørjesne annje, jñh iemie Nøørjen gærhkoeh damta dah diedtem utnieh dehtie aamhtesidie däärjelidh. Daerpies maahtoem utnedh dej aamhtesi bijre, jñh akte goerkese mij raaktan lea Nøørjen gærhkoeh diedte jñh råålle dagkarinie aamhtesinie.

Gyrhkeles kultuvrebarkoem gietede bieliékapihtelisnie 5.11. Vuesehte dan gyrhkeles kultuvrebievnesasse *Kunsten å være kirke* (2005) mij lea dihte vårrome dan kultuvrebarkose Nøørjen gærhkosne jñh dan Plan for kirkemusikk. Kultuvrebievnese aktem nænnoes boelhkem saemien kultuvrebarkoeh bijre åtna, Plan for kirkemusikk akte jñjtse bieliékapihtele gærhkoemusiehken bijre åtna aktene saemien perspektijvesne. Raereste vierhtieh læjkodh saemien kultuvrebarkose aktine sjñere leavlojne saemien gærhkoetjehpose / gærhkoeteekstilidie, jñh saemien gærhkoemusihkese. Raereste Saemien gærhkoeraerie aktem barkoevierhtiem åådtje daennie suerkesne. Vijriesåbpoe vuesehte dehtie kultuvreraeriestæjjide Noerhte-Hålogalaantesne, Åarjel-Hålogalaantesne jñh Nidarosen bispedajvine, jñh Gærhkoeraerien kultuvreraeriestæjja byøroe vihties diedth utnedh gyrhkeles kultuvrebarkoeh sisnjelen, sjñehtedamme dan saemien gærhkoejieliemasse.

Däärrehtimmieh almetjijstie gietede bieliékapihtelisnie 5.8. Vuesehte g.j dan vakanse- jñh däärrehtimmiehseahkan Sisnjelds Finnmarhken prosti'esne dan minngemes luhkiejaepien. Dah vakansh dennie hearrabielesne leah gaskem 20 jñh 60 % orreme, abpe boelhken, dan minngemes 4-jaepien boelhken dihte gaskemedtie vakanse orreme ånnetji bijjelen 50 %. Dihte tsiehkie barkijeveahkan bijre seamma tñjjen aktem elliesgyrhkeles haestemem vuesehte dan saemien gærhkoejieliemasse. Dannasinie daerpies sjñere darjomigumie däärrehtimmieh- jñh gieleøøhpheptimmieh sisnjelen. Raereste vierhtieh læjkodh sjñere skreejrehtimmiedarjomidie. Vijriebasse raereste aktem dotkememahtoem evtiedidh goh vårrome dehtie däärrehtimmiehstrategijidie, mah sjñere vuepsiem utnieh. Minngemes raereste jñjnñh däärrehtimmievuekieh jñh skreejrehtimmiedarjomh dehtie joekehts vuepsiedåehkide.

Gærhkoefaageles maahtoebigkemem gietede bieliékapihtelisnie 5.12. Dihte saemien åålmege reaktoem åtna sov kultuvren, tradisjovnen jñh histovrijen bijre øøhpheptimmiehsystemesne lohkedh. Raereste aktem 3-jaepien maahtoebigkemeprojekttem tseegkedh, mij barkeminie nasjovnale unnemesstandardh nænnoestidh dehtie saemien aamhtesidie gyrhkeles profesjovne-lohkeminie. Byøroe aaj aktem maahtoelutnjemeprogrammem prosjekttesne årrodh, mij edtja dam saemien øøhpheptimmiehmaahtoen nænnoestidh nasjovnale gyrhkeles øøhpheptimmiehinstitusjovnine. Raereste aktem saemien gærhkoehistovrijeprojekttem aelkedh edtja saemien gærhkoehistovrijem tjaeledh. Lissine raereste aktem 4-jaepien prosjekttem saemien teologijen jñh kristelesvoetegoerkesen bijre. Guhkiebasse raereste aktem Saemien-gyrhkeles pedagogeles

jarngem tseegkedh mij edtja evtiedimmiem jih øøhpehtsem sjehteles mahtoste gorredidh åålmegidie, v.g ektiedimmesne Gyrhkeles øøhpehtimmiejarngeese Noerhtene (Kirkelig utdanningscenter i Nord (KUN)).

Saemiengyrhkeles laavenjostoem laanteraasti rastah gietede bielikapihtelisnie 5.14. Abpe Saemien dajvesne lea guhkies tradisjovnh ihke dihte saemien gærhkoetjeleme almetjh tjøøngkie laanteraasti rastah, lihkes jih regijovnales. Saemien gærhkoetjejjieh lea urrebe tijjen tseegkesovveme goh øøkumeneles gaajhkesaemien gærhkoetjejjieh, gaajhkide saemide dennie saemien dajvesne, jih mubpien aejkien øørnesovvi giesien 2009. Dah minngebe gærhkoetjejjieh edtja åarjelsaemien dajvesne årrodh, Nøørjen bielesne, jaepien 2013. Raereste Saemien gærhkoetjejjieh goh guektienjaepien prosjektem tjirrehtidh. Daerpies fierhtenjaepien tjængkies digkiedimmietaanghkoeh tjirrehtidh, naemhtie dihte latjkoe lea dej voernges saemiengyrhkeles åargani gaskem Nøørjesne, Sveerjesne jih Sæevmesne. Raereste prosjektevierhtieh læjkodh juktie saemien gærhkoetjejelemem nænnoestidh laanteraasti rastah, dennie lihkes jih regijovnale daltesisnie.

Aalkoealmetjebarkoem gietede bielikapihtelisnie 5.15. Dårjoehtimmie aalkoealmetji reaktide nasjovnale jih gaskenasjovnale lea meatan gærhkoen aalkoealmetjebarkosne. Dannasinie lea meatan orreme gaskenasjovnale gyrhkeles aalkoealmetje-barkosne, dihte vihkeles skraejrieh buakte me dan saemien gærhkoetjejiemasse. Raereste guhkiedidh dam øørnegem mij muana saemieh edtjeh meatan årrodh Nøørjen gærhkoen delegasjovnine vihkeles gaskenasjovnale/ øøkumeneles sijjine. Vijriebasse raereste bielih Nøørjen gærhkoen fierhten jaepien øøkonomeles dårjoste Gærhkoen Veartenearan jih Lutheren Vearteneseabran læjkodh siebriej aalkoealmetje-barkose.

Daennie suerkesne gaskenasjovnale diakonije jih misjovne (viehkie), dellie raereste Saemien gærhkoeraerie edtja dam laavenjostoem Kirkens Nødhjelp'ine vijriebasse evtiedidh, g.j aalkoealmetjedarjomidie dårjelidh åarjel Afrihkesne jih Noerhte- Russlaantesne. Byøroe vijriebasse digkiedidh tjængkies vuekieh aalkoealmetjebarkoen bijre Kirkens Nødhjelp'en bievnesebarkosne Nøørjen gærhkosne, vuesiehtimmien gaavhtan faastoeaksjovnesne. Kirkens Nødhjelp tjuerieh aktem tjjelke fokusem aalkoealmetidie tjæadtjoehtidh altese vijriebasse barkosne. Åålmegen jih misjovnen laavenjostoeraerie jih misjovneraeriestæjjah Hålogalaanten, Åarjel-Hålogalaanten jih Nidarosen bispedajvine tjuerieh laavenjostosne Saemien gærhkoeraerine barkedh guktie vielie misjovnelatjkoeh sjædta dej aalkoealmetji bijre, siejhme Nøørjen gærhkosne, jih sjjere saemien gærhkoetjejiememisnie.

Staate-gærhkoejarkelimmie gietede bielikapihtelisnie 5.16 vâaroeminie dejnie mij gohtjeåvva staate-gærhkoeliktese Stoerredigkesne 2008, jih dihte prosesse dej jeatjahtahteme tsiehkij bijre, staaten jih gærhkoen gaskem. Tjærtteste, dennie prinsihpen ussjedimmesne saemien gærhkoetjejelemen bijre ektiedamme staatese, dle tjuara joekehtehtedh staate-gærhkoektiedimmien gaskem jih staate-saemieh-ektiedimmien gaskem.

Birrie gærhkoetjæanghkoen raeriestimmieh aamhtesisnie KM 8/07 dårjelidh, saemien gærhkoetjejelemen vaarjelimmien bijre, dennie vijriebasse barkosne dejnie orre gærhkoelaakine jih gærhkoeeøørneginie. (5.16. 1) Buerkesteminie staaten prinsihpeles diedte juktie saemien gærhkoetjejelemem gorredidh, aaj jaarhka mænngan dah ektiedimmieh Leah jarkelamme staaten jih gærhkoen gaskem (5.16.2) Dam aaj tjæadtjohte desnie gusnie akte eadtjohke dårjoen saemiepolitihke jih akte eadtjohke dårjoen jaahkoe-jih jjelemelearopolitihke sinsitniem gaavnesjieh. Tjærtteste lea daerpies dejtie gyrhkeles

vuajnojde dej saemielaaken gielenjoelkedassigujmie vuartasjidh, joekoenlaakan edtja vuejnedh guktie saemien náhtede gærhkoen ektievoetedahkojne, jih raereste dah áliedimmieh ektiedamme saemielaaken gielenjoelkedasside jáarhkesuvvieh gosse ektiedimmieh jarkelieh staaten jih gærhkoen gaskem (5.16.3)

Saemien gærhkoedemokratijem (demokratijejarkelimmie) gietede bieliékapihtelisnie 5.17. Saemien gærhkoeraerien raeriestimmiej mietie, dle Gærhkoetjåanghkoie jaepien 2008 birri aktem barkoedáehkiem nammoehtidh, mij edtja raeriestimmiejgujmie báetedh akten orre øørnegasse veeljemen bijre tjirkijijstie saemien gærhkoiejeliemasse, bispedajveraeride jih Gærhkoetjåanghkose, veeljemen 2011 ávtelen. (KM 11/08). Bieliékapihtele aktem prinsihpen ussjedimmiem vadta dan váaromen bijre saemien-gyrhkeles demokratijese Dennie nøørjen gærhkosne, jih buerkeste ánnetje guktie barkoedáehkie barkeme, jih dan minngemosth raeriegietedimmien bijre. Dan ávteste jueriedisnie orreme etnihkeligke veeljemeláhkoehtseegkedh, dle Saemien gærhkoeraerie birreme salkehtidh mejtie nuepie aktem saemien gærhkoetjåanghkoem tseegkedh, vihties rállajgujmie ektiedamme veeljemasse saemien tjirkijijstie. (SKR 30/10).

Vuartoeh barkoevaeltije- ji barkoevedtjiesiebride gietede bieliékapihtelisnie 5.18. Gyrhkeles barkoevaeltije- jih barkoevedtjiesiebrieh byøroeh dejtie saemiengyrhkeles mahtoedaerpiesvoetide gorredidh sijjen darjosne jih dienesjinie.

Laavenjostoem læstadijanen áálmegigujmie jih kristeles siebriejgujmie gietede bieliékapihtelisnie 5.19. Lissine akten siejhme haestemasse juktie sjoyøhtehke kristeles siebriejgujmie laavenjostedh gosse saemien gærhkoiejelemem evtete, dle dah læstadijanen áálmegh, Norges Samemisjon jih Norges Søndagsskoleforbund neebnesuvvieh sjierelaakan.

Kapihtele 6 tjåanghkan geasa dejtie orre prijoriteradamme barkoeh jih ráajvarimmiesuerkieh 5. kapihtelistie, jih dejtie boelhkine beaja akten 5-jaepien dahkoesoejkesjasse (2012-2016) Dahkoesoejkesje ajve barkoeh jih ráajvarimmieh váájnehte mah orre daerpiesvoeth buektieh. Buerkeste mannasinie såemies barkoeh jih ráajvarimmiesuerkieh prijoriteradamme jih sjiehteladteme.

2.2. Tjoahkkájgæsos

(čeahkkáigeassu julevsámegillii)

Kapihtal 1 ávddánbuktá visjávnav sáme girkkoiellema gáktuj Vuona girkkon ja tjielggi plána duogátjav ja hámev.

Vuona girkko visjávnav sáme girkkoiellema gáktuj le: Ielle ja avtaárvvusasj – sáme girkkoiellem Vuona girkkon. Plána duogásj le Girkkotjåhkanime mærrádus ássjen KM 7/06 man sisadno lij sáme girkkoiellema plánav áttjudit gánná nuortta- julev- ja oarjjelsámegiella aktan sáme kultuvrra moattevuodanis várajda váldeduvvá. *Sáme girkkoiellema strategalasj plána* oajvveulmme le ásadit ielle sáme girkkoiellemav Vuona girkkon gánná sáme oassálasti avtaárvvusatjat girkkon, ja jut sáme girkkoiellem sjaddá ienep luondulasj oasse Vuona girkko aktisasj identitehtas. Plána baktu galggá sáme girkkoiellem nanniduvvat struktuvraj, organiserima ja mierredum dájmaj gáktuj girkko barggosuorgijn.

Kapihtal 2 sisadná tjoahkkájgæssusav plánas oarjje- julev ja nuorttasámegiellaj ja dárogiellaj.

Kapihtal 3 vaddá duogásjiedojt sáme álmuga ja sáme girkkoiellema birra.

Álgon buvteduvvi faktadiedo sáme álmuga ja sáme sebrudakiellemma birra (3.1.1). Sáme li álgoálmuk Vuona, Svieriga ja Finlándá nuorttalamos guovlojn ja Guoládaknjárgajn Ruossjan. Árvustaláduvvá gávnnuži birrusij 50 000 – 65 000 sáme Vuonan. Sámiž riektádille ja ásadusá li viehka nanniduvvam mañemus låge jagij birán. Dágástaláduvvá mij konstitueri sáme tjerdalasjvuodav (3.2), ja sáme giellaguovlo ja –juohkusa Vuonan lagábut gávviduvvi (3.3.). Nuorttasámegeiella, julevsámegeiella ja oarjelisámegeiella le almulasj giela Vuonan. Divna gálmma giela li UNESCO lista milta ájtetedum giellan.

Girrkohistávrrá le oanegattjat gávvidum sámiž vuostasj aktijvuoda rájes risstalasjvuodajn birrusij 1000 jage dássta ávddála gitta ietjama ájggáj (3.4). Muhtem refleksjávna mañhela mij ”sáme girkkoiellem” le (3.5.1.) ja variasjávnaž birra sáme girkkoiellemin (3.5.2), gávviduvvi sáme girkkoiellema dábdomerka giellaguovloj milta (3.5.3-3.5.5).

Tjelggiduvvá oanegattjat girkkolasj dievnastusá birra Oslo ja Bierguna sámižda (3.5.6), sáme girkkoiellem bargo birra rižkarájáj rastá (3.5.7) ja rižkajgasskasasj girkkolasj álgoálmukbargo birra (3.5.8). Låhpalattjat dættoduvvá mañemus ájge mielosvuohta ja barggo sáme teologia ja risstalasjvuohtheadájdusá vuoksuj (3.5.9).

Kapihtal 4 tjelggi prinsihpalasj vuodov sáme girkkoiellemij Vuona girkkon.

Vuoseduvvá álgon muhtem Girkkotjåhkanime mærrádušájdá ma aktan Vuona girkko prinsihpalasj vuojnov sáme girkkoiellema gáktuj li oanegattjat gærdoduvvam (4.1). Sáme dáhkkiduvvi Vuona álgoálmugin, vuodon aneduvvá sáme girkkoiellem galggá bisodvvat ájnas ja avtaárvvusasj oassen Vuona girkkos. Girkko duodas dárojduhttema oassálasjvuoda diehti hættuj bærájgæhttjat jut rievtesferdugahtesvuohta ij joarke. Lutheralasj Væráltlihto ja Girkkoj Væráltráde vuojno álgoálmugij ja álgoálmukássij gáktuj aneduvvá ávddágávvan (4.2).

Gávnnuži låga ja álmukriektá mærrádušá maj baktu Vuona girkkon le vælggogisvuohta sáme girkkoiellemav huksat (4.3): Vuodolåga § 110a, sámelåhka, álmukriektákonvensjávna, girkkolåhka, ÅN:a mánárijektákonvensjávna, ÅN:a konvensjávna sivijla ja politihkalasj njuolgadusáj gáktuj, ILO-konvensjávna 169 álgoálmugij ja máttog gáktuj iesjrádålasj ståhtajn ja ÅN-tjelggidus álgoálmugij rievtesvuodaj hárráj.

Vuona girkko le tjanádum ståhta sáme politihkaj navg gáktu ávddån bohtá *St.died. nr 28 (2007-2008) Sáme politihkka ja Sáme giela doajmmaplådna* (4.4).

Sebradahttem le unneplågoálmulasj prinsihpa Vuona girkko bargon sáme girkkoiellema gáktuj (4.5). Dån dájdusá sisadno oanegattjat tjelggiduvvá. Vuoseduvvá Girkkotjåhkanime ”sábadimmærrádušasj” (KM 13/97) ja dagástaláduvvá sábadibme galggá dájduvvat vuodoperspektijvan dájmajda ma oajvduvvi plånan (4.6).

Låhpalattjat vatteduvvi muhtem teologalasj perspektijva ma li guoskavattja sáme girkkoiellema ja álgoálmukgatjålvisájda Vuona girkkon (4.7). Muhtem tjanástagáj milta sáme girkkoiellemin, vatteduvvi teologalasj álgo muhtem moalgedimij: sjivnnjedum Jubmela gávna, inkarnasjávna, rájadusgæhhtjom, iednegeiella ja gielålasj valjesvuohta,

álggogirkko kulturrijddo, sábadus, riektá ja rievtesferdukvuohta, ja almatjij aktisasjvuohta ietjá sjiivnnjádusáj.

Kapihtal 5 giehtadallá ájnegis girkkolasj doajmmasuorgijt ja árvvaladdá sierralágásj hástalusájt ma gulluji barggij ja dájmaida.

Bájkálasj girkko vuodon giehtadaláduvvá oassekapihtalin 5.1. Danna vuoseduvvá dárbbuj sáme girkkostatestihkkaj ja vatteduvvi aj muhtem perspektijva gáktu sáme girkkoiellemav dahkat oassen bájkálasj girkkon. Tjoaggulvisráde ja bájkálasj girkko virgálettja gáhtjoduvvi váldátjit sierra ávdásvástádusáv sáme girkkoiellemis jubmeldievnastusán ja ietjá girkko dájmaida dan milta mij plánan boahtá ávddán.

Dárbbu sáme giella- ja kulturmáhtudagás giehtadaláduvvá oassekapihtalin 5.2. Tsuoiggiduvvá sáme giella- ja kulturmáhtudagá nannidibme le dárbulasj sihki bájkálasj girkko ja állesgirkkolasj perspektijvan.

Vaj nuoges sáme giella- ja kulturmáhtudagáv oajvvaduvvá da gálmma nuorttalamos bisspavielde fálli stuoves sámeziel áhpadusfálaldagáv báhpajda ja ietjá girkko virgálettjajda. Oajvvaduvvá vaj áhpadusfálaldagá ásaduvvi sáme girkkodákkájdá. Nammaduvvá binnemus dárbbuj sáme giella- ja kulturmáhtos dajn áhpadusáj, ja aj vaj sáme giellamáhtudahka dættoduvvá gá virgádi jáhoáhpadimbarggijt, kateklehtajt ja diakávnájt giellaháldadimguovlon. Buorep alternatijva katekehta-, diakávná ja báhppadievnastusájda sámezielagijda bierru aj árvustaláduvvat.

Ulmme Sámezielav bisodit giehtadaláduvvá oassekapihtalin 5.3. Dánna oajvvaduvvá ásadit guokta dáse gáktu sámezielav bisodit. Vuostasj le nasjonála vuododásse/unnemusdásse mij galggá liehket juohkka sajén Vuona girkkon. Dájma dán aktijvuodan li tjelggiduvvam (tjuogga 5.3.1). Nubbe dásse le sámelága giellanjuolgadusáj bærrájjæhttam sáme giellaháldadimguovlojn (tjuogga 5.3.2). Dárkkelappot tjelggiduvvá ma iesjuhtik láhka sihta javllat girkkuj bájkálasj, guovlolasj ja guovdásjgirkkolasj dásen, ja makkir hástalusá dán barggij gulluji.

Tsuoiggiduvvá girkko dárbaid diedulasj sáme giellapolitihkav ávddánahttet duola dagu njuolgadusáj baktu sámeziela ano hárráj jubmeldievnastusáj ja girkkolasj dagojn (tjuogga 5.3.3).

Dát guoskaduvvá njuolgadusájda ma vuododuvvi jubmedievnastusádásusá ráman, ja aj jáhkoáhpadasá, diakonija ja girkkomusihka plánan.

Ávdásvástádus ja ressursadárbo duon dán dásen Vuona girkkon giehtadaláduvvá oassekapihtalin 5.4. Oajvvaduvvá ásadit dájtt áddá virgijt bájkálettjat (5.4.1): 1 julevsáme giellabargge (100 %), 1 oarjjelsáme giellabargge (100 %), 2 nuorttasáme girkkodákkávirge (2x25 %), 1 sáme báhppavirge Oarjje-Vuodnaj (100%), 1 diakonvirge julevsáme guovlluj (100%), 1 diakonvirge muhtem tjoaggulvissaj Sis-Finmárkon (100%).

Vuoseduvvá právstájt ávdásvástádussaj dan vidán prostiajn gánná li suogña sámeziela háldadimguovlon (5.4.2). Vuordedahte le sidjij vaj oahpásmuvvi girkko vælggogivuodajda ma sámelágas báhti ja berusti sámezielak dievnastusájs. Vijdábut vaj ságastalli sáme guoskavasj ássjij birra prostijan ja prostijatjáhkanimijn, ja vaj jage duogen virgádime manñela máhtti láhkát binnemusát muhtem liturgiasj tevstav sámeziellaj.

Nuortta-Hålogálánda, Oarjje-Hålogálánda ja Nidarosa biskåhpajn le sierra bærrájgæhttjam ávdåsvásstádus sáme girkkoiellemis (5.4.3). Vuorteduvvá sijás le vaj galggi oahppat gájt dal binnátjav liturgalasj tevstajs sámeigiellaj jage duogen maññela gá li virggáj álggám. Vuoseduvvá aj darbbuj aktidit bærrájgæhttjamav ja ávdåsvásstádusáv. Oajvvaduvvá jahkåsasj ságastallam- ja aktidimtjåhkanibme dajda gálmå biskåhpajda, ja aj aktisasj jahkåsasj tjåhkanibme sámebåhpajda. Nuortta-Hålogálánda biskoahppa hasoduvvá dálatjit jahkåsasj tjåhkanimev girkkodålkåjda. Hasoduvvá aj vaj bisspatjåhkanibme válldå ávdåsvásstádusáv ságastallamijs ja aktidimes dán suorgen. Dat nammadum tjåhkanibme sáme båhpajda oajvvaduvvá aneduvvat sáme girkkoiellema nasjonåla fáhkakonferånsa rámmaj vuolen mij aj guosská bájkålasj virgålattjada ja luovojbarggijda.

Nuortta-Hålogálánda, Oarjje-Hålogálánda ja Nidarosa bisspavieldijn le állesgirkkolasj ávdåsvásstádus ásadit sáme girkkolasj dievnstusáv nuorttasámeigiellj, julevsámeigiellaj ja oarjjelijsåmeigiellaj, ja siján le dárbbbo máhtudahkaj ja máhttelisvuohtaj dámadit sáme guoskavasj dievnstusáj moatten suorgen. Dát tjielggiduvvá tsiekken 5.4.4. Plånan vuoroduvvá bájkålasj ja guovdåsjgirkkolasj virge ávddål gá ådå rádevadderessursa bisspavielldeguovlojn.

Guovdåsjgirkkolasj dåsen le Girkkotjåhkanimen girkkolåga milta ávdåsvásstádus suodjalt ja ávdedit sáme girkkoiellemav. Sáme girkkoråde galggå ávdedit, suodjalit ja aktidit sáme girkkoiellemav ja arvusmahttet vaj sáme girkkoiellem bisoduvvá dárbulasj ja sæmmiårvvusasj oassen Vuona girkkos. Råden le ávdåsvásstádus sáme girkkolasj aktisasjbargos rijkarájáj badjel ja Vuona girkko bargos mij guosská álggoålmuk åssijda aktan Girkkogasskasasj rádijs. Sáme girkkoråde ávdåsvásstádus ja ressursadárbbbo tsuojggiduvvá (5.4.5) tjuokká vuolen, ja vuoseduvvá ráde vijdes mándåhttaj ja oajvvaduvvá ásadit 1 rádevaddevirgev nuorajda (100%) ja 1 rádevaddevirge diakoniaj/kultuvrraj/ålggoålmugij (100%), ja stuoråp jådedimbudsjæhtta. Mærrådus jådedit Sáme girkkoråde seketariåhtav Råmmsåj tjielgiduvvá aj, ja siváv dasi. Tsuojggiduvvá aj dárbojda ma li tjanådum dan mærrådussaj.

Sáme rámatjårggålible giehtadalåduvvå oassekapihtalin 5.5. Dånna gávviduvvá sáme rámatjårggålible barggo ávddånibme nuortta- julev- ja oarjjelijsåmeigiellaj. Ávttjiduvvá sáme rámatjårggålible ávddån ja Rámát gárveduvvá ja prienntiduvvá nuorttasámeigiellaj, ja ressursa lassåni oarjjelijsåmeigiel rámatjårggålible prosjæktaj vaj divna tevsta dan ådå tækstagirjen jårggåluvvi. Svieriga Rámåtsiebrre ávttjiduvvá ålgov dahkat barggus jårggålile Oabme testamentav julevsámeigiellaj aktan Vuona Rámåtsiebriin, vuostak ådåsamos tækstatjoahkkåldagåjt Vuona girkkon ja Svieriga girkkon. Svieriga Rámåtsiebrre ávttjiduvvá julevsáme rámattevstajt vuojnusij biedjat næhttaj. Girkko bargge birriji válldet sáme rámattevstajt ienebut adnuj skåvlån ja girkkon.

Sålmma- ja liturgijabarggo (jubmeldievnstusådåstus) giehtadalåduvvå oassekapihtalin 5.6. Ståhtus tjielggiduvvá nuorttasámeigiela, julevsámeigiela ja oarjjelijsåmeigiela sålmmabargo hárráj (5.6.1). Madi gávnnuji 2 sålmmagirje nuorttasámeigiellaj ja 1 julevsámeigiellaj de ij gávnnu sålmmagirje ja dåssju muhtem gallegasj sålma oarjjelijsåmeigiellaj. Nuorttasámeigiela gåktuj le dárbbbo korållagirjjáj Sålmmagirji I-II. Julevsámeigiela gåktuj le sávadahte tjoagget vuojnñalasj låvlla- ja sålmmatevstajt ma li tjåledum, ja aj jårggålile ja ådå tevstajt tjållet, ållågasj mánåjda ja nuorajda. Oarjjelijsåmeigiela sålmmabargo gåktuj oajvvaduvvá barggo mij juo le jådon oarjjelijsåmeigiela sålma hárráj joarkeduvvá. Dárbbbo le ådå girjåttjav sáme sålma gárvedit Sáme girkkobiejvijda jagen 2013. Ájggomus fáron válldet moadda sålma dajda gálmå sámeigielajda boahhte sålmmagirjjáj Vuona girkkon bærrájgåtseduvvá.

Udnásj dille, hásstalusá ja dárbo nuortta-, julev- ja oarjjelsáme liturgijabargo gáktuj tjielggiduvvá (5.6.2). Dættoduvvá Sáme girkkoráde sekretariáhta nannim galggá árvustaláduvvat dan hásstalusá vuosstij jut álles gálmá sámegiela gáktuj le liturgijabarggo jádon. Sáme girkkoráde le vuorodam állit 1977-járggálimijt danen gá dajt bæssá adnet ádå jubmeldievnastusådåstuhthema mañjela. Vuorddep dâhkkidum nuorttasámegiela liturgija almoduvvi jagen 2010 ja jut julevsáme liturgija álliduvvi jagen ja almoduvvi jagen 2011. Oarjjelsáme liturgijaprojekta galggá tjadáduvvat dajna ulmijn váj galggi dâhkkiduvvat jagen 2012 ja almoduvvat jagen 2013.

Jubmeldievnastusådåstusá vuodoárvo *bájkálasjvuohtha, oassálasstem ja fleksibilitehtta* láhtji dilev joarkke ádåstahthte liturgiabarggugj sámé girkkoiellemin aj. Oajvvaduvvá jubmeldievnastusådåstusá milta sámé liturgia barggo joarkeduvvá, sámé liturgia adnuj biejaduvvi jubmeldievnastusådåstusá ressurssabánkan, sámé girkkodájdda ja girkkomusihkka sierraláhkáj vuoroduvvi ja Liturgiasj guovdátja duogen sjaddá sámé liturgiabargov tjuovvot.

Jáhkkoáhpadime giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.7. Álgon oanegattjat gávviduvvá galla virge li ja galla almodime li sámé jáhkkoáhpadi. Joarkkan sámégullevasj prosjevta ja dájma jáhkkoáhpadi mádåstusán tjielggiduvvi. Oajvvaduvvá jahkåsasj sámé jáhkkoáhpadi fáhkakonferánsa joarkeduvvá ja jut kurssa *Jáhkko ja iellemdádjadus Sámen* joarkká. Sáme jáhkkoáhpadi næhttabájke (www.osko.no) doajmma ja ávddånahttem galgaluluj joarkket aktan stuoves virgijn (5.2.1 milta). Bierrí dagáduvvat sierra Girjje 4-jagágijda nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj hiebaduvvam sámé girkkoiellemij.

*Sáme jáhkkoáhpadi*me pládna galggá bærrájgæhttjat jut sámé máná ja nuora álleslasj jáhkkoáhpadi me plána milta *Gud gir - Vi deler*, oadtju jáhkkoáhpadi me mij sijá sámé gullevasjvuodav bisot ævtov ja sisano gáktuj. Dárbbó le tjoaggulvisáj ja bisspaguovloj vuoksjuj barggat sámé ásijt fáron válldet *Gud gir - vi deler* ja *Sáme jáhkkoáhpadi* me plánajda. Oajvvaduvvá næhttaressursa tjánádum *Sáme jáhkkoáhpadi* me pládnaj dagáduvvi ja almoduvvi næhttabielen (www.osko.no). Jahkåsasj násjonála konfirmánntagávnadi me oajvvaduvvi váj sámé konfirmánta lándav miehtáj oadtju edesik muhtem fáldagáv.

Nuorajbarggo giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.8. Gå jurra de vil mige uddni dagáduvvá de dættoduvvá sámé nuorajbarggo Vuona girkkon. Bajep ulmme le sámé nuoraj identitehtta, giella ja risstalasj gávnadi me nanniduvvá, nuoraj oassálasstem ja guojmmeávdåsvåstådus sámé girkkoiellema ávdås vijdåbut ávddånahteduvvá, ja jut ienebuv gá ávddåla sajev vaddá nuoraj kultuvrråávdånbuktemijda sámé girkkoiellemin.

Oajvvaduvvá ásadit åroj-/tjåhkanim bargov sámé nuorajda koordineridum guovdåsjgirkkolasj dåses, ja duodden ásadit sámé nuorajnamdusáv Vuona girkkon (Sung) guovdåsjgirkkolasj dåsen mij bájkålasj ja guovlolasj sámé nuorajbargov doarjju. Ásaduvvá stuoves sámé nuorajrádevirgge (SKR) ávdåsvåstådusáj nasonála sámé nuorajbargos. Da gálmma nuorttalamos bisspavielderáde ávttijiduvvi tjalmostit sámé nuorajbargov, ja tjoaggulvisáj sámegiela háldadimguovlojn, sámé tjoaggulvis oarjjelisámeguovlon ja Sis-Finnmárko prostija ávttijiduvvá sierralágåsj berustibme sámé nuorajbarggugj. Máhttelisvuohtha ásadit sámé nuorajjuohkusav ságastaláduvvá, valla ij oajvvaduvvá realiseriduvvat doajmmapládnagávdan.

Diakonija giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.9. Virgij ja ávdep sámé diakonijabarggo rájddiduvvá. Hiebalgis oasse sámé diakonijabargos tjánáduvvi ulmijda ma li tjielggidum *Plan for diakoni*. Tsuojjgiduvvá dárbbó le sámé diakonijav vuorodit boahthteájggáj aj rudáj.

Oajvvaduvvá ásadii áđá virggeressursav Sáme girkkorádáj, ja duodden guokta áđá diakonijavirge bájkálasj sáme girkkoiellemij. Sáme diakonija bierru sierra fáhkakonferánsasj tjoahkkiduvvat ja sáme girkkoiellemin bierru joarkket *Plan for diakoni* bargujn.

Sábadim- ja guládallambargo giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.10. Vuoseduvvá Girkkotjáhkanime mærrádussaj nav gáhtjodum ”sábadimássjen” (KM 13/97). Nuortta-Sálto sábadimprosjækta (2005-2007) le læhkám ienemus konkrehta tjuovos mærrádusás, ja árvulasj átsádallama li prosjevtas boahám. Oajvvaduvvá gávnna vuogev gáktu dán prosjevta átsádallamijt bisodit ja prosessajt joarkket dán prosjektá hárráj. Vijdábut gávviduvvá ájnas sáme riektáássje Vuonan ælla ájn tjoavdedum, ja luondulasj le Vuona girkkon le ávdásvástádus dájt ássijjt lagábut tjuovvot. Galggá de máhtudahka ássjen ja mielulasjvuohta mij le girkkon ávdásvástádus ja rolla dákkir ássijjn.

Girkkon kultuvrrabargo giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.11. Vuoseduvvá girkkon kultuvrradiedádussaj *Kunsten å være kirke* (2005) mij le Vuona girkkon kultuvrravuorodime vuodo, duodden *Girkkomusihka pládnaj*. Kulturdiedádusán le állo sáme sisadno, *Girkkomusihka pládn* le sierra oassekapihttal girkkomusihka hárráj sáme perspektijvan. Oajvvaduvvá ressurasa biejaduvvi sáme kultuvrráj ja de sierraláhká sáme girkkodájdaj / girkkotekstijlajda ja sáme girkkomusihkkaj. Oajvvaduvvá Sáme girkkoráde oadtju áđá virggeressursav. Vijdábut javladuvvá kultuvrrarádevadde Nuortta-Hålogalánda, Oarjje-Hålogalánda ja Nidaros bisspaguovlojn, ja girkkoráde kulturrádevadde bierru válldet ávdásvástádusáv sáme girkkoiellema kultuvrrabargo ávdás.

Virggájbidjam giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.12. Vuoseduvvá duola dagu barggevánesvuohtaj Sis-Finmárko právsttáguovlon mañemus låge jagen. Girkkohærrájs li vájllum gaskal 20 og 60 % álles ájggegávda tjadá, mañemus 4 jage badjelasj 50 % rabás virge. Dát vuoset dát le stuorra hásstalus sáme girkkoiellemij. Danen hæhttup sierralágásj virggájbidjam- ja giellaáhpádimdájmajt jáhtuj bidjat. Sierralágásj stimulerimdájmajda oajvvaduvvá rudájt juollodit. Vijdábut galgalulujma ietjama máhtudagáv læggjit váj áđá barggijt oadtjop. Virggájbidjamdájma ulmmejuohkusij vuoksjuj oajvvaduvvi.

Girkkofágalasj máhtudaklæpptim giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.13. Dættoduvvá sáme álmugin le riektá áhpádimsystemma galggá kultuvrav, árbbedábev ja histávrváv tjieggiduvvam áhpádimsysteman. Oajvvaduvvá 3-jahkásasj máhttolæpptimprosjekta galggá ásaduvvat man ulmme le nasjonála unnemusmierijt mierredit mij guosská sáme guoskavasj ásiida girkkolasj profesjávnnááhpájn. Prosjevtan galgaluluj máhttolæpptimprográmma mij sáme guoskavasj áhpádim máhtudagáv læggjit nasjonála girkkolasj áhpádimásadusájn. Sáme girkkohistávrváprosjekta bierru jáhtuj boahitet váj sáme girkkohistávrvá tjáleduvvá. Duodden 3-jahkásasj prosjektá sáme teologia ja risstalasjvuodadádjadusá gáktuj. Ájge nalluj oajvvaduvvá Sáme-girkkolasj pedagogalasj guovdásj mij huksá ávdánáhttet ja ávdánáhttet hiebalgis máhtudagáv tjoaggulvisájda, duola dagu tjánádum Kirkelig utdanningssenter i Nord (KUN) organisasjávnnáj.

Sáme girkkolasj aktisasj barggo riikkarájáj rastá giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.14. Tsuojjiduvvá Sámev miehtáj li sáme girkkuj tjáhkanam riikkarájáj rastá ájgij tjadá. Sáme girkkobiejve li ham áttjak ásaduvvam økumenalasj gájksábmelasj girkkobiejvven gájka sámijda álles Sámen, nuppádis ásaduváj giesen 2009. Boahtte Sáme girkkobiejve ásaduvvi jagen 2013 oarjjesáme guovlon vuona bielen. Oajvvaduvvá Sáme girkkobiejve 2013 guovtejahkásasj prosjektan ásaduvvá. Dárbbe le jahkásasj rádádallamtjáhkanimijda guovdásj sáme girkkolasj orgánáj gaskan Vuona, Svierigin ja Finlándan. Oajvvaduvvá prosjektarudájt

juollodit sáme girkkoiellemav nannitjit riikkarájáj rastá bájkálasj ja guovlolasj dásen. Mañjutjissaj ávttjiduvvá Aktisasj barggoráde risstalasj girkkokj hárráj Barentsguovlon (SKKB) joarkátjit ietjas álgoálmuk guoskavasj bargov Barentsguovlon, sierra tjalmostimijn sámijda.

Álgoálmukbarggo giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.15. Dættoduvvá álgoálmugij riektájt doarjjot ietjama lándan ja álggorijkan le oassen girkkokj álgoálmukbargos. Vijdábut tsuojggiduvvá riikkagasskasasj girkkolasj álgoálmukbarggo oassálasstem le ájnas impulsajt buktám sáme girkkoiellemij. Oajvvaduvvá sáme galggi boahhte ájggáj aj bessat oassálasstet gá Vuona girkkokj oassálasstá guovdásj riikkagasskasasj æjvvalimsajijn/økumenalásj forajn. Vijdábut oajvvaduvvá jahkásasj ruhtadoarjja Girkkokj Væráltrádáj ja Lutheralásj Væráltrádáj mierreduvvá álgoálmukbarggij dáj organisasjávna.

Riikkagasskasasj diakonian ja misjávna (doarjjaviehkke) oajvvaduvvá Sáme girkkoráde joarkka aktisasj bargov Kirkens Nødhjelpajn duola dagu dakkir bargoj dagu álgoálmukbarggo Afrika oarjemus ásjin ja Nuortta-Ruossjan. Vijdábut bierrí aktan dagástallat aktisasj strategijaj mij gullu álgoálmukvuorodibmáj Kirkens Nødhjelpa diehtobargon Vuona girkkon sisnjálattjat, duola dago fásstoaksjávna aktijvuodan. Kirkens Nødhjelp hasoduvvá joarkket tjelgga álgoálmukvuorodimev boahhteájggáj. Aktisasj barggoráde tjoaggulvisáj ja misjávna gaskan ja misjávna rádevadde Nuortta-Hålogalátte, Oarje-Hålogalátte ja Nidaros bisspaguovlojn hasoduvvi aktan Sáme girkkorádijn lasedit álgoálmukguoskavasj misjávna sjiehtadusáj Vuona girkkon állgattjat ja sáme girkkoiellemin sierraláhkáj.

Stáhtta-girkkodáustus giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.16 gánna le vuodon nav gáhtjodum stáhtta-girkkokj sábadussaj Stuorradikken jagen 2008 ja stáhtta ja girkkokj sirádime prossasj. Tsuojggiduvvá dan prinsihpalasj ájadallamin sáme girkkoiellema mij guoská stáhttaj, viertti sieradit “stáhtta-girkkokj-relasjávna” ja “stáhtta-sámeálmuk-relasjávna”. Ávttjiduvvá Girkkotjáhkanieme vuojno ássjen KM 8/07 mij guoská sáme girkkoiellema bærrájæhttamij tjuovoduvvi boahhte ájge bárgo gáktuj áda girkkolágajn ja girkkorádnigijn (5.16.1). Javladuvvá stáhtta prinsihpalasj ávdásvástádus várájda válldet sáme girkkoiellemav joarkká aj mañjela rievdadum relasjávna stáhtta ja girkkokj gaskan (5.16.2). Dat vuojneduvvá gá aktijvalasj sáme politihkka ja aktijvalasj doarjjo jáhko- ja iellemvuojnopolitihkka guoskadallaba. Javladuvvá le dárbbu vaj girkkolasj aspekta sámelága giellanjuolgadusájn tjadáduvvá gá sierraláhkáj gullu adnet sáme gielav girkkokj aktisasjvuoda dáhpádusájn, ja oajvvaduvvá vælggogisvuoda tjanádum sámelága giellanjuolgadusájda joarkeduvvá gá relasjávna stáhtta ja girkkokj gaskan rievddi (5.16.3).

Sáme girkkodemokratija (demokratiádáustus) giehtadaláduvvá oassekapihttalín 5.17. Oajvvadusá milta Sáme girkkorádes, gáhtjoj Girkkotjáhkanieme jagen 2008 vuododit barggojuohkusav mij buktá oajvvadusáv áda árdnigijda gáktu válljit ájrrasij sáme girkkoiellemis bisspaviellderádáj ja Girkkotjáhkaniemimáj ávdál válga 2011 (KM 11/08). Oassekapihtal vaddá prinsihpalasj refleksjávna mij le vuodon sáme-girkkolasj demokratijaj Vuona girkkon, ja tjelggi oanegattjat barggojuohkusa bargo birra, ja dan láhpadahtte rádegiehtadallama birra. Iehpetjelgasvuoda diehti vuododit tjerdalasj jienstimlagov, le Sáme girkkoráde gáhttum jus máhttelis sáme girkkotjáhkanieme, muhtem rollaj tjanádum ájrrasij válljimij, guoradaláduvvá (SKR 30/10).

Vuorddemusá bargge- ja barggovaddeorganisasjávna giehtadaláduvvi oassekapihttalín 5.18. Girkkolasj bargge- ja barggovaddeorganisasjávna ávttjiduvvi várájda válldet sáme girkkolasj máhtudakdárbojt ietjasa dájma ja dievnastusfálaldagáj.

Aktisasj barggo læstadiánalasj tjoaggulvisáj ja risstalasj organisasjávnnáj giehtadaláduvvá oassekapihttalin 5.19. Duodden dábalasj ávtjimussaj aktisattjat barggat risstalasj osorganisasjávnnáj gánná sáme girkkoiellem ávdeduvvá, nammaduvvá læastadiánalasj tjoaggulvisá, Vuona sámemisjávnná ja Vuona Ájllekskávlláhiitto sierraláhkáj.

Gudát kapihttal 6 tjoahkkájgæssá ádá vuoroduvvam virgijt ja doajmmaguovlojt 5. kapihttalis, ja ájggegávdajda juohká dajt oajvvadum dájmajt 5-jahkásasj doajmmapládnaj (2012-2016). Doajmmaplánan báhti ávddán dássju virge ja dájma ma bukti ádá dárbojt. Vuorodibme ja jáhtuj biejadibme muhtem virgijs ja doajmmaguovlojs tjielggiduvvá.

2.3. Čoahkkáigeassu (davvisámegillii)

1. kapihtal ovdanbukta Norgga girku sámi girkoallima ja čilge plána duogáža ja huksehusa.

Norgga girku sámi girkoallima áigumuš lea: Eallinfámolaš ja ovttárvosaš - sámi girkoallin Norgga girkus. Plána duogáš lea Girkočoahkkima mearrádus áššis GČ 7/06 mas bivde ráhkadit plána ovdánahttit sámi girkoallima ja vuhtiiváldit davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela, ja sámi kultuvrra girjáivuoda. *Sámi girkoallima strategalaš plána* váldomihttu lea váikkuhit dasa ahte Norgga girku oázžu eallinfámolaš sámi girkoallima mas sápmelaččain lea vejolaš oasálastit ovttadássásaččat girkus, ja mas sámi girkoallin doaibmá eanet lunddolaš oassin Norgga girku oktasaš identitehtas. Plána galgá váikkuhit dasa ahte bargojuvvo ulbmillaččat nannet sámi girkoallimii rámmaeavttuid vuogádagaid, organiserema ja girku iešguđet bargosurggiid ulbmillaš doaibmabijuid hárrái.

2. kapihttalis lea čoahkkáigeassu plánas lullisámegillii, julevsámegillii, davvisámegillii ja dárogillii.

3. kapihttalis leat duogášdieđut sámi álbmoga ja sámi girkoallima birra.

Álggos leat dieđut sámi álbmoga ja sámi servodateallima birra (3.1). Sápmelaččat leat álgoálbmot davviguovlluin Norggas, Ruotas, Suomas ja Guoládagas Ruoššas. Norggas leat sullii 50 000 – 65 000 sápmelačča. Dan mañemus logijagi leat sámi vuoigatvuodat ja sámi ášahusat sakka nannejuvvon. Plánas lea oanehis digaštallan sámi etnisitehta vuodđudeami birra (3.2), ja dieđut sámi giellaguovlluid ja giellajoavkkuid birra Norggas (3.3). Davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella leat almmolaš sámegielat Norggas. UNESCO listtus leat buot dán golbma giela luohkkádan áitojuvvon giellan.

Kapihtal addá viidáseappot girkohistorjjálaš gova sámiid vuosttaš deaivvademiin kristtalašvuodain sullii 1000 jagi dás ovdal ja gitta min áigái (3.4). Dasto lea smiehtadus “sámi girkoallima” birra (3.5.1), sámi girkoallima siskkáldas erohusat (3.5.2), ovdalgo sámi girkoallima váldolinját čilgejuvvojit giellaguovlluid mielde (3.5.3-3.5.5). Dasto lea oanehis čilgehus girkolaš bálvalusaid birra sápmelaččaide Oslos ja Bergenis (3.3.6), ja sámi girkoallima barggaid birra riikkarájiid rastá (3.5.7) ja riikkaidgaskasaš girkolaš álgoálbmotbarggaid birra (3.5.8). Loahpas čujuhit man mávssolaš mañemus jagiid fuomášuhttin ja bargu lea leamaš sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdusa suorggis (3.5.9).

4. kapihtal čilge vuodđojurdaga sámi girkoallima bargguin Norgga girkus.

Álggus čujuhit mearrádusaide maid Girkočoahkkin lea mearridan, ja maid bokte Norgga girku vuodđojurddašeami sámi girkoeallima birra ovdanboahdá (4.1).

Sápmelaččat leat dohkkehuvvon álgoálbmogin Norggas, sámi girkoeallima eaktudit vuhtii váldit dárbbalaš ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus, ja girku dovddasta ahte dáruiduhttin, mas girku lea leamaš mielde, lea mielddisbuktán dárbbu bargat dan ovdii ahte hehttet joatkimis šat dan boasttuvuoda. Čujuhit maid daidda čanastagaide maid Lutherlaš Máilmmilihttu ja Girkuid Máilmmiráđđi leat addán álgoálbmogiid ja álgoálbmotgažaldagaid hárrái (4.2).

Viidáseappot čielggadit dás čuovvovaš lágaid ja álbmotrievttálaš mearrádusaid mat geatnegahttet Norgga girku atnit fuola sámi girkoeallimis (4.3): Vuodđolága § 110a, sámeláhka, olmmošvuoigatvuođaláhka, girkoláhka, ON konvenšuvdna máná vuoigatvuođaid birra, ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, ILO konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain ja ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra.

Kapihttalis čujuhit Norgga geatnegasvuhtii čuovvut ráđdehusa sámepolitihka čanastagaid nugo dat ovdanbohtet *St.dieđ.nr 28 (2007-2008) Sáme politihka ja Sáme gielasid doaibmaplána*s (4.4).

Fátmmasteapmi lea unnitlogupolitihkalaš prinsihpa vuodđu Norgga girku sámi girkoeallin bargguin (4.5). Lea oanehis čilgehus doahpaga sisdoalu birra. Viidáseappot čujuhit Girkočoahkima ”soabadanmearrádussii” (GČ 13/97) mas ákkastallet ahte soabadeami galgá ipmirdit oassegeahččanguovllun daid eará doaibmabijuid bálddas maid plána evttoha (4.6). Loahpas leat muhtin teologalaš geahččanguovllut mat vuordimis leat áššái guoskivaččat Norgga girku sámi girkoeallima ja álgoálbmot bargguin (4.7). Sámi girkoeallimii, girkooahpalaš vuodđudusa mielde, addojuvvo teologalaš álga dáiguin čoavddasániiguin: sivdniduvvon Ipmila gova mielde, inkarnašuvdna, vuolggašgohččun, eatnigiella ja gielalaš girjái vuohka, álgogirku kultuvrariiddut, soabahus, riekti ja vuoiggalašvuohka, ja olbmo gullelašvuohka sivdnádussii muđui.

5. kapihtal gieđahallá ovttagaslaš girkolaš doaibmasurggiid, ja das leat oaivádallamat dakkár áššiid birra mat leat earenoamáš hástaleaddjit go jurddaša movt árvalit čanastagaid mat dovvot daguide ja doaibmabijuide.

Báikkálaš girku vuolggasadjin lea sisdoallu 5.1 oassekapihttalis. Das čujuhit ahte lea dárbu ráhkadit sámi girkostatistihka ja addit muhtin geahččanguovlluid dasa movt báikkálaš girkus sáhtta fátmmastit sámi girkoeallima. Plána čanastagaid mielde bivdet báikkálaš searvegottiid ja báikkálaš girkolaš bargiid váldit sierra ovddasvástádusa fuolahit sámi girkoeallima ipmilbálvaluseallimis ja eará girkolaš doaimmain.

Sámegiel- ja kultuvragelbbolašvuoda dárbbu meannudit 5.2 oassekapihttalis. Das čujuhit dárbbu nannet gelbbolašvuoda sámegiela ja kultuvrras sihke báikkálaš girkus ja girkolaš geahččanguovllus ollislaččat.

Go galgá sihkarastit doarvái sámegiel- ja kultuvragelbbolašvuoda, de evttohit ahte golbma davimus bismagotti fáallet fásta sámegiela oahppofálaldaga báhpaid ja eará girkolaš bargiide. Evttohit maid ásahtit oahppofálaldaga sámi girkodulkaide. Das čujuhit dan unnimus dárbut sámegiel- ja kultuvragelbbolašvuodas maid áige guovdilis oahpahusat dárbbasit, ja dárbut bidjat sámegilli liige deattu go oskkuoahpahus bargit, katekehtat ja diakonat virgáduvvojit

giellahálddašanguovllus. Plánas bivdet maid árvoštallat ásahit sámegiela giid eará vejolašvuodaid beassat katekehta-, diakoniija- ja báhppabálvalusaide.

Sámegiela fuolaheami mihtomeriid meannudit oassekapihttalas 5.3. Sámegiela fuolaheapmái evttohit ásahit guokte dási: Vuosttaš lea našovnnalaš vuodđodási /unnimusmearri maid prinsihpalaččat sáhttet miehtá Norgga girkus fuolahit. Das leat konkretiseren maid dat mearkkaša fálddagaid ja doaibmabijuid ektui geavadis (čuokkis 5.3.1). Nubbe dássi lea sámelága giellanjuolggadusaid doahttaleapmi sámegiela hálddašanguovllus (čuokkis 5.3.2). Das leat čielggadan dan maid iešguđetlágan láhkamearrádusat mearkkašit girkui báikkálaččat, guovllus ja guovddášgirkolaš dásis, ja dasa leat muhtin váldohástalusaid čatnan. Čujuhit ahte girku dárbbša ovdánahttit dihtomielaš sámegiela giellapolitiikka, earret eará ráhkadit njuolggadusaid sámegiela geavaheapmái ipmilbálvalusaid ja girkomeanuid oktavuodas (čuokkis 5.3.3). Dat lea guoskevaš njuolggadusčállosii mii galgá ásahuvvot ipmilbálvalusodastusa rámma siskkobealde, ja čanastagaide mat leat oskkuoahpusplánas, diakoniijaplánas ja girkomusihkkaplánas.

Ovddasvástádusa ja resursadárbbu iešguđet dásiin Norgga girkus meannudit oassekapihttalas 5.4. Leat evttohan čuovvovaš ođđa báikkálaš virggiid (5.4.1): 1 julevsámi giellabargi (100 %), 1 lullisámi giellabargi (100 %), 2 davvisámi girkodulkavirggi (2 x 25 %), 1 sámebáhppavirgi Lulli-Norgii (100 %), 1 diakoniijavirgi julevsámi guvlui (100 %), 1 diakoniija virgi ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut. Plánas evttohit ahte dat golbma bismma dollet jahkásaš ságastallan- ja oktiiheivehančoahkkima, ja ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut. Plánas evttohit ahte dat golbma bismma dollet jahkásaš ságastallan- ja oktiiheivehančoahkkima, ja ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut.

Leat čujuhan proavvásiid ovddasvástádussii dan 5 proavássuohkanis main leat báhppasuohkanat sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde (5.4.2). Vuordámuš sidjiide lea ahte sii ohppet dovdat daid girkolaš geatnegasvuodaid mat čuvvot sámelága ja bearráigeahču sámegiela bálvalusaid. Ja láchit dili ságastallamiid dásiid guoskevaš gažaldagaid birra proavássuohkanis ja proavássuohkančoahkkimiin, ja ahte sii 1 jagi maŋŋil álgima leat muhtin muddui oahppan lohkat liturgalaš teavsttaid sámegillii.

Bismmain Davvi-Hålogalánddas, Lulli-Hålogalánddas ja Nidarosas lea sierra ovddasvástádus bearráigeahču sámegiela bálvalusaid. Ja láchit dili ságastallamiid dásiid guoskevaš gažaldagaid birra proavássuohkanis ja proavássuohkančoahkkimiin, ja ahte sii 1 jagi maŋŋil álgima leat muhtin muddui oahppan lohkat liturgalaš teavsttaid sámegillii. Čujuhit maid dárbbu ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut. Plánas evttohit ahte dat golbma bismma dollet jahkásaš ságastallan- ja oktiiheivehančoahkkima, ja ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut. Plánas evttohit ahte dat golbma bismma dollet jahkásaš ságastallan- ja oktiiheivehančoahkkima, ja ovttastustuhttit bearráigeahču ja ovddasvástádusa buorebut.

Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagottit leat ožžon oppalaš girkolaš ovddasvástádusa vuhtiiváldit sámigirkolaš bálvalusaid davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii, ja dárbbšat ollu surggiin gelbbolašvuoda ja bargonávccaid fuolahit sámegiela bálvalusaid. Dan birra leat 5.4.4 čuoggás čielggadan. Plánas vuoruhit báikkálaš ja guovddášgirkolaš vuodđuvvot virggiid ovdalii ođđa ráđdeaddivirggiid bismagodderáđiide.

Guovddášgirkolaš dásis lea girkolága mielde Girkočoahkkiniin mii ovddasvástida sámegiela bálvalusaid. Sámegiela bálvalusaid vuhtiiváldit sámigirkolaš bálvalusaid davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii, ja dárbbšat ollu surggiin gelbbolašvuoda ja bargonávccaid fuolahit sámegiela bálvalusaid. Dan birra leat 5.4.4 čuoggás čielggadan. Plánas vuoruhit báikkálaš ja guovddášgirkolaš vuodđuvvot virggiid ovdalii ođđa ráđdeaddivirggiid bismagodderáđiide.

ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus. Ráđi ovddasvástádussii gullet sámi girkolaš ovttasbarggut riikkarájiid badjel ja bargat álgoálbmotgažaldagaiguin Norgga girku ovddas ráđđálagaid Girkuidgaskasaš ráđiin. Čuokkis (5.4.5) čujuha Sámi girkoráđi ovddasvástádussii ja resursadárbbui ráđi govda mandáhta ektui ja evttohit ásaht 1 nuoraidráđdeaddivirggi (100 %) ja 1 diakonijja/kultuvra/álgoálbmot ráđdeaddevirggi (100 %), ja lasihit doaibmabušehta. Das čielggadit maid mearrádusa Sámi girkoráđi čállingotti fárreheami birra Romsii, ja vuoduštusa dasa. Das čujuhit dárbbuide mat gusket mearrádusa ollašuhttimii.

Sámi biibbaljorgaleami leat meannudan oassekapihttalis 5.5. Das čielggadit davvisámi, julevsámi ja lullisámi biibbaljorgalanbargguid stáhtusa ja dárbbuid. Ávžžuhit Biibbalsearvvi gárvvistit Biibbala davvisámegillii dálá progresaivnnain, ja bargat nannet resurssaid lullisámi biibbaljorgalanbargui dainna mihtuin ahte jorgalit buot teavsttaid Norgga girku ođđa teakstagirjái. Ruota biibbalsearvvi ávžžuhit álgit Boares testamentta jorgalit julevsámegillii ovttas Norgga Biibbalserviin, vuostemužžan daid ođđa teakstaráidduid Norgga girkus ja Ruota girkus. Ruota Biibbalsearvvi ávžžuhit maid almmuhit julevsámi biibbalteavsttaid neahtas. Ja bivdet girkolaš bargiid váldit atnui sámi biibbalteavsttaid skuvllain ja girkuin.

Sálbma- ja liturgiijabarggu (ipmilbálvalusodastus) meannudit oassekapihttalis 5.6. Das čielgejit sálbmabarggu stáhtusa davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii (5.6.1). Davvisámegillii leat olggosaddán 2 sálbmagirjji, julevsámegillii 1, ja lullisámegillii ii oba leat ge sálbmagirji, dušše muhtin sálbma. Davvisámi bealis lea dárbu oažžut korálagirjji sálbmagirjiide Sálbmagirji ja Sálbmagirji II. Julevsámis háliidit čohkket čállojuvnon vuoinjalahálaš lávlla- ja sálbmateavsttaid, ja jorgalit ja čállit dasalassin ođđa teavsttaid, erenoamážit mánáide ja nuoraide. Lullisámi evttohit joatkit ráhkadit sálbmaid lullisámegillii. Lea dárbu ráhkadit ođđa sálbmagihppaga Sámi girkobeivviide jagis 2013. Dat áigumuš ahte fátmastit buori logu sálbmaid golmma sámegillii Norgga girku sálbmagirjái boahpteáiggis, lea juoga maid vurdet ahte čuovvoluvvo.

Viidáseappot leat čilgen stáhtusa, hástalusaid ja dárbbuid mat gusket liturgiijabargguide davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii (5.6.2). Das deattuhit ahte Sámi girkoráđi čállingotti nannema galgá geahččat dan čuovvagas maid dárbbasa go galgá čuovvolit liturgiijabargguid olles golmma sámegillii. Čujuhit ahte Sámi girkoráđdi lea vuoruhan ollašuhttit jorgalit 1977-liturgiijaid davvisámegillii danne go dat leat nubbin vejolašvuhtan maŋŋil go ipmilbálvalusodastusa leat sisafievrridan. Dohkkehuvvon davvisámi liturgiijaid olggosaddin dáhpáhuvvá vuordimis jagis 2011 ja ahte julevsámi liturgiijat gárvvistuvvojit dohkkeheapmái ja olggosaddimii jagis 2011. Lullisámi liturgiijaprošeavtta čadahit dainna ulbmiliin ahte daid dohkkehit jagis 2012 ja olggosaddit jagis 2013.

Ipmilbálvalusodasteami válđoárvvut *báikkálaš heivehus, fátmasteapmi ja fleksibalašvuohhta* rahpá jotkkolaš ođasteaddji liturgiijabarggu maiddái sámi girkoeallimis. Dás evttohit movttiidahttit ipmilbálvalusodastusa rámmaid siskkobealde bargat viidáseappot sámi liturgiijaiguin ja ahte sámi liturgiijat leat gávdnamis ja oažžumis ipmilbálvalusodastusa resursabánkkus, ja ahte sámi kultuvraovdanbuktimiid sáhtta sierraládje vuoruhit girkodáidagis ja girkomusihkas ja ahte Liturgalaš guovddáš (Liturgisk senter) oažžu rolla sámi liturgiijabargguid čuovvoleamis.

Oskkuoahpahusa meannudit 5.7 oassekapihttalis. Álggos čielggadit oanehaččat sámi oskkuoahpahusa virggiid ja oahpponeavvuid almmuheami. Dasto ges sámiide guoskevaš bargguid ja doaibmabijuid oskkuoahpahusodastusa rámma siskkobealde. Evttohus lea joatkit dálá jahkásaš sámi oskkuoahpahusa fágakonferánsain ja bargat fievrredit viidáseappot *Osku*

ja eallindulkon Sámis kurssa. Evttohit joatkit bargguin jođihit ja ovdánahttit sámi oskkuoahpahusa neahttabáikki (www.osko.no), ja lasihit dasa fásta virggi (gč. 5.2.1). Davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii berre ovdánahttit sierra 4-jahkásaččaid girjji mii sámi girkoeallimii leat heivehuvvon.

Sámi oskkuoahpahasplána galgá sihkkarastit sámi mánáide ja nuoraide oskkuoahpahusa mii vuhtiiváldá sin sámi gullevašvuoda sihke rámmaeavttuid ja sisdoalu dáfus, ja dat galgá dahkkot bajitdási oskkuoahpahasplána *Ipmil addá – mii juogadit* rámmaid siskkobealde. Plánas čujuhit dárbbu bargat searvegottiid ja bismagottiid ektui sisafievredit sámi geahččanguovlluid *Ipmil addá - mii juogadit* plánas ja *Sámi oskkuoahpahasplánas*. Árvalit heivehit ja lágidit *Sámi oskkuoahpahasplána* neahttaressursaid nu ahte daid lea vejolaš oazžut neahttasiiddus www.osko.no. Plánas evttohit ásahit jahkásaš našovnnalaš sámi konfirmántadeaivvademiid, vai sámi konfirmánttaide miehtá riikka sáhttá sihkkarastit juobe unnimus fáldaldaga ge.

Nuoraidbarggu meannudit 5.8 oassekapihttalas. Dán suorggis ii leat báljo bargu jođus, ja danne deattuhit dárbbu nannet sámi nuoraidbarggu Norgga girkus. Bajimus mihttu lea nannet identitehta, giela ja kristtalaš searvevuoda sámi nuoraid gaskkas, ja ovdánahttit nuoraid oasálastima ja mieldeovddasvástádusa sámi girkoeallimis, ja čahkkehit eanet saji nuoraid kultuvraovdanbuktimiidda sámi girkoeallimis.

Plánas evttohit ásahit barggaid sámi nuoraide deaivvademiid ja čoahkkanemiid bokte maid guovddášgirkolaš dásis oktiiheivehit, ja ásahit sámi nuoraidlávdegotti guovddášgirkolaš dásis Norgga girkui (Sung) mii sáhttá doarjut sámi nuoraidbarggaid báikkálaččat ja guovlluin. Ásahit fásta sámi nuoraidráđdeaddivirggi (SGR) mas lea ovddasvástádus našovnnalaš sámi nuoraidbargguin. Ávžžuhus golmma davimus bismagodderáđiide lea čalmmustuhttit sámi nuoraidbarggaid, ja ahte searvegottit sáme giela hálddašanguovllus, sámi searvegoddi lullisámi guovllus ja Sis-Finnmárkku proavássuohkan atnet sierra beroštusa nuoraidbargguin. Plánas ságastallojuvvo vejolašvuoda birra ásahit sámi nuoraidteam, muhto dan eai ávžžut doaibmaáigodagas ollašuhhtit.

Diakonijja meannudit 5.9 oassekapihttalas. Das čielggadit sámi diakonijja virggiid ja ovddeš barggaid das. Áige guovdilis gažaldagat sámi diakonijjas gullet *Diakonijjaplána* mihtuide. Čujuhit ahte lea dárbbu eanet čalmmustahttit sámi diakonijja boahhte jagiin ja nannet dan suorggi eanet resurssaiguin. Evttohit ásahit guokte ođđa diakonijjavirggi báikkálaš girkoeallimii. Ávžžuhus lea loktet Sámi diakonijja fáddán sierra fágakonferánsas ja bargat *Diakonijjaplánain* viidáseappot sámi girkoeallimis.

Soabadan- ja gulahallanbarggaid meannudit 5.10 oassekapihttalas. Čujuhit Girkčoahkkima nugohčoduvvon “soabadanášši” (GČ 13/97) mearrádussii. Soabadanprošeakta Davvi-Sálttus (2005-2007) lea leamaš dán mearrádusa eanemus konkrehta čuovvoleapmi, ja prošeakta lea addán mávssolaš vásihusaid. Árvalit gávnnahit vugiid bisuhit dáid vásihusaid ja fievredit viidáseappot dan prošeavtta barggaid. Dasto čujuhit ahte Norggas leat ain ollu sámi vuoigatvuoda gažaldagat maid eai leat vel čielggadan, ja dan dihte lea lunddolaš ahte Norgga girku dovda ovddasvástádusa čuovvut mielde dain. Dat gáibida gelbbolašvuoda suorggis ja vuđoleappot jurddašeami Norgga girku iežas ovddasvástádusas ja rollas dakkár áššiin.

Girkolaš kultuvrabarggaid meannudit 5.11 oassekapihttalas. Das čujuhit girkolaš kultuvradieđáhussii *Kunsten å være kirke* (2005) mii lea vuodđun Norgga girku

kultuvravoruueamis, ja *Girkomusihkkaplánii*. Dieđáhusas lea stuora oassi sámi kultuvrabargguid birra, *Girkomusihkkaplánas* lea sierra oassekapihtal girkomusihka birra sámi geahččanguovllus. Evttohus lea várret resurssaid sámi kultuvravoruueapmái ja erenoamážit sámi girkodáidagii /girkotekstiillaide ja sámi girkomusihkkii. Sámi girkoráđđái leat evttohan ásaht virggi dán suorggis. Čujuhit ahte kulturráđdeaddit Davvi-Hålogalánda, Lulli-Hålogalánda ja Nidarosa bismagottiin, ja Girkoráđi kultuvraráđdeaddi berrejit geatnegahttojuvvot fuolahit dihto girkolaš kultuvrabargguid sámi girkoeallima ektui.

Rekrutterema meannudit 5.12 oassekapihttalas. Das čujuhit earret eará guoros virggiid- ja rekrutterendillái Sis-Finnmárkku proavássuohkanis dan mañemus logi jagi. Guoros báhppavirggiid proseantasturrodas lea leamaš čadat gaskal 20 – 60 %, ja dan mañemus 4- jagi gaskamearálaččat 50 %. Bargoveahkadilli dás čájeha seammás ollisgirkolaš hástalusa sámi girkoeallimis. Dat buktá dárbbu sierra rekrutteren- ja giellaoahpahasdoaimbajuid. Evttohus lea várret ruđaid sierralágan movttiidahtendoaimbajuid. Ja dasalassin ovdánahttit dutkojuvvon dieđuid maid sáhtta atnit vuodđun rekruttenestrategiijaid main leat dihto mihtut. Dás leat válldahan moanat rekruttenestrategiijaid ja movttiidahtendoaimbajuid iešgudetge ulbmiljoavkkuid ektui, ja evttohan ásaht proseavtta mii erenoamážit bargá dáinna.

Girkofágalaš gelbbolašvuodahuksema meannudit oassekapihttalas 5.13.

Das deattuhit sámi álbmoga rievtti oazžut iežas kultuvra, árbevieruid ja historjjá oassin oahpahasvuogádaččat. Evttohit ásaht 3-jagi gelbbolašvuodahuksenproseavtta mii bargá girkolaš fágaoahpuide mearridit našovnnalaš vuolimus standárda sámiide guoskevaš fáttáin. Proseakta berre maid sistisdoallat prográmma mii alida gelbbolašvuoda go galgá sámiide gullevaš oahpahasgelbbolašvuoda nannet našovnnalaš girkolaš oahpahasásahusain. Evttohus lea maid álggahit sámi girkohistorjjálaš proseavtta sámi girkohistorjjá čállimis. Dasalassin evttohit 3-jagi proseavtta sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdusa suorggis. Guhkit áiggi vuollái evttohit ásaht Sámi-girkolaš pedagogalaš guovddáža mii ovdánahtta ja gaskkusta áššáiguoskivaš gelbbolašvuoda searvegottiide, Girkolaš oahpahasguovddáš Davvin (GOD) lea ásaht masa omd. sáhtta dakkár doaimma čatnat.

Sámigirkolaš ovttasbarggu riikkarájiid badjel meannudit 5.14 oassekapihttalas.

Das čujuhit ahte sámi girkoeallimis miehtá Sámi lea guhkes árbevierru čoahkkanit riikkarájiid badjel báikkálaččat ja guovlluin. Sámi girkobeivviid leat dál odđa áiggi ásaht ekumenalaš buotsámi girkobeivvin sápmelaččaide Sámis, ja daid lágidedje nuppes geasset jagis 2009. Boahte girkobeivviid dollet lullisámiguovllus norgga bealde jagis 2013. Evttohus lea čadahit Sámi girkobeivviid 2013 guovtti jagi proseaktan. Lea dárba čadahit jahkásaš ságastallančoahkkimiid dan šiehtadusa mielde mii lea daid guovddáš sámigirkolaš orgánaid gaskkas Norggas, Ruotas ja Suomas. Plánas evttohit bidjat guovddáš dásis proseaktaruđaid nannet sámi girkoeallima riikkarájiid badjel báikkálaččat ja guovlluin. Loahpas ávžžuhit Barentsguovllu kristtalaš girkuid ovttasbargoráđi (Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen) joatkit iežaset álgoálbmot bargguid Barentsguovllus, erenoamážit sámiid hárrái.

Álgoálbmotbargguid meannudit 5.15 oassekapihttalas. Das čujuhit ahte doarjja álgoálbmotbargguid vuogádaččat našovnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat lea okta oassi girku álgoálbmotbarggu. Čujuhit maid ahte oasálastin riikkaidgaskasaš girkolaš álgoálbmotbargguin lea buktán mávssolaš duvdosiid sámi girkoeallimii. Evttohit joatkit dan geavada mii lea leamaš sihkarastit sápmelaš ovddasteami Norgga girku sáttatgottiin guovddáš riikkaidgaskasaš/ekumenalaš forain. Viidáseappot evttohit Norgga girku jahkásaš

ruhtadoarjagis Girkuid Máilmmiráđđái ja Lutherlaš Máilmmisearvái bidjat sierra ruhtaoasi daid organisašuvnnaid álgoálbmotbargguide.

Riikkaidgaskasaš diakonijja ja mišuvdna (doarjja) suorggis evttohit Sámi girkoráđi ovdánahttit viidáseappot ovttasbarggu Girku Heahtevehkiin ja earret eará deattuhit álgoálbmotdoaimbajuid čuovvoleami Áfrihká lulágeahčen ja Davvi-Ruoššas. Lea dárbu ságastallat oktasaš strategiijaid Girku Heahteveahki álgoálbmotčalmustahttimis diehtujuohkinbargguin Norgga girkus siskkáldasat, omd. fástoáksuvnnaid oktavuodas. Plánas ávžžuhit Girku Heahteveahki doalahit čielga čalmustahttima álgoálbmogiid ektui iežaset bargguin viidáseappot. Ávžžuhit maid searvegottiid ja mišuvnna ovttasbargoráđi (Samarbeidsrådet for menighet og misjon) ja mišuvnna ráđdeaddiid Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagottiin ovttasbargat Sámi girkoráđiin lasihit álgoálbmotgullelaš mišuvdnašiehtadusaid Norgga girkus oppalaččat ja sámi girkoeallimis erenoamážit.

Stáhta-girkoodastusa meannudit oassekapihttalas 5.16 ja dan vuolggasadji lea nugohčoduvvon stáhta-girku soahpamuš Stuoradikkis jagis 2008 ja dan bargui mas bohtet oktavuodat rievdat gaskal stáhta ja girku. Das deattuhit ahte vuodđojurddašeamis sámi girkoeallima birra stáhta ektui ferte earuhit gaskal ”stáhta-girku-oktavuoda” ja ”stáhta-sámiálbmot-oktavuoda”. Plánas bivdet vuhtiiváldit sámi girkoeallima Girkočoahkkima čanastagaid GČ áššis 8/07 ja čuovvolit dan viidáseappot odđa girkolága ja girkoortnega bargguin (5.16.1). Das ákkastallet dan ovdii ahte stáhta galgá joatkit prinsihpalaš ovddasvástádusas fuolahit sámi girkoeallima maiddái maññil go stáhta ja Norgga girku oktavuodat leat rievdan (5.16.2). Dan sáhtá doalahit gaskal aktiivvalaš doarju sámeapolitiikain ja aktiivvalaš doarju oskku- ja eallinoaidnopolitiikain. Das čujuhit dárbut geahčadit girkolaš beliid sámelága giellanjuolggadusain, erenoamážit dasa mii guoská sámegeiela geavaheapmái girku oktasaš meanuid oktavuodas, ja evttohus lea fievrredit viidáseappot daid geatnegasvuodaid mat čuvvot sámelága giellanjuolggadusaid go oktavuodat gaskal stáhta ja girku rivdet (5.16.3).

Sámi girkodemokratijja (demokratijja odastus) leat meannudan oassekapihttalas 5.17. Sámi girkoráđi mearkkašumi vuodul bivddii Girkoráđi jagis 2008 álggahit bargjoavkku buktit evttohusaid odđa ortnegiidda áirasiid válljemis sámi girkoeallimii bismagodderáđđái ja Girkočoahkkimii ovdal 2011 vágga (GČ 11/08). Oassekapihtal sisttisdoallá vuodđojurdaga sámi-girkolaš demokratijja vuodu birra Norgga girkus, ja čilge oanehaččat bargjoavkku barggu ja dan loahpalaš meannudeami birra rádis. Sámi girkoráđi lea eahpesihkar galgá go jienastuslogu ásaht čearddalaš duogáža vuodul, ja lea bivdán čielggadit vejolašvuoda lágidit sámi girkočoahkkima, mas leat dihto rollat sámi áirasiid válljemis (SGR 30/10).

Vuordámušat bargiid- ja bargoaddiorganisašuvnnaide lea 5.15 oassekapihttala sisdoallu. Das bivdet girkolaš bargiid- ja bargoaddiorganisašuvnnaid vuhtiiváldit sámigirkolaš gelbbolašvuodadárbbu iežaset doaimmain ja bálvalusaddimis.

Ovttasbargu leastadiánalaš čoakkalmasaiguin ja kristtalaš organisašuvnnaiguin meannuduvvo 5.19 oassekapihttalas. Das lea oppalaš ávžžuhus ovdánahttit sámi girkoeallima ovttasbargguin áigeguovdilis kristtalaš organisašuvnnaiguin, ja leat erenoamážit namuhan leastadiánalaš čoakkalmasaid, Norgga Sámemišuvnna ja Norgga Sotnabeaiskuvlalihtu.

6. kapihtal čoahkkáigeassá odđa virggiid ja doaimbaidjoguovlluid 5. kapihttala rájes ja bidjá daid dihto áigemeiriide 5-jagi doaimbaplánii (2012-2016). Doaimbaplána oainnusmahtá dušše

virggiid ja doaimabijuid mat čuovuhit ođđa dárbbuid. Virggiid ja doaimabidjosurggiid vuoruheami ja daid álgaheami áigemeiid leat vuodūštan.

2.4. Sammendrag (čeahkkáigeassu dárogillii)

Kapittel 1 presenterer visjonen for samisk kirkeliv i Den norske kirke og redegjør for bakgrunnen for og oppbygningen av planen.

Den norske kirkes visjon for samisk kirkeliv er: Livskraftig og likeverdig – samisk kirkeliv i Den norske kirke. Bakgrunnen for planen er Kirkemøtets vedtak i sak KM 7/06 som ba om en plan for utviklingen av samisk kirkeliv hvor nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk, samt samisk kultur i sitt mangfold blir ivarettatt. Hovedmålsettingen til *Strategiplan for samisk kirkeliv* er å bidra til et livskraftig samisk kirkeliv i Den norske kirke, der samer deltar med likeverdighet i kirken, og samisk kirkeliv utgjør en mer selvfølkelig del av Den norske kirkes felles identitet. Planen skal bidra til et målrettet arbeid med å styrke rammebetingelsene for samisk kirkeliv med hensyn til strukturer, organisering og målrettede tiltak på kirkens ulike arbeidsfelt.

Kapittel 2 gir et sammendrag av planen på sørsamisk, lulesamisk, nordsamisk og norsk (bokmål).

Kapittel 3 gir bakgrunnsinformasjon om det samiske folket og samisk kirkeliv.

Innledningsvis gis faktaopplysninger om det samiske folket og om samisk samfunnsliv (3.1). Samene er et urfolk i de nordlige områdene av Norge, Sverige, Finland og Kolahalvøya i Russland. Det anslås å være mellom 50 000- 65 000 samer i Norge. Det har skjedd en betydelig styrking av samenes rettsstilling og samiske institusjoner de siste tiårene. Det drøftes kort hva som konstituerer samisk etnisitet (3.2), og gis en orientering om de samiske språkområdene og språkgruppene i Norge (3.3). Nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk er de offisielle samiske språkene i Norge. Alle tre språk står på UNESCO's liste over truede språk.

Kapittelet gir videre et kirkehistorisk riss fra samenes første kontakt med kristendommen for omkring 1000 år siden fram til vår egen tid (3.4). Etter en refleksjon over innholdet i begrepet "samisk kirkeliv" (3.5.1) og variasjoner innad samisk kirkeliv (3.5.2), beskrives hovedtrekk i samisk kirkeliv inndelt etter språkområder (3.5.3-3.5.5). Det redegjøres også kort for den kirkelige betjeningen av samer i Oslo og Bergen (3.5.6), for arbeidet med samisk kirkeliv på tvers av landegrensene (3.5.7) og for internasjonalt kirkelig urfolksarbeid (3.5.8). Til slutt pekes det på betydningen av de senere års bevisstgjøring og arbeid på feltet samisk teologi og kristendomsforståelse (3.5.9).

Kapittel 4 redegjør for det prinsipielle grunnlaget for arbeidet med samisk kirkeliv i Den norske kirke.

Det henvises innledningsvis til en rekke vedtak fattet av Kirkemøtet, som samlet gir uttrykk Den norske kirkes prinsipielle tenkning om samisk kirkeliv (4.1). Samene anerkjennes som urfolk i Norge, det forutsettes at samisk kirkeliv skal ivaretas som en nødvendig og likeverdig del av Den norske kirke, og kirken erkjenner at medvirkningen i fornorskningen har skapt et behov for å bidra til at uretten ikke fortsetter. Det vises

også til føringer fra Det Lutherske Verdensforbund og Kirkenes Verdensråd med hensyn til arbeid med urfolk og urfolksspørsmål (4.2).

Det gjøres videre rede for følgende lover og folkerettslige bestemmelser som forplikter Den norske kirke med hensyn til ivaretagelse av samisk kirkeliv (4.3): Grunnloven § 110a, sameloven, menneskerettighetsloven, kirkeloven, FNs barnekonvensjon, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater og FN-erklæringen om urfolks rettigheter.

Det pekes på at Den norske kirke er forpliktet av føringene i statens samepolitikk slik disse kommer til uttrykk i *St.meld. nr 28 (2007-2008) Samepolitikken og Handlingsplan for samiske språk* (4.4).

Inkludering legges til grunn som minoritetspolitisk prinsipp for Den norske kirkes arbeid med samisk kirkeliv (4.5). Det redegjøres kort for innholdet i dette begrepet. Det henvises videre til Kirkemøtets "forsoningsvedtak" (KM 13/97) og argumenteres for at forsoning må forstås som et grunnperspektiv for bredden av tiltak som foreslås i planen (4.6).

Avslutningsvis gis noen teologiske perspektiver som antas relevante for arbeidet med samisk kirkeliv og urfolksspørsmål i Den norske kirke (4.7). Etter en ekklesiologisk forankring av samisk kirkeliv, gis teologiske ansatser ut fra stikkordene: skapt i Guds bilde, inkarnasjonen, misjonsbefalingen, morsmål og språklig mangfold, urkirkens kulturkonflikt, forsoningen, rett og rettferdighet, og menneskets samhörighet med resten av skaperverket.

kapittel 5 behandler de enkelte kirkelige virksomhetsområdene og drøfter særlige utfordringer med henblikk på handlingsorienterte føringer og tiltak.

Lokalkirken som utgangspunkt behandles i delkapittel 5.1. Her pekes det på behovet for samisk kirkestatistikk og gis noen perspektiver på inkludering av samisk kirkeliv i lokalkirken. Menighetsråd og kirkelig tilsatte lokalt bes om å ta et særskilt ansvar for å ivareta samisk kirkeliv i gudstjenesteliv og annen kirkelig virksomhet i henhold til føringene i planen.

Behov for samisk språk- og kulturkompetanse behandles i delkapittel 5.2. Det påpekes at styrking av samisk språk- og kulturkompetanse er nødvendig både i et lokalkirkelig og et helhetskirkelig perspektiv.

For å sikre tilstrekkelig samisk språk- og kulturkompetanse foreslås det at de tre nordligste bispedømmene tilbyr faste samiskopplæringstilbud for prester og andre kirkelig tilsatte. Det foreslås etablert opplæringstilbud for samiske kirketolker. Det pekes på behovet for et minimum av samisk språk- og kulturkunnskap i aktuelle utdanninger, og for at samisk språkkompetanse tillegges vekt ved ansettelser av trosopplæringsmedarbeidere, kateketer og diakoner i språkforvaltningsområdet. Større tilretteleggelse av alternative veier til kateket-, diakon- og prestetjeneste for samisktalende, bes også vurdert.

Målsettinger for ivaretagelse av samisk språk behandles i delkapittel 5.3. Her foreslås etablering av to nivåer for ivaretagelse av samisk språk: Det første er et nasjonalt grunnivå / minimumsnivå som i prinsippet kan ivaretas overalt i Den norske kirke. Det konkretiseres hva dette i praksis innebærer med hensyn til tilbud og tiltak (pkt 5.3.1). Det andre nivået handler om etterlevelsen av samelovens språkregler i tilknytning til forvaltningsområdet for samisk

språk (pkt 5.3.2). Det spesifiseres hva etterlevelse av de ulike lovbestemmelsene innebærer for kirken på lokalt, regionalt og sentralkirkelig nivå, og det knyttes noen hovedutfordringer til dette. Det påpekes at kirken har behov for å utvikle en bevisst samisk språkpolitikk bl.a. med hensyn til å gi retningslinjer for bruk av samisk i gudstjenester og kirkelige handlinger (pkt 5.3.3). Dette relateres til regelverket som etableres i rammen av gudstjenestereformen, samt til føringene i plan for trosopplæring, diakoni og kirkemusikk

Ansvar og ressursbehov på ulike nivåer i Den norske kirke behandles i delkapittel 5.4. Det foreslås opprettet følgende nye stillinger lokalt (5.4.1): 1 lulesamisk språkmedarbeider (100 %), 1 sørsamisk språkmedarbeider (100 %), 2 nordsamiske kirketolkstillinger (2 x 25 %), 1 samisk prestestilling for Sør-Norge (100 %), 1 diakonistilling for lulesamisk område (100 %), 1 diakonistilling til en menighet i Indre Finnmark prosti (100 %),

Det pekes på prostenes ansvar i de 5 prostiene som har sokn i forvaltningsområdet for samisk språk (5.4.2). Det forventes at de setter seg inn i de kirkelige forpliktelsene som følger av sameloven og har oppmerksomhet vendt mot den samiskspråklige tjenesten. Videre at de legger til rette for drøfting av samiskrelaterte spørsmål i prostiet og prostisamlinger, og at de innen 1 år etter tiltredelse kan lese et minimum av liturgiske tekster på samisk.

Biskopene i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros har et særskilt tilsynsansvar overfor samisk kirkeliv (5.4.3). Det signaliseres en forventning til disse med hensyn til å lære et minimum av liturgiske tekster på samisk innen 1 år etter tiltredelse. Det pekes videre på behovet for styrket samordning av tilsyn og ansvar. Det foreslås et årlig drøftings- og samordningsmøte for de tre biskopene, samt et samarbeid om et felles årlig sameprestmøte. Nord-Hålogaland biskop oppfordres til å avholde et årlig kirketolkmøte. Det oppfordres videre til at bispemøtet tar ansvar for en viss drøfting og samordning på området. Det nevnte sameprestmøtet foreslås avholdt i rammen av en nasjonal fagkonferanse for samisk kirkeliv som også favner lokalt kirkelig tilsatte og frivillige.

Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros bispedømmeråd er tildelt et helhetskirkelig ansvar for ivaretagelse av samiskkirkelig betjening på henholdsvis nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk, og har behov for kompetanse og kapasitet til å ivareta samiskrelaterte tjenester på en rekke felter. Det gjøres rede for dette i pkt 5.4.4. I planen prioriteres lokalt og sentralkirkelig forankrede stillinger foran nye rådgiverressurser til bispedømmerådene.

På sentralkirkelig nivå har Kirkemøtet etter kirkeoven ansvar for å verne og fremme samisk kirkeliv. Samisk kirkeråd skal fremme, verne og samordne samisk kirkeliv og stimulere til at samisk kirkeliv blir ivaretatt som en nødvendig og likeverdig del av Den norske kirke. Rådet har ansvar for samiskkirkelig samarbeid over landegrensene og for Den norske kirkes arbeid med urfolksspørsmål i samarbeid med Mellomkirkelig råd. Under punktet om Samisk kirkeråds ansvar og ressursbehov (5.4.5) pekes det på rådets brede mandatområde og foreslås opprettet 1 rådgiverstilling for ungdom (100 %) og 1 rådgiverstilling for diakoni / kultur / urfolk (100 %), samt økt driftsbudsjett. Det redegjøres også for vedtak om flytting av Samisk kirkeråds sekretariat til Tromsø, og om begrunnelsen for dette. Det pekes på behov knyttet til realisering av vedtaket.

Samisk bibeloversettelse behandles i delkapittel 5.5. Her gjøres det rede for status og behov knyttet til bibeloversettelsesarbeidet til henholdsvis nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk. Bibelselskapet oppfordres til å opprettholde progresjonen med hensyn til ferdigstillingen av Bibelen på nordsamisk, og til å arbeide for styrkede ressurser til det

sørsamisk bibeloversettelsesprosjektet med henblikk på oversettelse av alle tekstene i ny tekstbok for Den norske kirke. Svenska Bibelsällskapet oppfordres til å initiere et arbeid med oversettelse av Det gamle testamente til lulesamisk i samarbeid med Det norske Bibelselskap, i første omgang i henhold de de nyeste tekstrekkene i Den norske kirke og Svenska kyrkan. Svenska Bibelsällskapet oppfordres også til å tilgjengeliggjøre lulesamiske bibeltekster på nett. Kirkelige medarbeidere bes bidra til at de samiske bibeltekstene tas i bruk i skole og kirke.

Salme- og liturgiarbeid (gudstjenestereformen) behandles i delkapittel 5.6. Det redegjøres for status for salmearbeidet på nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk (5.6.1). Mens det foreligger 2 salmebøker på nordsamisk og 1 på lulesamisk foreligger ingen salmebok og kun et fåtall salmer på sørsamisk. Med hensyn til nordsamisk er det behov for koralbok til Sálbmagirji I-II. På lulesamisk er det ønskelig å samle inn åndelige sang- og salmetekster som finnes nedskrevet, samt å få oversatt og skrevet nye tekster, spesielt for barn og ungdom. Med hensyn til sørsamisk salmearbeid foreslås det at det pågående arbeidet med utvikling av salmer på sørsamisk videreføres. Det pekes på at det er behov for å lage et nytt hefte med salmer på samiske språk til Samiske kirkedager i 2013. Intensjonen om å innlemme et betydelig antall salmer på de tre samiske språk i fremtidig salmebokløsning for Den norske kirke forutsettes fulgt opp.

Det redegjøres videre for status, utfordringer og behov knyttet til liturgiarbeidet på nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk (5.6.2). Det understrekes at styrkingen av Samisk kirkeråds sekretariat må sees i lys av utfordringen med å følge opp liturgiarbeid på hele tre samiske språk. Det pekes på at Samisk kirkeråd har prioritert å fullføre prosessene med oversettelse av 1977-liturgiene da disse vil stå som liturgiske alternativer etter innføringen av gudstjenestereformen. Det forutsettes at de godkjente nordsamiske liturgiene utgis i 2011 og at de lulesamiske liturgiene ferdigstilles for godkjenning og utgivelse i 2011. Det sørsamiske liturgiprojektet gjennomføres med sikte på godkjenning i 2012 og utgivelse 2013.

Gudstjenestereformens kjerneverdier *stedegengjøring, involvering og fleksibilitet* åpner for et kontinuerlig nyskapende liturgiarbeid også i samisk kirkeliv. Det foreslås at det i rammen av gudstjenestereformen stimuleres til videre arbeid med samiske liturgier, at samisk liturgistoff gjøres tilgjengelig på gudstjenestereformens ressursbank, at utvikling av samiske kulturuttrykk på feltene kirkekunst og kirkemusikk blir gjenstand for særskilt satsning og at Liturgisk senter gis en rolle med hensyn til oppfølging av samisk liturgiarbeid.

Trosopplæring behandles i delkapittel 5.7. Innledningsvis redegjøres det kort for antall stillinger og utgivelser innenfor samisk trosopplæring. Videre gjøres det rede for samiskrelaterte prosjekter og tiltak i rammen av trosopplæringsreformen. Det foreslås at den årlige fagkonferansen for samisk trosopplæring videreføres og at det jobbes for at kurset *Tro og livsstolkning i Sápmi* videreføres. Arbeidet med drift og videreutvikling av nettstedet for samisk trosopplæring (www.osko.no) foreslås videreført, samt at tiltaket tilføres en fast stillingsressurs (jf 5.2.1). Det bør utvikles en egen 4-årsbok på nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk tilrettelagt for samisk kirkeliv.

Plan for samisk trosopplæring skal sikre at samiske barn og unge innenfor rammene av den overordnede trosopplæringsplanen *Gud gir - Vi deler*, gis en trosopplæring som ivaretar deres samiske tilhørighet både med hensyn til rammebetingelser og innhold. Behovet for å jobbe overfor menigheter og bispedømmer med hensyn til implementeringen av de samiske perspektivene i *Gud gir – vi deler* og *Plan for samisk trosopplæring* påpekes. Det foreslås at

nettressurser knyttet til *Plan for samisk trosopplæring* utarbeides og tilgjengeliggjøres på www.osko.no, Det foreslås etablering av en årlig nasjonal samisk konfirmantleirer for å sikre et minimumstilbud til samiske konfirmanter i hele landet.

Ungdomsarbeid behandles i delkapittel 5.8. Da det knapt finnes arbeid på feltet understrekes behovet for å styrke samisk ungdomsarbeid i Den norske kirke. Et overordnet mål er at identitet, språk og kristent fellesskap blant samisk ungdom styrkes, at unges deltakelse i og medansvar for samisk kirkeliv videreutvikles, og at det i større grad gis rom for unges kulturuttrykk i samisk kirkeliv.

Det anbefales etablert et leir-/samlingsbasert arbeid for samisk ungdom koordinert fra sentralkirkelig nivå, samt opprettet et samisk ungdomsutvalg for Den norske kirke (Sung) på sentralkirkelig nivå, for å støtte opp om lokalt og regionalt samisk ungdomsarbeid. Det opprettes en fast samisk ungdomsrådgiverstilling (SKR) med ansvar for nasjonalt samisk ungdomsarbeid. De tre nordligste bispedømmerådene oppfordres til å ha et fokus på samisk ungdomsarbeid, og menighetene i forvaltningsområdet for samisk språk, samisk menighet i sørsamisk område og Indre Finnmark prosti oppfordres til å ha særskilt oppmerksomhet rettet mot samisk ungdomsarbeid. Muligheten for etablering av et samisk ungdomsteam drøftes, men anbefales ikke realisert i handlingsplanperioden.

Diakoni behandles i delkapittel 5.9. Det redegjøres for stillinger og tidligere arbeid med samisk diakoni. Aktuelle problemstillinger for samisk diakoni relateres til målsettinger i *Plan for diakoni*. Det pekes på at det er behov for et økt fokus på samisk diakoni i årene som kommer og for å styrke feltet med økte ressurser. Det foreslås opprettet en ny stillingsressurs til Samisk kirkeråd på feltet, samt to nye diakonistillinger til lokalt samisk kirkeliv. Det anbefales at samisk diakoni tematiseres i en egen fagkonferanse og at det arbeides videre med *Plan for diakoni* innenfor samisk kirkeliv.

Forsonings- og dialogarbeid behandles i delkapittel 5.10. Det vises til Kirkemøtets vedtak i den såkalte "forsoningssaken" (KM 13/97). Forsoningsprosjektet i Nord-Salten (2005-2007) har vært den mest konkrete oppfølgingen av vedtaket, og prosjektet har generert svært verdifull erfaring. Det foreslås at man finner måter for å ta vare på erfaringene og videreføre prosessene knyttet til dette prosjektet. Det påpekes videre at betydelige samiske rettighetsprosjekt spørsmål fortsatt er uavklart i Norge, og at det er naturlig at Den norske kirke kjenner et ansvar for å følge med i disse. Det krever en kompetanse på området og en besinnelse på hva som er Den norske kirkes ansvar og rolle i slike saker.

Kirkelig kulturarbeid behandles i delkapittel 5.11. Det vises til den kirkelige kulturmeldingen *Kunsten å være kirke* (2005) som danner grunnlag for kultursatsningen i Den norske kirke, samt til *Plan for kirkemusikk*. Kulturmeldingen har et fyldig avsnitt om samisk kulturarbeid, *Plan for kirkemusikk* et eget delkapittel om kirkemusikk i et samisk perspektiv. Det foreslås at det settes av ressurser til samisk kultursatsning med særskilt vektlegging av samisk kirkekunst / kirketekstiler og samisk kirkemusikk. Det foreslås at Samisk kirkeråd tilføres en stillingsressurs på feltet. Videre pekes det på at kulturrådgi verne i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros bispedømmer, samt Kirkerådets kulturrådgi ver bør ha visse forpliktelser med hensyn til kirkelig kulturarbeid rettet mot samisk kirkeliv.

Rekruttering behandles i delkapittel 5.12. Det pekes bl.a. på vakanse- og rekrutteringssituasjonen i Indre Finnmark prosti det siste tiåret. Andelen vakanser på prestesiden har ligget konstant på mellom 20 og 60 % gjennom hele perioden, den siste 4-

årsperioden på et gjennomsnitt på litt over 50 % vakanse. Bemanningssituasjonen her synliggjør samtidig en helhetskirkelig utfordring for samisk kirkeliv. Dette nødvendiggjør særlige rekrutterings- og språkopplæringstiltak. Det foreslås avsatt midler til særskilte stimuleringsstiltak. Videre foreslås utvikling av forskningsbasert kunnskap som grunnlag for målrettede rekrutteringsstrategier. Det skisseres en rekke rekrutteringsstrategier og stimuleringsstiltak i forhold til ulike målgrupper, og det foreslås opprettet et prosjekt som arbeider spesielt med dette.

Kirkefaglig kompetansebygging behandles i delkapittel 5.13. Det understrekes at det samiske folket har rett til å få sin kultur, tradisjon og historie reflektert i utdanningssystemet. Det foreslås opprettet et 3-årig kompetansebyggingsprosjekt som jobber med fastsetting av nasjonale minstestandarder med hensyn til samiskrelaterte emner i kirkelige profesjonsstudier. Prosjektet bør også inneholde et kompetansehevingsprogram med hensyn til styrking av den samiskrelaterte undervisningskompetansen ved nasjonale kirkelige utdanningsinstitusjoner. Det foreslås igangsatt et samisk kirkehistorieprosjekt med henblikk på å få skrevet en samisk kirkehistorie. I tillegg foreslås et 3-årig prosjekt på feltet samisk teologi og kristendomsforståelse. På lenger sikt foreslås opprettet et Samisk-kirkelig pedagogisk senter som ivaretar utvikling og formidling av relevant kompetanse til menighetene, f.eks. i tilknytning til Kirkelig utdanningscenter i Nord (KUN).

Samiskkirkelig samarbeid over landegrensene behandles i delkapittel 5.14. Det pekes på at det over hele Sápmi er lange tradisjoner for at samisk kirkeliv samler på tvers av landegrensene lokalt og regionalt. Samiske kirkedager er i nyere tid etablert som økumeniske allsamiske kirkedager for alle samer i Sápmi, og arrangert for andre gang sommeren 2009. Neste samiske kirkedager holdes i 2013 i sørsamisk område på norsk side. Det foreslås at Samiske kirkedager 2013 gjennomføres som toårig prosjekt. Det er behov for å gjennomføre årlige samdrøftingsmøter i henhold til avtale mellom de sentrale samiskkirkelige organene i Norge, Sverige og Finland. Det foreslås satt av prosjektmidler sentralt til styrking av samisk kirkeliv over landegrensene på lokalt og regionalt nivå. Til sist oppfordres Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen (SKKB) å videreføre sitt urfolksrelaterte arbeid i Barentsregionen, med særskilt fokus på samene.

Urfolksarbeid behandles i delkapittel 5.15. Det pekes på at støtte til urfolks rettigheter nasjonalt og internasjonalt inngår i kirkens urfolksarbeid. Det vises videre til at deltakelsen i internasjonalt kirkelig urfolksarbeid har brakt viktige impulser til samisk kirkeliv. Praksisen med å sikre samisk representasjon i Den norske kirkes delegasjoner i sentrale internasjonale/økumeniske fora foreslås videreført. Videre foreslås deler av Den norske kirkes årlige økonomiske støtte til Kirkenes Verdensråd og Det Lutherske Verdensforbund øremerket til urfolksarbeidet i disse organisasjonene.

På feltet internasjonal diakoni og misjon (bistand) foreslås det at Samisk kirkeråd videreutvikler samarbeidet med Kirkens Nødhjelp bl.a. med vekt på oppfølging av urfolkstiltak i det sørlige Afrika og Nord-Russland. Det bør videre drøftes felles strategier med hensyn til urfolksprofileringen i Kirkens Nødhjelps informasjonsarbeid internt i Den norske kirke, for eksempel i forbindelse med fasteaksjonen. Kirkens Nødhjelp oppfordres til å opprettholde et tydelig fokus på urfolk i sitt videre arbeid. Samarbeidsrådet for menighet og misjon og misjonsrådgiverne i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros bispedømmer oppfordres til i samarbeid med Samisk kirkeråd å arbeide for å øke andelen av urfolksrelaterte misjonsavtaler i Den norske kirke generelt og samisk kirkeliv spesielt.

Stat-kirkereformen behandles i delkapittel 5.16 med utgangspunkt i det såkalte stat-kirkeforliket i Stortinget 2008 og prosessen mot endrede relasjoner mellom stat og kirke. Det understrekes at det i den prinsipielle tekningen om samisk kirkeliv i relasjon til staten, må skjelnes mellom ”stat-kirke-relasjonen” og ”stat-samefolk-relasjonen”.

Det bes om at Kirkemøtets føringer i sak KM 8/07 med hensyn til ivaretagelse av samisk kirkeliv følges opp i det videre arbeidet med ny kirkeordning og kirkeordning (5.16.1). Det argumenteres for at statens prinsipielle ansvar for ivaretagelse av samisk kirkeliv fortsetter også etter endrede relasjoner mellom stat og kirke (5.16.2). Dette fastholdes i skjæringspunktet mellom en aktivt støttende samepolitikk og en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk. Det påpekes at det er et behov for at de kirkelige aspektene ved samelovens språkregler gjennomgås med særlig henblikk på bruk av samisk i kirkens fellesskapshandlinger, og foreslås at forpliktelsene knyttet til samelovens språkregler videreføres ved endrede relasjoner mellom stat og kirke (5.16.3).

Samisk kirkedemokrati (demokratireformen) behandles i delkapittel 5.17. Etter innspill fra Samisk kirkeråd, ba Kirkemøtet i 2008 om at det nedsettes en arbeidsgruppe som legger fram forslag til nye ordninger for valg av representanter for samisk kirkeliv til bispedømmeråd og Kirkemøte før valget 2011 (KM 11/08). Delkapittelet gir en prinsipiell refleksjon om grunnlaget for samisk-kirkelig demokrati i Den norske kirke, og redegjør kort for arbeidsgruppas arbeid, samtd for den avsluttende rådsbehandlingen. Pga. betenkeligheter med etablering av etnisk baserte valgmanntall, har Samisk kirkeråd bedt om at mulighetene for et samisk kirkemøte, med visse roller knyttet til valg av samiske representanter, utredes (SKR 30/10).

Forventninger til arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjoner behandles i delkapittel 5.18. Kirkelige arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene anmodes om å ivareta samiskkirkelige kompetansebehov i sin virksomhet og tjenesteyting.

Samarbeid med læstadianske forsamlinger og kristne organisasjoner behandles i delkapittel 5.19. I tillegg til en generell oppfordring om å samarbeide med aktuelle kristne organisasjoner i utviklingen av samisk kirkeliv, nevnes læstadianske forsamlinger, Norges Samemisjon og Norges Søndagsskoleforbund særskilt.

Kapittel 6 oppsummerer nye prioriterte stillinger og tiltaksområder fra kapittel 5 og periodiserer disse i en 5-årig handlingsplan (2012-2016). Handlingsplanen synliggjør kun stillinger og tiltak som utløser nye behov. Prioriteringen og innfasingen av enkelte stillinger og tiltaksområder begrunnes.

3. DUOGÁŠ

3.1. Sápmi, sámi álbmot ja sámi servodateallin

Sápmelaččat leat álgoálbmot davviguovlluin Norggas, Ruotas, Suomas ja Guoládagas (Ruoššas). Sápmelaččaid árbevirolaš guovllu gohčodit Sápmin (gč. kárтта vuolábealde). Sámi guovllu lulimus ráđji Norggas lea Elgá Hedmárkku fylkka.

Almmolaš registreren sis geat leat sápmelaččat dahje geain lea sámi identitehta dahje duogáš, ii dahkkojuvvo. Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas (2005) ovdanbohtá ahte sápmelaččaid lohku lea sullii 80 000 – 100 000, ja ahte sullii 50 000 – 65 000 sis orrot Norggas.

Vaikko sápmelaččaid gaskkas lea kultuvrralaš ja gielalaš girjáivuohta, atnet sápmelaččat iežaset oktan álbmogin našovnnalaš rájiid badjel.

Sámi kollektiivvalaš identitehta lea čadnojuvvon oktasaš historjái ja kultuvrii, oktasaš sámi govastagaide, dan oktavuhtii mii sis lea lundui, luhtái, sámi musihkkii jnv. Dat lea maid čadnojuvvon dan álgoálbmotdillái mii sápmelaččain ja eará álgoálbmogiin máilmmis lea ("álgoálbmogat", gč. sierra rámma).

"Álgoálbmot" – maid dainna oaiivildit?
"Álgoálbmot" lea sajáiduvvan doaba riikkaidgaskasaš álbmotrievttis (gč. ILO-konvenšuvnna 169, 1. artihkkala), ja dasa leat čatnan čuovvovaš dovdomearkkaid: (1) Álbmot galgá ássan riikkas dahje dan guovllus masa riika gullá, go guovlu válđojuvvui dahje koloniserejuvui dahje dálá riikarájit ášahuvvojedje. (2) Álbmot galgá seailluhan ollásit dahje muhtin muddui iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ášahusaid. Dat sisttisdoallá ahte álbmot lea šaddan unnitlohkui riikkas. Sápmelaččat leat almmolaččat dohkkehuvvon "álgoálbmogin" álbmotrievtti ipmárdusas, ja dan leat dáčča eiseválddit máŋgga geardde deattuhan.

Norggas leat sápmelaččaid riektedili sakka nannen daid maŋemus logijagiid, earret eará sámelága dohkkeheamiin (1987) ja lasáhusaiguin maŋŋil, Vuodđolága § 110a (1988) ja Finnmárkkulága (2004) bokte. 1980-logu rájes leat máŋga almmolaš čielggadeami ášahan vuoddu odđa ipmárdussii sápmelaččaid politihkalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaide álgoálbmogin – oktan vuoigatvuođaiguin eatnamiidda ja čáziide, dan maid gohčodit sámi kultuvrra materiálalaš vuodđun.

Sámi servodaga odđáiigásaš ovdáneapmi lea čalmmustuhtán sáme giela ja kultuvrra nannema ja ovddideami sámiid iežaset eavttuid vuodul. Sápmelaččaid našovnnalaš álbmotválljejuvvon ášahus, Sámediggi, ášahuvvui jagis 1989. Sámi mánáidgárddit ja skuvlafálaldagat leat mávssolaččat sámi identitehta nannemis, ja sáme giela ja kultuvrra buoret stáhtus lea lasihan didolašvuoda iežaset ruohtasiid birra. Eanas sámi ášahusat leat ášahuvvon davvisámi guovlluide Sis-Finnmárkkus, muhto dain leat maid ollu ossodagat eará giellaguovlluin. Dasalassin leat julevsámi ja lullisámi guovlluin ášahan iežaset ášahusaid.

Dálá sáme politihkas leat Norgga eiseválddit bidjan vuodđun dan ahte sámiid vuoigatvuohta ovdánahttit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima ii leat priváhta ášši, muhto almmolaš ovddasvástádus, maid galgá válđit mielde plánaide ja lágaide, ja maid almmolaš ášahusaid bálvalusaddimis galget fuolahit (Sd.dieđ. nr 28 (2007-2008) Sáme politihkka).

3.2. Sámi čearddalašvuotta? Gii lea sápmelaš?

Čearddalašvuotta sáhtta čilget kollektiivvalaš identitehtan maid čatná kultuvrralaš searvevuhtii mas jáhku mielde lea oktasaš máddu. Čearddalaš identitehtahuksen dáhpáhuvvá das movt juohke olmmos ipmirda ieš iežas (iežas logahallan) ja movt earát ipmirdit su (earáid logahallan).

Lea oalle álki atnit sámi álbmoga kollektiivvalaš sturrodahkan, muhto sáhtta leat váddáseabbo vástidit gii sápmelaš lea earjilolbmodásis. Okta sivva dasa lea ahte sápmelaččat eai leat, assimilerema deattu dihte, álohii háliidan dovddahit iežaset čearddalaš gullelašvuotta.

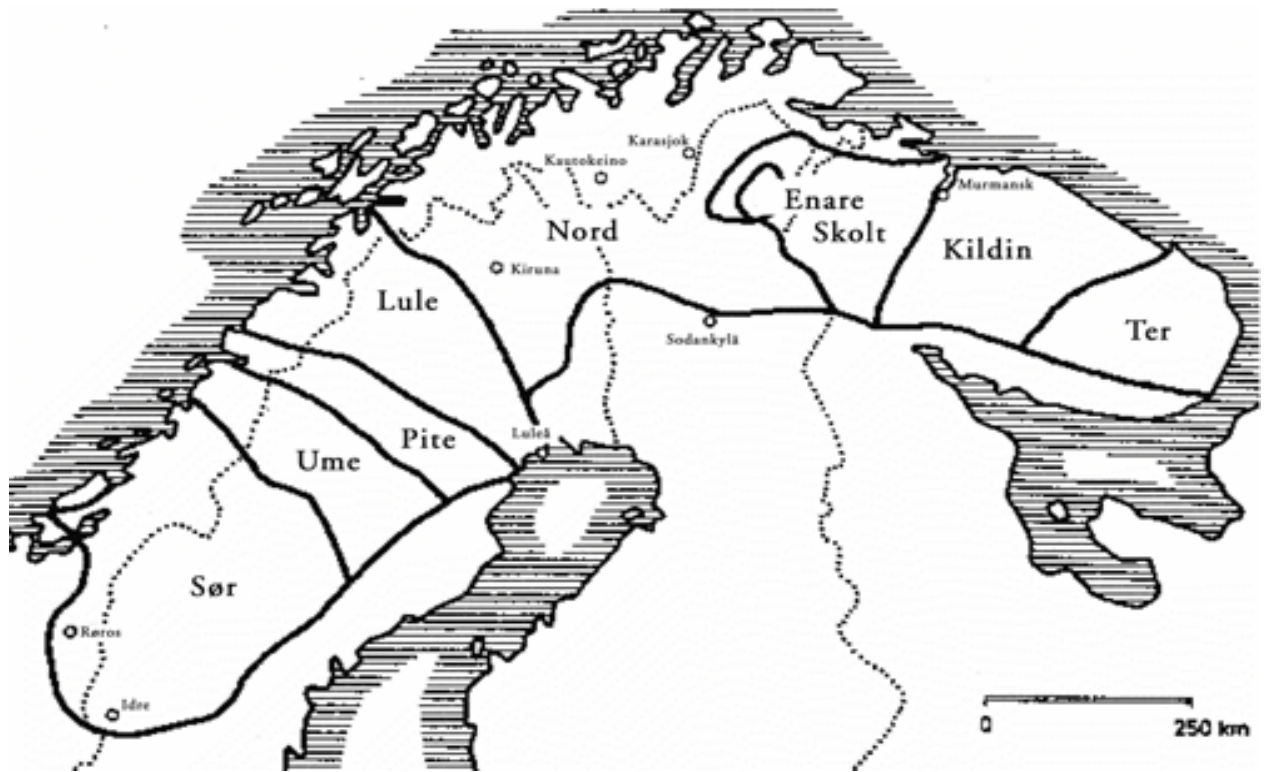
Ii leat čielga čilgehus dasa gii sápmelaš lea, muhto sámelágas leat eavttut dasa gii sáhtta čálihit iežas Sámedikki jienastuslohkui (ovddeš sámi jienastuslohku). Dan registreremii leat bidjan vuodđun sihke subjeaktiivvalaš ja objektiivvalaš eavttu. Olmmoš galgá vástidit positiivvalaččat dasa ahte (1) atná iežas sápmelažžan ja (2) ahte son ieš, dahje unnimus ovttas su váhnemiin, áhkus/ádjás dahje máttaráhkus/máttarádjás lea leamaš sámegiella ruovttugiellan (ruovttugiella adnojuvvo leat oalle sihkkaris mearkan dasa ahte gullá sápmelaš sohki), dahje ahte okta du váhnemiin, áhkku/áddjá dahje máttaráhku/máttaráddjá lea jienastuslohkui registreren. Eaktu sáhttit registreret iežas sápmelažžan lea nappo sohki gullelašvuotta, ja dat movt olmmoš ieš ipmirda iežas.

3.3. Sámeigiella ja sámi giellajoavkkut Norggas

Ii dárbbas máhttit sámegiela go galgá dohkkehuvvot sápmelažžan, ja báikkálaš servodat ii dárbbas leat sámegiela vaikko lea sámi kultuvrra ja sámi árbevieruid guoddi. Sámeigiella lea dattege sámi kultuvrra ja identitehta hui guovddáš bealli, ja vaikko olmmoš ii máhtege giela, de lea kultuvrralaš ipmárdusas dábálaš atnit su gullelašvuotta muhtin sámi giellajoavkkui.

Sámegiella gullá suoma-ugralaš giellajoavkkui, ja sámi giellarájit rasttidit Norgga, Ruota, Suoma ja Ruošša riikkarájiid (gč. kárta vuolábealde). Buot logi sámegiela leat UNESCO máilmmi áitojuvvon gielaid listtus (Áhkkilsámegiella maid leat atnán muhtin osiin gielddasámi guovllus Guoládagas, lea luohkkáduvvon jápma giellan). Davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella leat almmolaš sámegiela Norggas. Nuortalaš sámegiella adno jápmagiellan Norggas (moadde čuođi giellageavaheaddji Suomas), ja bihtámsámegiela leat sullii 20 geavaheaddji Ruotas ja Norggas. Sámeigiellajoavkkuid gaskkas lea stuora oassi massán iežas giela, muhto dat ii dárbbas mearkašit ahte sii leat massán iežaset sámi identitehta ja kultuvrralaš gullelašvuotta.

Norggas leat ásahan sámegiela *hálddašanguovllu*. Dat lea ráddjejuvvon 9 suohkanii davvisámi, julevsámi ja lullisámi guovlluin. Dan guovllus leat álggahan viidámus sámepolitihkalaš doaibmajuid. Árbevirolaš sámi *ássanguovlu/giellaguovlu* leat sakka stuorát go sámegiela *hálddašanguovlu*, dan viidodat lea 40 % Norgga nannámis. Dál orrot sápmelaččat maid olggobealde sámi árbevirolaš ássanguovlluid.

Figuvra: <http://www.regjeringen.no>

Lullisámit: Norggabeale lullisámi guovlu lea Sáltoduoddara rájes Nordlánddas gitta Engerdalii Hedmárkkus, ja dan lagas guovllut Ruota bealde. Lullisámiin lea guhkes árbevierru doallat oktavuodaid riikkarájiid badjel, ja sis leat lagas fuolkkit ja lámčamat goabbát bealde ráji. Boazodoallu ja duodji leat dehálaččat lullisámiid identitehtii. Dat ealáhusat leat guokte deataleamos kultuvraguoddit giela ja kultuvrra bisuheamis. Norggas ja Ruotas hupmet oktiibuot sullii 500 olbmo lullisámegiela, ja UNESCO lea luohkkádan lullisámegiela bahát áitojuvvon giellan. Snoasa suohkan lea jagi 2008 rájes leamaš sámegiela hálddašanguovllu lahttu.

Julevsámit: Julevsámi guovlu Norggas lea Davvi-Sálttus Nordlánddas, ja erenoamážit Divttasvuona suohkan. Davvi-Sálttu sámít leat bargan lotnolasealáhusain, nugo guollebivddus, smávvadállodoalus, vuovdedoalus, boazodoalus ja meahcásteamis. Lea guhkes árbevierru doallat oktavuodaid badjel rájiid. Norggabealde ráji orrot sullii 2000-3000 julevsápmelačča ja sullii 400 sis hupmet sámegiela. Ruotas ja Norggas leat oktiibuot sullii 2000 julevsámegiela. UNESCO lea luohkkádan julevsámegiela bahát áitojuvvon giellan, seammaládje go lullisámegiela. Jagi 2006 rájes lea Divttasvuotna leamaš lahttun sámegiela hálddašanguovllus.

Davvisámit: Davvisámi guovlu lea Bállaga rájes Nordlánddas gitta Girkonjargii Finnmárkkus. Davvisámit gullet stuorámus sámi jovkui ja leat sihke Ruotas, Suomas ja Norggas. Sullii 30 000 olbmo hupmet davvisámegiela, ja árvvus bealli dain orrot Norggas. UNESCO lea luohkkádan davvisámegiela "čielgasit áitojuvvon giellan" dan sadjái go lulli- ja julevsámegielaid maid leat luohkkádan "bahát áitojuvvon giellan". Muhtin báikkiin – erenoamážit Sis-Finmárkkus – lea sámegiella ja kultuvra dábálaš, eará sajiin lea dat fas dáruiduhttinpolitihka geažil áibbas jávkan almmolaš sajiin. Jagi 1991 rájes leat čuovvovaš suohkanat leamaš lahttun sámegiela hálddašanguovllus: Gáivuotna, Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsángu, Deatnu ja Unjárga. Loabát suohkan Lulli-Romssas bođii sámegiela hálddašanguovlui mielde golggothmánu 1. beaivvi rájes 2009.

Davvisámi guovlu lea rikkis kultuvrralaš girjáivuoda ja suopmaniid dáfus. Suopmanerohusat gal čuvvot geográfalaš rájiid, muhto kultuvrralaš erohusaid sáhtttá čatnat iešguđetlágan árbevirolaš ealáhusaide (muhtomin maid báikkálaš servodagaid siskkobealde). Ovdamearkkat dasa leat mearrasámi, boazodoalu, márkasámi ja johkasámi árbevierut. Ovddeš áiggi lei mearrasámi suopmanguovlu mearraguovlluin Romssas ja Finnmárkkus, ja buorre oassi davvisámi álbmogis gulai mearrasámi kultuvrii. Dáruiduhttin lei garraseabbo riddoguovlluin, ja dušše muhtin moatti báikkis leat bisuhan mearrasámegielsuopmaniid. Siseatnamis lea sámi kultuvra čadnojuvvon sihke boazodollui ja dáloniid ealáhusaide (smávvdálolaš ja meahcástan lotnolasealáhusat). Márkasámi kultuvra Lulli-Romssas ja davvi Nordlánddas sulástahtttá dan mañiba. Márkasámi guovlluin hupmet čohkkerassámegiela, mii gullá davvisámi suopmanii, muhto earrána oalle olu dain suopmaniin mat leat dan davvelis. Finnmárkkusámegielas manná čielga suopmanrádji gaskal nuorttabeali (Kárášjohka ja das nuorttas) ja oarjjabeale suopmaniid (Guovdageaidnu ja das oarjjás).

Bihtámsámit: Bihtámsámi guovlu lea Nordlándda fylkkas, namalassii Báidáris, Sáláhis, Meløyas ja Gildeskålas, ja muhtin oasis Bådåddjå ja Fuoisku suohkaniin. UNESCO loguid mielde hupmet sullii 20 olbmo bihtámsámegiela Ruotas ja Norggas, ja dan leat luohkkádan jábmejassii áitojuvvon giellan. Mañemus logijagi leat eaŋkilolbmot bargan ođdasisealáskahttit bihtámsámi árbevieruid, ja leat doallan giella- ja kultuvrakurssaid ovtta bihtámsámiiguin Ruotas.

Golttasámit/nuortalaččat: Nuortalaččaid guovlu Norggas lea odne Njávdamis Máttá-Várjjat gielddas. UNESCO logut čájehit ahte Suomas hupmet sullii 300 olbmo nuortalašgiela, giella lea measta jávkan Ruoššas ja Norggas lea dat luohkkáduvvon jápma giellan. Nuortalaččaid osku lea 1500 logu rájes leamaš ruošša-ortodoksa osku, ja ortodoksa kristtalašvuolta lea guovddázis nuortalaččaid identitehtas. 1500-logus huksejuvvui kapealla Njávdamii, ja dat gullá Beahcáma kloastarii. Kapealla lea ain anus ja dan doaimmaha dál ortodoksa girku. Jagis 2009 ásahuvvui nuortasámi dávvirvuorká Njávdamii ja dat lea dehálaš giela ja kultuvrra ovdáneamis.

3.4. Girkohistorjjálaš govdadat

Sámiin lea guhká leamaš oktavuolta kristtalašvuodain, ja jearaldat goas sáhtttá dadjat ahte sámii šadde kristtalažžan lea juoga man birra dál digaštallojuvvo. Arkeologalaš gávdnosat mitalit ahte muhtun guovlluin lea oktavuolta kristtalašvuodain leamaš juo 1000 jagi dás ovdal. Olu gaskaáiggi gáldut mitalit ahte sámii ledje kristtalaččat, muhto mañjil-reformašuvvna gáldut fas eai daga dan. Lea dattege riektá dadjat ahte katolalaš árbevierru – davvinuortta ortodoksa árbevierru – lea váikkuhan sámi oskku hui guhkes áiggi.

1500 ja 1600-logus huksejedje iešguđetge riikkat girkuide ja našovnnalaš girkoásahusaid sámii oassin iežaset bargguin koloniseret sámi guovlluid. Mišuvvna áŋgireamos áigodat Norggas lei sullii 1720-logus, ja das lei Thomas von Westen guovddázis. Su mišuvvna deattuhii sihke sámegiela geavaheami ja dan ahte addit sámii oahpahusa ja skuvlafálaldagaid. Seammás demoniserejuvvui ja doarrádallojuvvui sámii dološ osku ja oskkoldat geavat sakka dan áiggi, sihke sámi goavdáid duogušteami ja sámi bassi báikkiid billisteami bokte. Mañjil von Westena áiggi lea almmolaš girku miellaguoddu sámegiela hárrái čuvvov daid ideologalaš jurdagiid mat ain guđege áigges leat leamaš.

Gaskkamuttos 1800-logu šattai dáruiduhttinpolitihkka ulbmillaš, stáhta kultuvrapolitihkka sámiid ja kveanaid ektui Norggas. Dat bisttii gitta 1960-lohkui. Girku, mii lea stáhta oskkoldatásahus, šattai buoremuddui dáruiduhttima ovddideaddji. Muhtin davvisámi guovllu báhppasuohkanat doalahedje dattege sámegeiela ipmilbálvalusgiellan (gč. rámma gonagaslaš resolušuvnna birra, guovvamánu 24. beaivvi 1848). Girku dain guovlluin šattai dan bokte dáruiduhttináiggi deháleamos almmolaš giellaarenan sámegeilli. Sámi girkoellin bisui vuorukeahtta Norgga girkus eanas 1900-logu, dan atne Davvi-Hålogalánda bismma guovllulaš áššin, ja juogan mii gulai davvisámi girkoellimii.

Leastadiánalaš lihkahus lea várra dat mii sámi girkoellimii lea buot eanemus mearkkašan. Leastadiánalaš lihkahusa álgu bođii ruođa-sámi báhpa Lars Levi Læstadiusa (1800-1861) bokte Gárasavvonis Ruotas jagis 1845. Dat vuostaldii girku báhpaid ”jápma oskku” ja jugešvuoda olbmuid gaskkas oppalaččat. Lihkahus čuovui johttisápmelaččaid mielde Norgii, geat johte rájiid badjel iežaset dálve- ja geasseorohagaide, ja dat leavai jođánit miehtá Davvikalohta. Leastadiánalaš lihkahus šattai vuoiŋnalaš ruoktun eanas davvi- ja julevsámi álbmogiidda. Suoma-/kveanagiella ja sámegeiella ledje lihkahusa váldogielat, ja leastadianisma doaimmai kultuvrralaš suodjin sámiide ja kveanaide miehtá dáruiduhttináiggi. Leastadiánarat leat searvan girku sakramenttaid juogadeapmái, muhto leat moaitán girku sárdnideami. Sárdnideami ja vuoiŋnalaš eallima leat eanas hálddašan iežaset čoakkalmasain. Searvegottiin gos institusjonaliserejuvvon girku aktiivvalaččat guhká lea vuostálastán leastadiánariid ja sámivuoda, leat ovdamearkkat dasa ahte leastadiánariid čoakkalmasat leat doaibmagoahtán measta báikkálaš ”sámi álbmotgirkun”. Norggas lea várra Divttasvuotna čielgaseamos ovdamearka dasa. Leastadiánalaš lihkahusas, mii dál lea juohkásan iešguđet surggiide, lea ain mávssolaš fápmu ja lea identitehtaguoddi davvisámi ja julevsámi girkoellimis (geahča sierra rámma leastadiánalaš surggiid birra).

Leastadiánalaš moriidus ii ožžon coavcci lullisámi guovllus. Lullisámi guovllus ožžo baicce baptisttat, hellodatustibat ja adventisttat eanet saji. Eanas lullisámit leat gullan Norgga girkui. Sámemišuvdna lágidii čoakkalmasaid, guossástalai olbmuid ja jođihii ovttá skuvlla ovdalgo stáhta válddii dan badjelasaš jođihit. Norgga girku ii leat čalmmustuhttán lullisámi álbmoga erenoamážit ovdal 1990-logu rájes.

Norgga Sámemišuvdna (álggos Norsk Finnemisjon) ásahuvvui jagis 1888 vuostedeaddun girku almmolaš dáruiduhttimii. Váldobargu lei evangelialaš doaibma Norggabeale sámiid gaskkas, ja jagis 1895 doarjui organisašuvdna Biibala deaddileami ja olggosaddima davvisámegeilli. Lassin evangelialaš bargguide, jođihii organisašuvdna mángalot jagi dearvvašvuodaásahusaid olu báikkiin Davvi-Norggas. Sámi nuoraidskuvla (maŋŋil álbmotallaskuvla) Kárášjogas (1936-86, 1992-2000) lei guhká áidna skuvla riikkas gos sámi

Gonagaslaš. res. guovvamánu 24. beaivvi 1848

Gng.res. guovvamánu 24. beaivvi 1848 oktan rievvadusaiguin maŋŋil ja dasa gullevaš čállošii jagis 1872 lea ásahan guhkes girkolaš dábi fuolahit sámegeiela ipmilbálvalusaid ja girkolaš meanuid oktavuodas. Gng.res. guovvamánu 24. beaivvi 1848 bokte mearriduvvui ahte ođđa báhpaid virgádeamis báhppasuohkaniidda dálá Davvi-Hålogalánda, Lulli-Hålogalánda ja Nidarosas galggai gáibidit ahte sii galget čadahit geahččaleami sámegeielas (álggus manai ráđji lulás gitta Kråangke ráđjái). Jagi 1859 rájes gáržžiduvvui mearráduš Finnárku ja Ivgu báhppasuohkaniidda Romssa proavásuohkanis, ja mearráduš ii fátmastan šat julev- ja lullisámi giellaguovlluid. Gng.res bisuhii guhká ortnega mas departemeanta attii ođđa virgáduvvon báhpaid báikká oahppat sámegeiela. 1980-logu loahpas gulle 6 báhppasuohkana Finnárkkus dan ortnega vuollái. Mearráduš ii leat formálalaččat loahpahuvvon. Kultur- ja girkodepartemeanta dajai reivvestis 10.03.2009 ahte dál lea Norgga girku iežas orgánaid duohken guđeláđe dan mearrádusa atnet.

nuorat ožžo oahpu sámegiela ja sámii kultuvrras. Skuvla lei mávssolaš ovttasbargoásahus Sámi girkoráđis 1990-logus. Organisašuvdna lea, historjjá čađa, digaštallan iežas oainnu ja oktavuoda leastadiánariidda, ja oktavuohta Sámemišuvnna ja leastadiánariid gaskkas rievddada guovllus guvlui. Sis-Finnmárkkus lea oppalaččat ovttasbargu ja luohttámuš, muhto leastadiánariin ovdamearkkadihte Davvi-Romssas ja Divttasvuonas orro unnit luohttámuš Sámemišuvdnii. 1970- ja 80-logus lei politihkkalaš ja kultuvrralaš morráneapmi, erenoamážit sámii nuorragearddi gaskkas. Dat gárttai hástaleaddjin Sámemišuvdnii, ja organisašuvdna šattai riiddovuložin muhtin sámii servodagain. Seammás atne fas eará birrasat sin evangelialaš bargguit árvvus, ábaide vuorrasat geardi Sis-Finnmárkkus. Dál leat organisašuvnna deháleamos evangelialaš doaimmat sin evangelialaš, sosiála ja diakonála barggut Guoládagas (1995-), ja guovttegielat kristtalaš lagasradio Radio DSF Kárášjogas (1990-). Sámemišuvdna lea dasalassin bálkáhan lullisámii diakonijabargi jagi 2001 rájes.

Álttá-Guovdageainnu eanu dulvadeami riidu (1979 ja 1981) loktii duođas sámii vuoigatvuodagažaldagaid dáčča servodaga almmolašvuhtii. Dat ášši vuolgahii daid čielggadan- ja rievddadanmannolagaid mat čuvvo sámegiela, kultuvrra ja servodateallima stáhtusa Norgga stáhtasearvevuodas. Dat váikkuhii maid dasa ahte sámii girkoallin bođii oalle fargga Girkočoahkkimis ovdan maŋŋil Girkočoahkkima ásaheami jagis 1984.

Jagis 1986 mearridii Girkočoahkkinn bidjat ”lávdegotti čielggadit prinsihpalaš ja geavtlaš gažaldagaid Norgga girku bargguin sámii álbmoga ektui”. Bargojoavku ovddidii Girkočoahkkimii 1990 álgoevttohusa sámii girkoallima doaibmaprográmmii Norgga girkus. (*Samisk kirkeliv i Den norske kirke: Utkast til handlingsprogram. Fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kirkerådet*).

Girkočoahkkima meannudeapmi áššis GČ 15/90 *Sámii girkoallima doaibmaprográmma* rievdadii Norgga girku barggu sámii girkoallimiin. Dan rádjái ledje Norgga girku sámii girkoallima atnán guhká guovllulaš bargun Davvi-Hålogalánddas, ja assosieren dan dušše davvisámii gielain. Muhto GČ ášši 15/90 buvttii odđa prinsihpalaš jurddašeami. Dan bohciidahtii sámii girkoallima ovttáárvosašvuoda jurdaga, ja ahte Norgga girkus lea sierra ovddasvástádus dan suorggis ja dan áigumuša ahte ásaht sámiiide mielde- ja iešmearrideami iežaset girkoallimis. Dasalassin definerejuvvui sámii girkoallin dan rájes 3 almmolaš sámii čállingielaid ektui Norggas – davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela – iige dušše davvisámegiela. GČ ášši 15/90 ásahtii dasalassin ollisgirkolaš organiserema sámii girkoallimii Norgga girkus: Das mearridedje ásaht sierra guovddášgirkolaš orgána sámii girkoallimii (Sámii girkoráđdi ásahtuvvui loahpalaččat Girkočoahkkimis jagis 1992). Dasto bivde golbma davimus bismagotti váldit oppalaš ovddasvástádusa buot girkolaš bálvalusain davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii, ja ásaht sierra sámii lávdegottiid iežaset bismagottiin. Dat dagai vuodu organiseret sámii girkoallima nugo dat lea Norgga girkus dál.

Leastadiánalaš suorggit Norggas

Norgga golbma leastadiánalaš váldosuorggi leat vuosttašriegádeaddjit, Álttá-suorgi ja Ivgu-suorgi. Buohkat deattuhit oskku boahitit das go Ipmila sátni sárdniduvvo njálmmálaččat. Lága sárdnideapmi boktá oamedovddu, ja evangelium addá roahkkavuoda váldit vuostá suttuid ándagassii addojumi ja árpmu Kristusis. Sii deattuhit ovttaoavilvuoda prinsihpa jodihangottis. Sii eai registrere miendelahtuid, ja eanas sis geat fásta johtet čoakkalmasain leat Norgga girku miendelahtut. Čoakkalmasat deattuhit dattege ahte dihto oahppagažaldagain eai leat sii ovttaoavilvis Norgga girkuin.

Vuosttašriegádeaddji čoakkalmasat: “Vuosttašriegádeddjiid” duogáš leat leastadiánalaš birrasat Davvi-Ruotas. Álggálggus ledje Čohkkirasa guovllu johttisámit geat 1850-logu loahpas válde mielde leastadiánalaš kristtalašvuoda go bohte iežaset geasseorohagaide Lulli-Romssas ja Ufuohtas. Lihkahusa bargguid ovddasvástádus gullá ovttá čoakkalmassii. Dat iešgudetge čoakkalmasat gullet praktihkalaččat searvevuhtii maid čoakkalmasat Davvi-Ruotas jodihit. Siskkáldasat namahus dan servvolašvuodas lea Moderforsamlingen (Eamičoakkalmas).

Vuosttašriegádeddjiid váldoguovllut Norggas leat Ufuohta, Narviiika-guovlu ja Lufuohtta ja Divttasvuona-guovlu. Ufuohta ja Lufuohta searvevuodát doibmet nunnožin Norgga beale čoakkalmasain. Leat maid áshuvvon čoakkalmasat muhtin báikkiin Finnmárkkus, Romssas, Bådådđjås, Muoffies, Malmas (Davvi-Trøndelága), Troanddimis, Bergenis, Porsgrunnas ja Oslos. Guovtte geardde jagis johtet sárdneolbmát daidda báikkiide, ja muhtomin maid eará báikkiide riikkas. Earret Norgga, de gávdnojit maid čoakkalmasat Ruotas, Suomas, Danmárkkus, Duiskkas, Englánddas, Nederlánddas, Belgias, Ruoššas, USA:s ja Canadas. Amerihkás leat vuosttašriegádeaddjit ásahan iežaset girkoservodaga, The Old Apostolic Lutheran Church.

Čoakkalmasain lohket Leastadiusa sártniid. Ja sii atnet Landstad divoduvvon sálbmagirjji almmá čuojanasaid haga. Sárdni deattuha apostolalaš-lutherlaš kristtalašvuoda oahpa. Lihkahus adnojuvvo árpmu mearkan. Sii ávžžuhit doalahit olbmuid iežaset eret suttolaš eallimis ja deattuhit seammás Kristusa árpmu.

Čoakkalmasain oahpahit ahte mánná lea Ipmila mánná ovdalگو dat lea gásttašuvvon ge. Ja ahte gásta lea vuosttaš rávkopjumi mii čalmmustahttá ahte mánná lea Kristusa čoakkalmasa lahttu. Norgga girku mañemus ovdáneami dihte leat čoakkalmasat ieža álgán gásttašit, doallat eahkedismállásiid ja konfirmeret. Sii dollet oskkuoahpahusa sierra ja dan dahket dan bokte ahte dollet ieža árgabeaiskuvlla mánáide ja konfirmántaoahpahusa.

Álttá-suorgi: Norgii leat ásahan sierra čoakkalmasa man váldočoakkalmas lea Álttás. Muhtin fágagáldut oavivildit ahte dat lea áshuvvon álggugeahčen 1930-jagiid, eará guovddáš gáldut Álttá-čoakkalmasas oavivildit fas ahte dan leat álggahan 1800-logus. Dát čoakkalmasat gávdnojit maid Durdnosis Ruotas ja Suomas. Sárdneolbmát johtet Lulli-Romsii ja Nuorta-Finnmárkui. Juohke geasi leat stuoračoakkánat Joganjálmmi girkus Álttás. Nissonat leat maid mielde plánenbarguin.

Dutkit gohčodit dán suorggi smávva vuosttašriegádeaddjit. Sierra searvegotti ásaheapmi bođii earret eará das go Amerihká leastadiánalaš čoakkalmasaid organiseremis šattai riidu. Leastadiánalaš čoakkalmasaid gaskkas gullá Álttá-suorgi nuorta-leastadiánalaččaide. Petter Posti (j. 1918) lei vuosttaš jodiheaddji. Álttá-suorggis lea iežaset bláddi, Sions blad, ja iežaset lávllagirji, Aandelig Sangbok. Teologalaččat lea Álttá-suorggis seamma kristtalašvuoda oaidnu go “vuosttašriegádeddjiin”, muhto sii eai doarjjo dan ahte jodihangotti ja dan autoritehta galgá sajastuvvot guđege sadjái. Sin mielas galgá juohke searvegoddi doaimmat iešheanasat, muhto sáhttá oasálastit guhtetguimmiid čoakkalmasain. Álttá-suorgi biehttala Ivgu-leastadiánariid gástaoainnu. Sin mielas lea juohke searvegoddi iešheanasat, muhto ahte sáhttet oasálastit guhtetguimmiid čoakkalmasain.

Ivgu-suorgi: Jahkečuodimolsuma (1900) birrasiid čuožžilii soahpameahttunvuohhta Erik Johnsen, Ivgu, ja vuosttašriegádeddjiid sárdneolbmáid gaskkas geain ledje ruotilaš jodiheaddjit. Ivgu-suorgi ii deattut nu sakka leastadiánalaš oahppaárbevieru, muhto baicce sin čanastaga lutherlaš teologiijai. Suorggi iežas namma lea danne leamaš “Luther-leastadiánalaš searvegoddi” ja luhterlaš dovddastusčállosiin lea leamaš liige mearkkašupmi dán árbevierus. Ivgu-suorgi lea sierralágan dárui suorgi mas lea báikkálaš jodihangoddi. Váldoguovllut leat mearrasámi guovllut Ivgus, Davvi-Romssas ja oarjjás Romsii. Sárdneolbmát johtet earret eará Guovdageidnu ja Čáhcesullui. Dán suorggi erenoamášvuohhta lea sin gástaoaidnu bestojumi ektui. Luthera čállosat leat deháleappot go Leastadiusa čállosat. Ivgu-suorggi oahpa vuodus lea Konkordiegirji mávssolaš. Dat girji sistisdoallá deháleamos oahppadokumentaid refoarmaáiggis. Čoakkalmasain atnet Boares Landstad (urevidert) sálbmagirjji. Dasalassin leat sii olggosaddán lávllagirjji, Vekter-ropet mas leat vuoinjñalaš lávllagat maid davvinorgga, suoma ja ruota leastadiánarat leat čállán. Sis lea maid čoakkáldat sártniin maid guovddáš sárdneolbmát leat doallan ja geain lea leamaš sierralágan posišuvdna Ivgu-suorggis. Álggugeahčen 1990-logus sierranii Ivgu-suorgi guovtti sadjái, “konservatiiva” ja “liberála” beallái. Sii dollet dál čoakkalmasaid sierra. Dat sierraneapmi guoskkai sivdnádusa mitalussii, earráneapmái, ođđasis náitáleapmái ja autoritehta ja jodihangotti oidnu. “Liberála” bealis lea dál iežaset mánáid- ja nuoraidbargu Romssa-guovllus.

Gáldu: Kristiansen, Roald: <http://www.love.is/roald/lestad01.htm> Læstadianismen: fremvekst og utbredelse.

3.5. Sámi girkoallin Norgga girkus

3.5.1 Maid oaivvildit sámi girkoallimiin?

Norgga girku sámi girkoallin bohtá ovddemustá ovdan doppe gos sámit leat mielde báikkálaš searvegottiin ja čoakkalmasain, ja oskkuoahpahasas ruovttus. Seammaládje dahká dat dalle go sámit deaivvadit girkolaš searvevuodain badjel searvegodderájiid, bismagodderájiid ja riikkarájiid.

Sámi girkoallima lahkavuohta eaktuda sámi kollektiivva girkus. Dat ii mearkkaš ahte sámi girkoallin ovdanbohtá dušše doppe gos sámit leat eanetlogus. Dat addá ovdamearkkadihte oaivila dadjat ahte sámi girkoallin maid lea das go sámegeiella gullo sámi máná gásttašettiin, vaikko minddár leage dárú searvegoddi čearddalaččat. Dat oainnusmahtá gástabearraša háliidusa oasálastit sápmelažžan girkus.

Sámi girkoallima ovdanbuktin ii leat nappo sirret dan eret das mii dáhpáhuvvá girkus muđui, muhto ahte dat gávdno doppe gos sámit oasálastet Ipmila universiella girkus iežaset vástádusain evangeliumii.

Sámiid "iežaset vástádusain evangeliumii" lea sámi girkoallima kultuvrralaš ja báikkálaš heivehusa bealli. Dat bohtá ovdan giela, iežaset girkolaš árbevieruid bokte jnv. Vaikko evangelium lea buohkaide dat seamma, de lea kristtalašvuohta álo báidnojuvvon das movt olbmuid vástádus evangeliumii rievddada báikkis báikái ja áiggis áigái. Ii oktage galgga dárbbasit vástidit evangeliumii earáid jienain, ja sámit galget beassat vástidit iežaset jienain. Ii álo, muhto soames háve, gullo dat vástádus čielga iešlágiin. Luhterlaš girkoipmárdus addá saji dakkár kultuvrralaš viidodahkii: "Muhto eai buot báikkiin dárbbas ovttalágan olmmošlaš árbevierut dahje dábit dahje meanut maid olbmot leat mearridan" (CA VII). Go dan galgá ipmirdit sámiid *vástádus*ain evangeliumii, de sáhtá maid čielgaseappot hupmat 'sámi kristtalašvuođaipmárdusa' ja 'sámi teologija' birra (gč. 3.4.9 čuoggá).

Sámi girkoallimis leat maid siskkáldas erohusat mat dahke váttisin čilget sámi girkoallima dakkár vugiin mii addá ollislaš gova buot surggiin ja árbevieruin. Vuolábealde čujuhit muhtin sierralágan beliide mat gávdnojit mángga guovllus.

Sámis lea nanu árbevierru bidjat mánáide olu ristváhnemiid. Julevsámi guovllus lea dábálaš gásttašit mánáid čoakkalmasain, ja olu guovlluin davvisámis lea fas vierru gásttašit mánáid ruovttus. Lassin dasa ahte lea dehálaš oazžut máná gásttašuvvot nu jođánit go vejolaš, de duodašta ruovttugásttaárbevierru maid ruovttu ipmilbálvalus báikin. Risttašeapmi girkus gullá ruovttugástta árbevierrui. Olu báikkiin lea nanu árbevierru atnit gávtti girkus, ja muhtin sajiin sámi girkoallimis eai váldán ovdamearkkadihte goassege atnui dan árbevieru ahte atnit vilges kappaid konfirmašuvnnas. Mángga sajis leat maid sierra dábit náitaleami oktavuodas. Ja dat árbevierru ahte bivdit ráfi viesuin gos lea ráfehivuohta, lea maid guhká leamaš. Áhčce min-rohkosis lea nanu sadi sámi kristtalašvuođáárbevierus. Dahkat iešguđet daguid "Áhči, Bártni ja Bassi Vuoiŋŋa nammii"/"Jesus nammii" lea mángga guovllus árgabeaivválaš rohkadallanvuohki.

3.5.2 Iešguđetláganvuodat sámi girkoallimis

Seammaládje go Norgga girkus oppalaččat ja norgga servodagas muđui ge, de leat sámi girkoallimis ja sámi servodateallimis nai iešguđetláganvuodat ja iešguđetlágan oainnut. Lea

relevánta geažuhit muhtumiid dain go jurddaša hástalusaid ja vuordámušaid mat dán pláνας ovdanbohtet.

Nugo leat namuhan, de leat leastadiánarat árbevirolaččat moaitán girku ja dan sárdnideami ja teologijja. Mañemus moaddelotjagi lea homofilijja digaštallan dahkan stuorat gaskka Norgga girku. Dat guoská maid Norgga Sámemišuvnna jodihangoddái. Davvi-Hålogalánda leastadiánariidda lea maid leamaš mávssolaš beassat boares liturgijja (1920) geavahit, ja dat lea ain hui mávssolaš. Dan riiddus maid 1977-liturgijja sisafievrrideapmi dagai leat ain báhcán hávit, ja ipmilbálvalusodastus dahká dan ášši fas áigevuodilin.

Dat soahpameahttunvuodát mat gusket Norgga girku rievddanmannolagaide eai dárbbáš dattege gullat teologalaš konservatismii, muhto baicce dan guovtti kultuvrra goabatlágan oidnui dasa man hoahppu lea rievddatit ja goabatlágan dovdduide dasa man dárbu lea rievddatit. Stuoraservodagas orro oppalaččat stuorat dárbu dahkat jođanis ja dárbbášlaš rievddemiid go dat mii sámi servodagas lea. Dat govvida man hástaleaddji muhtomin sáhtá leat oktanaga rievddatit.

Máñgga davvisámi ja julevsámi guovlluin lea ain nanu gullevašvuolta leastadiánalaš árbevrrui, maidái nuorrageardi gaskkas. Dat govva ii leat dattege áibbas čielggas. Olbmot doalahit iežaset iešguđetládje leastadiánalaš árbevieruide, maidái siskkáldasat sámi báikkálaš servodagain ja guovllus guvlui. Muhtimiin lea kultuvrralaš gullevašvuolta leastadianismii vaikko eai identifisere iežaset čoakkalmasaiguin. Eará guovlluin lea leastadianisma ráhkadan referánsarámmaid kristtalaš oskui, vaikko ii šat leat čielga leastadiánalaš girkoallin.

Lullisámit eai gula leastadiánalaš árbevrrui, ja dat earuha lullisámi girkolaš árbevieru julev-/davvisámi guovlluid ektui. Dat lea árvideamis dehálaš ágga dasa go lullisámi guovllus leat, sakka eanet go davvin, háliidan čatnat oktavuodaid árbevirolaš sámi govastagaide ja kultuvrralaš ovdanbuktimiidda. Juoigan lea ovdamearkkadihte adnojuvvon suddun dahje máilmmálažžan leastadiánalaš birrasiin, muhto lullisámi árbevierus lea eanet positiivvalaš oaidnu juoiganárbevrrui. Mañemus jagiid leat aktiivvalaš geahččaladdamiid bokte atnán juoigama ovdanbuktinvuohkin ipmilbálvalusain ja liturgijjas. Dat čuovuha olu iešguđetlágan oainnuid oskku ja kultuvrra oktavuoda ipmárdusas siskkáldasat sámi girkoallimis. Maidái davvisámi oktavuodain dorjot muhtimat dakkár lahkoneami. Dát čájeha ahte ii leat álki addit dakkár čilgehusa sámi girkoallimis maid buot sámit dohkkehit ja mainna sáhttet iežaset identifiseret. Muhtomin sáhtá ovta joavkku "sámi girkoallima" čilgehus dovdot eará jovkui fas eret norrdasteapmin.

Dat dilli ahte sámiálbmogis leat olbmot geat máhttet sáme giela ja olbmot geat eai máhte sáme giela, sáhtá maid dovdot hástaleaddjin siskkáldasat sámi servodagas. Sámit geat eai máhte sáme giela, bohtet dávjá dakkár guovlluin gos lea leamaš garra dáruiduhtin, sáhttet dovdat ahte sii eai dohkkehuvvo sápmelažžan (stuoraservodagas ja siskkáldasat). Sáme gielat sápmelaččat sámi guovddášguovlluin dovdet fas nuppi bealis ahte earát eai ipmir man hearckes dilis sin giella- ja kultuvradilli lea. Dán plána mihttu lea fuolahit goabbatge joavkkuid dárbbuid, ja iige bidjat daid vuostálagaid.

Muhtin guovlluin leat báikkálaš servodagaid čearddalaš iešguđetláganvuodát čadnojuvvon sámivuhtii. Dan sáhtá ovdamearkkadihte vuohittit go lea vuosteháhu geavahit sáme giela girkolaš oktavuodain. Daid oaidná dávjá čielgasepmosit dakkár guovlluin mat leat oalle lahka sámi guovddášguovlluid, muhto dattege daid ravddas. Ja dat lea guovllut gos ovddešáiggiin

lea leamaš garra dáruiduhttin. Dain guovlluin lea dárbu gávdnat buriid strategiijaid go galgá sámi girkoallima fátmastit báikkálaš girkoallimii.

3.5.3 Davvisámi girkoallin

Olles Davvi-Hålogalánda bismagoddi, ja davimus oasi Lulli-Hålogalánda gullet davvisámi ássanguvlui, ja sámi girkoallin lea báikkálaš girku áššáiguoskivaš buot dán guovllus.

Davvi-Hålogalánda leat mánga báikkálaš searvegotti gos čađaládje lea leamaš árbevierru atnit sámegeiela ipmilbálvalus- ja searvegoddeeallimis (gč gng. res. guovvamánu 24. b. 1848). Eanas searvegottit davvisámegeiela hálddašanguovllus gullet muhtin muddui dan kategoriija searvegottiide (gč teakstabihtá vuolábealde). Maiddái olggobeale hálddašanguovllu lea soames guovlluin ain ealli sámegeielbiras, dat leat juogo báikki sámi álbmogat, dahje olbmot geat leat davvisámi guovddášguovlluin dohko fárren. Ankke lea nu ahte eanasoassi dan sámi álbmogis ii leat dáruiduhttima dihte oahppan sámegeiela. Vehá sámegeiella girkus sáhtá dattege doaibmat positiivlaš symbolan maiddái sámiide nai geat eai máhte sámegeiela. Lea liikká dárbbášlaš fuolahit sámi vuodá maiddái eará vugiiguin go dušše geiela bokte.

Searvegottit sámegeiela hálddašanguovllus:

Karášjohka, Guovdageaidnu, Porsángu, Buolbmát, Deatnu ja Unjárga (dahket oktii Sis-Finnmárku proavássuohkana) ja Gáivuotna (Davvi-Romssa proavássuohkan), lahttoduvvojede sámegeiela hálddašanguovlui jagis 1991. Dain searvegottiin leat bálvalusat mat addojuvvojit *sámegillii* sámigirkolaš bálvalusat. Dattege sáhttet maiddái dat bálvalusat leat váilevaččat. Loabát (Sis-Romssa proavássuohkan), lahttoduvvui hálddašanguovlui golgotmánu 1. b. 2009 rájes. Dan guovllus eai lean sámi girkoallima dan rádjái fuolahan nu viidát. Buot dán searvegottiin lea báikkálaš girkus sierra ovddasvástáduš fuolahit davvisámegeiela sámelága giellanjuolggadusaid mielde, earret eará dan bokte ahte báhpain, geat leat fásta virggiin, lea geatnegasvuolta háhkat sámegeielgelbbolašvuodá.

Sis-Finnmárkkku proavássuohkan:

Sis-Finnmárkkku proavássuohkan áshuvvui jagis 1991 ja vuodustussan dasa lei nannet sámi girkoallima. Ovdal dan gulle dat searvegottit 3 iešguđet proavássuohkaniidda, ja dan odđá proavássuohkanii šadde de dat suohkanat Finnmarkkus mat sámelága giellanjuolggadusaid mielde gulle *sámegeiela hálddašanguovlui*. Sámi girkoallima sierra dárbbut ledje vuodustussan áshit Sis-Finnmárku katekehta Karášjohkii (1990), diakona Karášjohki (1998), katekehta Detnui ja Unjárgii (2003). Proavássuohkan oáččui dasalassin sierra oskkuoahpahušprošeavtta jagis 2004 mas galgai čalmustahhtit sámi kristtalaš kultuvraárbbi ja sámegeiela.

Proavássuohkana vuosttaš 7 jagi ledje doarvái báhpain, muhto 1999-2009 jagiin váilo báhppavirggiin báhpain (gč. kap. 5.12). Dat lea čielgaseamos sivva dasa go dat unnán nagodedje deavdit daid vuordámušaid mat ledje proavássuohkanii doaibmat Norgga girku sámi girkoallima ovdagovvan.

Danne lea lunddolaš geahččat oktavuodaid dan čielga rievdamis báhpaid hárrái 1998-1999 jagiin, ja dan ráfehivuodá maid "bismavihaheapmi" Guovdageainnus (1998) dagai ja dasto Lyngmo riekteášši (1999 ja 2001). Vaikko dat ii váikkuhan stoandadit searvegoddeeallimii proavássuohkanis, de jáhkkimis čadnojuvvui dat maid Sis-Finnmárku, ja dagai Sis-Finnmárkkku proavássuohkana ságavuložin mii nannii heajos ovdagáttuid leastadianisma ja sámi girkoallima birra.

Borgemánus jagis 2001 oáččui Sis-Finnmárkku proavássuohkan buot virggiide báhpaid.

Davvi-Hålogalánda bismagoddi:

Davvi-Hålogalánda bisma lea 1970-logu rájes leamaš sierra báhppavirgi mii galggai gokčat bálvalusaid nugohčoduvvon biedgguid orru sámiide. Dat virgi lea 1980-logu rájes leamaš sámi stiftskapellánvirgi. Dat virgi lea guhkit áiggiid leamaš guoros. Vásihusat sihke daid áiggiid go virggis lea leamaš olmmoš ja daid áiggiid go dat lea leamaš guoros, leat ahte dat čuohcá bargguide mat gullet sámi girkoeallin lávdegoddái, ja bismagodderáđi sámi girkoeallin bargguid čuovvleapmái oppalaččat go dan virggis ii leat olmmoš. 2007-2009 áigodagas lei dasa virgáduvvon olmmoš. Sámi girkoeallin lávdegoddi doaimmai 1991-2006 áigodagas ja ásahuvvui ođđasis jagis 2008. Dalle viiddidedje lávdegotti nu ahte 6 bismagotti ”sámi regiuvnnain” lei guđesge iežas mieldeahhtu. Dasalassin oáččui lávdegoddi dan áigodagas sierra válldi bismagotti barggus sámi girkoeallin plánain. Dat ledje goappešagat ávkkálaččat lávdegotti bargguide.

Lea leamaš dábálaš ahte Davvi-Hålogalánda bisma máhtta sámegiela. Dálá bisma máhtta sihke hupmat ja čállit davvisámegillii.

3.5.4 Julevsámi girkoeallin (ja bihtámsámi)

Julevsámi giellaguovlu gahčai eret doaibmaguovllus jagis 1859 juo, ja dat lei ovdal dan namuhuvvon gonagaslaš resolušuvnna mii attii vuoigatvuoda geavahit sámegiela girkoeallimis. Jagis 1994 mearridii Lulli-Hålogalánda bisma njuolggadusaid julevsámegiela geavaheapmái ipmilbálvaluseallimis Divttasvuonas. Dat bovtii báikkálaš vuostehágu, muhto lei almmatge dehálaš julevsámegiela ođđasishukset ipmilbálvalusgiellan Norgga girkus.

Julevsámi giellaguovllus lea vuosttažettiin báikkálaš girku Divttasvuonas, ja muhtin muddui Hápmiris gos leat ásahan girkolaš bálvalusfálaldagaid fuolahit julevsámi girkoeallima. Divttasvuotna gullá sámegiela hálldašanguvlui, ja danne lea Divttasvuona báikkálaš girkus sierra geatnegasvuohta julevsámi girkoeallima hárrái. Lea lunddolaš atnit báikkálaš Divttasvuona girku sierra sturrodahkan julevsámi girkoeallimis. Julevsámi guovllus lea dušše 1 báhpa gii máhtta julevsámegiela. Son šaddá penšonista moatti jagi geahčen.

Ájluokta/Ájládde báhppasuohkan, Gásluovtta báhppasuohkan ja Hierenjárgga báhppasuohkan (Divttasvuona suohkan):

Divttasvuona suohkan lahttuduvvui julevsámegiela hálldašanguvlui jagis 2005. Dalle ožžo *Ájluovtta/Ájládde, Gásluovtta ja Hierenjárgga searvegottit*, ja daid *báhppabálvalusat*, sierra geatnegasvuođa julevsámegiela fuolaheamis sámelága njuolggadusaid mielde. Julevsámegiella lea áitojuvvon giella. Sámeláhka gáibida ahte fásta virgáduvvon suohkanbáhpa Divttasvuonas galgá máhttit sámegiela. Divttasvutnii ásahedje katekehtavirggi jagis 1997 ja vuođuštedje dan daid erenoamáš dárbbuiguin mat julevsámi girkoeallimis leat (gč SGR 36/96).

Ságastallan- ja soabadanprošeakta Davvi-Sálttus:

Ságastallan- ja soabadanprošeakta Davvi-Sálttus (2005-2007) lea Norgga girku áidna čielga soabadanprošeakta maŋŋil ”soabadanmearrádusa” Girkočoahkkimis 1997. Dat lea maid čalmmustuhtán julevsámi girkoeallima Hápmira searvegottis (gč. čuoggá 5.8).

Lulli-Hålogalánda bismagoddi:

Bismagottis ii leat bismagoddekantuvrras virgi fuolahit sámi girkoeallima, muhto okta kantuvrra ráđdeaddiin ovddasvástida čuovvolit dan oassin iežas virggis. Bismagottis lea leamaš sierra sámi bargojoavku 2004 rájes. Jagis 2008 čujuhii Lulli-Hålogalánda bismagodderáđdi departementii dárbbu oažžut bismagoddekantuvrii odđa virggi mii sáhtta fuolahit gelbbolašvuoda ja gažaldagaid mat gusket sámi girkoeallimii. Lassin julevsámi álbmogii, de leat Lulli-Hålogalánda maid lullisámit, davvisámit ja bihtámsámit. Nidaros ja Davvi-Hålogalánda bismagottiin lea ollisgirkolaš ovddasvástádus dan guovtti vuosttaš namuhuvvon joavkkuin, ja danin fertege dan guokte bismagodderáđi oktiiordnet.

Bihtámsámi girkoeallin:

Bihtámsámi guovlu lea Lulli-Hålogalánda bismagottis, ja bismagoddi lea daid mañemus jagiid ásahan dihto oktavuodaid bihtámsámi birrasiiguin.

3.5.5 Lullisámi girkoeallin

Seammaláđe go julevsámi guovlluin dáhpáhuvai, šadde muhtin guovllut lullisámis nai mat gulle gng. res. jagis 1848 vuollái (Kråangkes davásguvlui), olggobeallái doaibmaguovllu dainna mearrádusain mii bođii jagis 1859. Easka loahpageahčen 1980-logus álge lullisámegiela odđasisealáskahttet Norgga girku ipmilbálvalusgiellan.

Dál leat guokte báikkálaš girku orgána main lea erenoamáš geatnegasvuolta lullisámegiela ektui: Saemien Åålmegeerie lullisámi giellaguovllus (SÅR) ja Snoase searvegoddi. Daid birra meannudit sierra dás vuollelis. Galgágo girkolaš bálvalusaid lullisámiide viiddidit eanet searvegottiide lullisámi guovllus, lea maid áigeovdilis gažaldat.

Sámi searvegoddi lullisámi giellaguovllus:

Åarjelhsaemien Gærhkoejielemen Moenehtse – Lullisámi girkoeallin (ÅGM) lávdegotti jearaldaga vuodul evttohii Nidarosa bismagodderáđdi áсахit sierra lullisámi kategoriijála searvegotti. Kultur- ja girkodepartemeanta áсахii *Saemien Åålmege* (SÅ) lullisámi giellaguvlui gng.res. bokte miessemánu 15. b. 2008. Dat lea geahččalanortnet 2009-2012 áigodahkii. Searvegoddi lea sámi kategoriijálasearvegoddi man ulbmil lea ovddidit lullisámi girkoeallima. Lullisámegiella lea áitojuvvon, ja lullisámiid lohku lea unni, sii orrot biedgguid ja sii leat unnitlogus buot báikkálaš searvegottiin iežaset orrunbáikkiin. Áigumuš searvegottiin lea ráhkadit čielga sámi searvegodearena mas sáhtta lullisámi girkolaš searvevuoda ja identitehta nannet ja ovddidit. Dat lea erenoamáš mávssolaš geahččalanprošeakta Norgga girku sámi girkoeallimis.

Searvegoddi lea Nidarosa bisma bajilgeahču vuolde, muhto dan doaibmaguovlu leat viidát go dat. Lullisámiid báhppa doaimmaha sierra girkolaš bálvalusaid lullisámiide lullisámi giellaguovllus ja dan olggobealde, ja son jodiha maid báhppabálvalusa ja fuolaha dárbbalaš ovtastuhttima searvegodderáđi doaimmaid, lullisámi diakona ja vejolaš eará stáhta virggiid gaskkas geain leat barggut lullisámi girkoeallimis. Searvegotti beaivválaš jodiheaddji (50 % virgi) virgáduvvui jagis 2009, ja 2009 čavčča čadahuvvui sierra searvegodderáđi váлга. Leat diedihan ahte SÅR lea ožžon unnán doaibmaruđaid.

Searvegoddi Snoases:

Snoase suohkan lahttuduvvui lullisámegiela hálddašanguvlui jagis 2008. Dainna oaččui Snoase searvegoddi ja báhppasuohkana báhppabálvalus sámelága bokte sierra geatnegasvuodaid lullisámegiela fuolaheamis.

Eará báikkálaš searvegottit lullisámi guovllus:

Lullisámi guovllu searvegottit čalmmustuhttet oppalaččat unnán lullisámiid, muhto soames gávdno. Lullisámi oskkuaohpahasprošeakta Davvi-Rana searvegottis lea báikkálaš bargiid gaskkas baktán stuora beroštumi lullisámi girkoallima ovddas. Lullisámi searvegotti ásaheapmi ii váldde báikkálaš searvegottiin eret sin ovddasvástádusa fátmastit lullisámi girkoallima. Sámit geat dieđihit iežaset kategoriijálasearvegoddái leat ain mieldeahuttut iežaset ruovttusearvegottiin, ja lullisámi girkoallimii sáhtta leat ávkkálaš ásahtit buriid ovttasbarggu gaskal sámi kategoriijálasearvegotti ja báikkálaš searvegottiid.

Nidarosa bismagoddi/ bismagoddekantuvra:

Lullisámi guovlu ollá gitta Lulli-Hålogalánda ja Hamara bismagottiide, muhto lullisámi girkoallima ollisgirkolaš ovddasvástádus gullá oppalaččat Nidarosa bismagoddái. *ÅGM/Lullisámi girkoallinlávdegotti* ásaheđje jagis 1991, ja dat gullá Nidarosa bismagodderáđi vuollái.

Bismagottis ii leat virgi fuolahit sámi girkoallima bismagoddekantuvrras, muhto ovttas kantuvrra ráđdeadiin lea ovddasvástádus čuovvolit dan oassin iežas virggis. Bismagoddi ásahtii *lullisámi báhppa* virggi jagis 1998, ja das lea leamaš virgáduvvon olmmoš dan rájes. Dat báhppa, gii ieš lea lullisápmelaš ja hupmá lullisámegiela, lei mielde lávdegotti bargguin 1990-logu álggu rájes juo. Báhppavirggi bokte, maid ásaheđje lullisámi girkoallima váste, lea *ÅGM/Lullisámi girkoallinlávdegoddi* lihkestuvvan buorin doaibmabidjun guovllulaš dásis Nidarosas. Lullisámi báhppa ja *ÅGM* leat bismma ja bismagodderáđi doarjagiin nagodan loktet lullisámi girkoallinbargguid. Jagis 2003 ásahtii Nidarosa bismagoddi sierra diakoniijavirggi (100 %) lullisámi girkoallimii. Ođđa lullisámi kategoriijálasearvegotti ásaheami oktavuodas jagis 2009, lea bismagoddi heaittihan *ÅGM* lávdegotti bismagoddedásis.

Lullisámi báhpa bargguide gullet báhppadoaimmat girku báikkálaš dásis, dat ii leat bismagoddekantuvrra ráđdeaddivirgi. Dat lea šaddan vel čielgaseabbon mañnil go sámi searvegotti ásaheđje lullisámi guvlui. Dat searvegoddi dárbaša nugo buot eará searvegottit ge, guovllulaš orgána veahkin, ja Nidarosa bismagodderáđi dárba eanet sámi gelbbolašvuhtii ja bargonákcii bismagoddekantuvrras, bisuhuvvo.

3.5.6 Sámi girkoallin Lulli-Norggas

Sámit orrot dán áiggi miehtá riikka, ja Lulli-Norggas olggobealde sámi ássanguovlluid leat erenoamážit stuorát gávpogiin olu sámit. Dat guoská olu gávpogiidda, ja erenoamážit Oslo.

St.died. nr 28 (2008-2008) Sámepolitihkka lea sierra čuokkis gávpotsámiid birra, ja Oslo namuhuvvo erenoamážit Lulli-Norgga gávpogiid gaskkas. Dieđáhusas dadjet maid ahte ”eamiálbmogin Norggas lea sápmelaččain vuoigatvuohta ja gáibáduš beassat ovdánahttit kultuvrraset ja gielaset. Dát vuoigatvuohta ja gáibáduš guoská daid sápmelaččaidege guđet ássat gávpogiin”. Sturadiggedieđáhus deattuha dán oktavuodas ahte ”ráđdehusas lea stuorra beroštupmi heivehit buriid ja oadjebas bajásšaddan- ja oahppodiliid mánáide ja nuoraide, ja sihkkarastit buot ássiide Norggas buriid ja dásseárvosaš čálgofálaldagaid.” Das čujuhit maid

man dehálaš lea ahte ”[...] gielddat, ovttas sámi organisašuvnnaiguin ja Sámedikkiin, ovdanáhttet earret eará mánáidgárdefálaldagaid, sámegieloahpahusa skuvllas, dearvvasvuoda- ja sosiálabálvalusaid ja boarrásiidfuola ja arenaid gos sáhttet geavahit sámi giela ja kultuvrra”. Dakkár ákkastallama sáhtta álkit fievrredit girkolaš suorgái, gos maid leat dárbbut. Dan leat sámit čájehan go ieža leat bargan oacčuhit sámi ipmilbálvalusaid Oslos ja Bergenis.

Oslos leat sámi ipmilbálvalusaid doallan 1980-logu álggu rájes. Ledje sámit Oslos ieža geat álggahedje, ja dan oktiiveheheapmi lei guhká eaŋkilolbmuid duohken. Jagis 1998 ásehii Oslo bismagodderáđdi sámi resursalávdegotti. Lávdegotti váldobargu lei lágidit 4 sámi ipmilbálvalusa jagis (3 davvisámegillii ja 1 lullisámegillii).

Dábálaš sámi ipmilbálvalusaide Oslos leat boahtán sullii 15 - 40 olbmo, muhto buoret organiseremiin sáhttet jáhkkinis mihá eanet olbmot boahtit. Jahkásaš Sámi álbmotbeaivvi čalmmustuhttemiin leat leamaš olu eanet olbmot, ja ovttá ipmilbálvalusa oktavuodas deaividii fáhkka jápmin dan birrasis, ja dalle bohte 120 – 130 olbmo dan ipmilbálvalussii ja eanas sis manne rihpain. Sámi resursalávdegoddi lea máŋgga geardde ovddidan Oslo bismagodderáđđái dieđu daid diakonála dárbbuid birra mat Oslo sámi birrasis leat. Oslo bismagodderáđdi lea maid oktii ožžon jearaldaga buhcciidruovttus gos okta sámegielat olmmoš ii šat máhttán hupmat dárogillii.

Oslo bismagodderáđdi lea máŋga jagi bargan ásehii sierra sámi báhppavirggi Osloi mii ovddasvástida girkolaš bálvalusaid sámiide Lulli-Norggas. Jurdda lea leamaš ahte dat maid galgá gokčá dárbbuid eará guovlluin Lulli-Norggas.

Bergenis leat leamaš 1- 2 sámi ipmilbálvalusa jagis gaskkamuttos 1990-logu rájes. Maiddái doppe ledje sámit ieža geat dan barggu álggahedje. Daid maŋemus jagiid lea sierra lávdegoddi dan fuolahán.

Goluid dáfus leat Oslo ja Bjørgvin bismagottit gokčan buot goluid ipmilbálvalusaid oktavuodas, earret báhpa bálvalusa (ja girkodulkka) maid Davvi-Hålogalánda bismagoddi lea máksán go leat davvisámi ipmilbálvalusat ja Nidaros bismagoddi fas go leat lullisámi ipmilbálvalusat. Dán rádjái eai leat vel leamaš julevsámi ipmilbálvalusat Lulli-Norggas.

3.5.7 Sámi girkoeallin riikkarájiid rastá

Sámi guovllus mannet našovnnalaš rájiid rastá giella- ja kultuvrrarájiid. Danne lea Sámis guhkes árbevierru čoahkkanit rájiid badjel báikkálaččat ja guovlluin. Norgga bealde guoská dat buot giellajoavkkuide. Davvi- ja julevsámi guovlluin lea leastadiánalaš lihkaš leamaš nanu arena sámigirkolaš searvevuodas riikkarájiid badjel. Lullisámi guovllus lea árbevierru doallat sámi girkobasiid mii čohkke lullisámiid riikkarájiid badjel. Ortodoksa nuortalaččain Njávdamis lea lagas searvevuotta nuortalaččaiguin Čeavetjávrris suoma bealde ráji, geat maid leat greikaortodoksat.

Sámi girkobeavvut leat odđáigásaš ekumenalaš buotsámi girkobeavvut buot sámiide Sámis. Girkobeavvut leat dollojuvvon guovtte geardde, jagis 2004 Johkamohkis ruota bealde ja jagis 2009 Anáris suoma bealde. Lágidemiide čoahkkanedje gaskal 500 ja 1000 oasálasti.

3.5.8 Álgoálbmotbargu

Nugo eará sámi servodatsurggiinge, de lea sámi girkoeallimii nai leamaš mávssolaš doallat oktavuodaid eará álgoálbmogiiguin. Jagis 1995 ásahii Girkuid Máilmmiráddi (GM) sierra álgoálbmotprográmma ja álgoálbmotráddeaddi Genèvei. Álgoálbmotprográmma lea dan rájes leamaš deháleamos ovttasbargoarena Sámi girkorádi riikkaidgaskasaš girkolaš álgoálbmotbargguin. Maŋŋil go dat ii lean leamaš doaimmas muhtin jagiid, ásahuvvui GM álgoálbmotprográmma fas oddasis jagis 2008, ja dasa váikkuhii earret eará Norgga girku. Girkolaš fierpmáduksen, doarjja álgoálbmogiid vuoigatvuođaide, ja álgoálbmot teologiija ja vuoigatvuohta leat váldocakkit GČ barggus. Luhterlaš Máilmmilihttu (LML) lea maid mearridan bargat álgoálbmot áššiiguin LML generálčoahkkimiin jagiin 2003 ja 2010. SGR lea maid doallan dihto oktavuodaid álgoálbmogiiguin eankilprošeavttaid bokte, muhtumat dain leat leamaš ovttas Girku Heahtevahkiin. Muhtin searvegottit sámi girkoeallimis leat, dahje leat leamaš oktavuodas eará álgoálbmogiiguin eará riikkaiguin mišuvdnaprošeavttaid ja lonohallamiid oktavuodas.

3.5.9 Sámi kristtalašvuođaimárdus ja teologiija

Maŋemus jagiid leat sámi girkoeallimis leamaš mávssolaš identitehta- ja didolažžan dahkan mannolagat. Sámi girkoráddi čalmmustahtii árrat juo dárbbu bargat sámi kristtalašvuođaimárdusain ja teologiijain. *Theology of Life* (1994-1996), Norgga girku evangelium ja kultuvra mannolaga (1995-1996), ja sámi teologiija ja kristtalašvuođaimárdusa resursajoavkku (1997-1999) bargguid bokte lassánii erenoamážit didolašvuođa dan birra ahte sámiin lea alddiineaset sierra kristtalašvuođaimárdus, ja ahte lea dárbbalaš dahkat iežas historjjá, iežas árbevieruid ja iežas vásihusaid didolažžan ja bidjat daid vuođđun teologiija ja kristtalaš oskku smiehtadusas.

Daiguin mannolagaiguin leat joatkán maŋemus logi jagi ja dat leat ovdanbohtán iešguđetlágan čállošiid bokte ja odđa bargguid bokte ipmilbálvalusain, liturgiijas, oskkuoahpahasas ja teologiijas. Mánngas iešguđet fágaduogážiin leat searvan daidda bargguide. Dál orro "sámi teologiija" sajáiduvvamin kontekstuella teologalaš smiehtadusa ovdanbuktimin mas sámi kristtalašvuođa- ja duohtavuodaimárdus ja áigeovdilis fáttát sámi historjjás, kultuvrras ja servodateallimis leat vuođđun.

Norgga girkus leat oppalaččat eanet miehtagohtán dasa ahte sámi girkoeallin addá girkui mávssolaš impulssaid ipmirdit oskku ja identitehta ja oktavuoda gaskal luonddu ja eallinoainnu.

Ovdamearkkat sámi duohtavuoda- ja kristtalašvuodaipmárdusas

Luondu dahje sivdnáduš lea ja lea leamaš oskkoldahkii gáldun. Seammaládje go ovdamearkkadihte keltalaš vuoiŋŋalašvuodas ge, de lea luondu leamaš mávssolaš sámi álbmogii. Eanas oassi dain ovdamearkkain dás vuolábealde leat oahppásat eanas sámi birrasiidda, vaikko vierut sáhttet guovllus guvlui rievddadit.

Sámi vuoiŋŋalašvuodta dahje jurddašanvuohki lea sámi kultuvragelbbolašvuodta mii ovdanbohtá gorutgiela bokte ja mii ii leat gosage čállojuvvon. Dat fievrreduvvo viidáseappot daguid ja lihkestagaid bokte, almmá sániid haga, ja dan vuodalaš smiehtadusa sisdoallu lea čiekŋalit vuodduduvvon sámi kultuvrii ja gillii. Dat lea hábmejuvvon das man duohken ovddeš buolvvat ledje dálkkiid ja eará diŋggaid dáfus maid badjel eai ráđđen iežaset beaivválaš bargguin boazodoalus, meahcásteamis, guolásteamis ja eanandoalus. Olbmuid ja elliid buozanvuodaiguin ja givssiiguin fertii ieš birget, dahje ohat veahki earáin geain ledje attáldagat buoridit. Muhtin oassi dain árbevieruin leat ain eallimin, ja dasalassin maid eará vierut ja ipmárdusat mat leat sámi vuodđojurddašeamis vuolgán.

Rituálat mat gullet olbmoeallima mearkabeivviide nugo riegádeapmái, gásttašeapmái, risttašeapmái, konfirmašuvdnii, náitaleapmái ja hávdádeapmái, ja buozanvuhtii mitalit dájvja jurddašeami, árvvuid ja morála birra mii lea vuodđun dákkár sámi vuodđojurddašeamis. Muhtin dakkár vierut ja rituálat leat:

Ruovttugásttašeapmi/ristváhnemat: Lea dábálaš gásttašahhtit máná ruovttus, ja dasto risttašahhtit dan girku muhtin áiggi maŋŋil. Mánás leat eanet ristváhnemat go dat mii dácča oktavuodain lea dábálaš. Dás lea sáhka viiddiduvvon bearašvuogádagas mii lea dábálaš ja dehálaš sámi servodagain. Dan oaidnit maid das go sámi heajaide bovdejuvvojit olu headjaguossit.

Šiella: Njuoratmánáin lea dábálaš atnit šiela, omd. silboalu, dahje unna stálleeniibbáža dohpa siste ja dat dahkkojuvvo várjalan dihte máná.

Buorádallan: Lea dábálaš buoridit dan bokte ahte bidjá gieda ala, lohka dahje bossu. Dat attáldat hálddašuvvo jaskatvuodas vai dat ii galgga geahnohuvvat, nugo dat geahnohuvvá jus dan álgá dietnasa váras atnit. Dakkár buorádallan dáhpáhuvvá Ipmila nammii, ja lea ain olu anus.

Hávdádeapmi: Olmmoš galgá buohkaid buorástahttit, vaikko livččiige oaidnán ja buorástahttán nuppi seamma beaivvi/aiddoládje.

Liikka geahččan: Go liikka galgá geahččat, de galgá čalmmiiguin álgit dan guorrat julggiid geahčen ja das bajás gitta ámadadjui. Dat lea danne vai jápmán olbmo govva ii darván čalbmesutnii ja atte olbmui balu.

Sámi jáhkut ulddaid birra ja *diiddat* (ovdošat/eallinnjuolggadusat) ellet ja leat anus. Go girku galgá daid ipmirdit ja vuhtiiváldit dán báikkálaš sámi kultuvrra, de lea girku deatalaš dovdat daid árvvuid ja dan morála mii lea vuodđun dan jurddašeamis.

Ruovttu buressivdnideapmi: Olu sajiin lea dábálaš bivdit báhpa dahje sárdneolbmá boahhtit jus olbmot vásihit ráfehivsuoda viesus (dahje go fárrejit odđa vissui). Dalle lea dábálaš lávlut sálmmaid, lohkat Ipmila sáni ja doallat rohkosbottoža. Ja rohkadallat vissui ráfi, russestit, rohkadallat Áhčče min-rohkosa ja lohkat buressivdnádusa. Dájvja vásihit ahte ráfehivsuodta váidu, ja olbmot ožžot ráfi viesus. Sámi girkoráđdi lea ráhkadan davvisámi liturgii ja dan váste.

4. PRINSIHPALAŠ OASSI

Norgga girku barggut sámi girkoallimiin leat prinsihpalaččat vuodštuvvon mángga dásis. Barggus leat čanastagat girkolaš mearrádusaide, dat lea juridihkalaččat geatnegahttojuvvon norgga lága ja riikkaidgaskasaš álbmotrievtti bokte, ja lea politihkalaččat vuodđuduvvon stáhta sámpolitiikkii. Viidáseappot čujuhit dán kapihttalis fátmasteami unnitlogu politihkalaš vuodđoprinsihpan, ja soabadeami áššáiguoskivaš vuolggasadjin. Loahpas leat hábmen muhtin teologalaš vuolggasajiid Norgga girku bargguin sámi girkoallimiin ja álgoálbmotgažaldagaiguin. Oktiibuot dahket dat prinsihpalaš vuodu daidda čanastagaide ja doaibmajuide maid 5. ja 6. kapihttalis evttohit.

4.1 Girkočoahkkima prinsihpalaš mearrádusat

Girkočoahkkin lea dan mañemus guoktelot jagi mearridan olu mearrádusaid mat oktiibuot čájehit Norgga girku prinsihpalaš jurddašeami sámi girkoallima hárrái. Vuolábealde namuhit muhtimiid dain ja čujuhit goas Girkočoahkkin anii daid sátnádeamiid vuosttaš geardde. Eanas sátnádeamiid leat geardduhuvvon mañit girkočoahkimiin.

Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiidda, sápmelaččaid ja dáččaid, ja sámit leat Norgga álgoálbmot (GČ 11/03). Kristtalašvuodas lea badjel duhát jagi historjá min riikkas ja lea mielde sihke dárui ja sámi álbmogiid historjjáin. (GČ 6/07) Sámi girkoallima galgá fuolahit dárbašlaš ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus (GČ 12/92). Eanas Norgga sámiin gullet Norgga girkui, ja danne lea girkus ovddasvástádus láchčit dili sámi álbmoga oskkueallimii. (GČ 15/90). Dili galgá láchčit dainna lágiin ahte sámit ieža sáhttet váldit ovddasvástádusa ja hábmet sámi girkoallima (GČ 15/90). Norgga girkus lea sierra ovddasvástádus lullisámegiela, julevsámegiela ja davvisámegiela ovddas, mat leat almmolaš gielat Norggas (GČ 2/92). Norgga girku lea dovddastan ahte dat lea searvan dáruiduhttit sámiid ja áigu bargat veahkkin vai dat boasttuvuohta ii šat joatkašuva (KM 13/07). Sámi álbmogis leat kultuvrralaš voigatvuodas mat maid sisttisdoallit voigatvuodaid sámi kultuvrra luondduvuodasii (GČ 11/03).

4.2 Lutherlaš Máilmmilihtu ja Girkuid Máilmmirádi čanastagat

Girkuid Máilmmirádi (GM) lea guhkit áiggi bargan álgoálbmotgažaldagaiguin ja daid mañemus jagiid lea maid Lutherlaš Máilmmilihttu dan dahkan (LM) (gč vuolábealde 5.12. čuoggá). Sihke GM ja LM leat dán oktavuodas dahkan mearrádusaid mat leat addán čanastagaid GM ja LM iežaset doaimmaide ja bargan dan ovdii ahte miendelahttogirkut galget iežaset bargguin fátmastit álgoálbmogiid ja álgoálbmogiid voigatvuodaid.

LM generálčoahkkimis Winnipegas jagis 2003 namuhuvvojedje álgoálbmogat olu sajiin generálčoahkkima "Message" oktavuodas, ja sierra álgoálbmotresolušuvdna mearriduvvui. LM lei mielde ásaheamin sierra álgoálbmotprográmma, ja resolušuvnnas lei oppalaš ávžžuhus LM miendelahttogirkuide:

The LWF and its member churches are also asked to support a process at the national, regional and international levels of protecting human rights of Indigenous peoples, including land rights.

LM generálčoahkkin Stuttgargas jagis 2010 doalahii dan geatnegasvuoda mii čuovui mearrádusaid maid Winnipeg 2003 generálčoahkkin lei mearridan álgoálbmogiid ektui.

GM čoahkkimis Porto Alegres jagis 2006 mearridii generálčoahkkin čuovvovaš resolušuvnna maid GM Policy Reference Committee (PRC) evttohii:

16. The PRC affirmed the recent actions of the Central Committee on human rights, Indigenous Peoples and language loss. The Assembly *recommends* to strengthen the participation and visibility of Indigenous Peoples within the WCC. The Assembly *considers* this an essential step for deepening the relationships among WCC member churches. The Assembly in particular *urges* the WCC to address the main areas which are problematic for Indigenous churches in its policy directions. The Assembly *considers* strengthening relationships with Indigenous Peoples an opportunity for the fellowship to gain new insights on the importance of place, land, language and theology of creation, as well as creative perspectives on grace and transformation.

4.3 Norgga láhka ja álbmotriekti

Daid mañemus logijagiid leat sámiid riektevuodu sakka nannen našovnnalaš lágaid ja riikkaidgaskasaš álbmotrievtti bokte. Girku bealis berre dan rievttálaš bealis ipmirdit girku oskku- ja árvovuodu konkretiseremin. Vuolábealde namuhit našovnnalaš lágaid ja álbmotrievttálaš mearrádusaid mat geatnegahttet Norgga girku barggu sámi girkoallimiin ja álgoálbmotgažaldagaiguin.

4.3.1 Našovnnalaš lágat

Vuodđolága § 110a cealká ahte ”Stáhtas eiseváldin lea geatnegasvuohta láchit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot sáhtá sihkkarastit ja ovdánahttit gielas, kultuvrras ja servodateallimis.” Mearrádus geatnegahtta norgga eiseváldiid rievttálaččat, politihkalaččat ja morálalaččat láchit diliid nu ahte sámit ožžot ieža vejolašvuoda sihkkarastit ja váikkuhit sámi servodaga ovdáneami. Dan mearrádusas lea čiekŋalis guoskivašvuohta Norgga girku stáhtagirkun, ja dat joatká bissut ain nu mañjil stáhta ja girku oktavuodaid rievdamas (gč 5.16 čuoggá).

Sámeláhka oainnusmahtta dan maid Vuodđolága § 110a prinsihpaid sisdoallu ásaha. Láhka lea Sámedikki, sáme giela ja sámi leavvga birra. *Sámelága giellanjuolggadusat* leat erenoamáš deatalaččat Norgga girku. § 1-5 cealká ahte sáme giella ja dárogiella lea ovttárvosaš gielat, ja ahte dat galget leat dásseárvosaččat lága 3. kapihtala njuolggadusaid mielde. 3. kapihtal addá gielalaš vuoigatvuodaid iešguđetge almmolaš ášahusaid oktavuoda váldimiin, daid gaskkas maid Norgga girkuin. Sámeláhka adnojuvvo unnimusmeariláhkkan, ja giellanjuolggadusat unnimusmearigáibádussan.

Sámelágas lea máŋga mearrádusas čanastat *sámegiela hálddašanguvlui* mas dál leat dát suohkanat; Kárášjohka, Guovdageaidnu, Porsáŋgu, Unjárga ja Deatnu, Finnmarkkus; Gáivuotna ja Loabát Romssas, Divttasvuotna Nordlánddas ja Snoase Davvi-Trøndelágas. Njuolggadusat fátmastit sihke lullisámegiela, julevsámegiela ja davvisámegiela. Norgga girkus leat dál 10 searvegotti ja 3 bismagotti maidda dát láhka guoská njuolgut. Hálddašanguovllu leat viiddidan golmma suohkaniin dan rájes go mearridedje giellanjuolggadusaid, ja jáhkkimis válđojit dasa mielde vel muhtin suohkanat.

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde čuvvot dihto oppalaš geatnegasvuodát buot hálddašanguovllu almmolaš ásahusaide dasa mii guoská vuoigatvuhtii oažžut vástádusa sámegillii hálddahusain báikkálaččat ja guovllus. Golmma davimus bismagottiid guovllu dásis galgá olmmoš gii lea válđán čálalaččat oktavuoda, oažžut čálalaš vástádusa sámegillii, muhto hálddašanguovllu báikkálaš dásis gal galget olbmot geat leat njálmmálaččat ja čálalaččat válđán oktavuoda, oažžut vástádusa sámegillii njálmmálaččat ja čálalaččat (§ 3-3). Dihto lágat, diedáhusat ja skovit galget dasalassin gávdnot sámegillii lagat mearrádusaid mielde (§ 3-2).

Sámelágas leat sierra njuolggadusat sámegiela geavaheapmái riekteásahusain (§ 3-4), dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis (§ 3-5) ja vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas (§ 3-8), ja das lea maid sierra mearrádus vuoigatvuoda birra oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid Norgga girku searvegottiin hálddašanguovllus (§ 3-6). Lága ovdabargguid mielde addá dat vuoigatvuoda oažžut girkolaš bálvalusaid sámegillii indiviida dásis dušše eaŋkilbálvalusaid oktavuodas (sieluovddasmoraš, gásta, eahkedismállásat, vihaheapmi) dalle go girkolanjas eai leat searvegotti oktasašmeanut.

Mearrádus oahppovirgelobi birra (§ 3-7) guoská maid Norgga girku. Das cealká láhka ahte bargiin hálddašanguovllu báikkálaš dahje guovllu almmolaš ásahusain lea vuoigatvuoha oažžut bálkáhuvvon virgelobi háhkat alcceaset sámegielmáhtu go ásahus dárbbáša dakkár máhtu.

Dat konkrehta geatnegasvuodát mat čuvvot sámelága giellanjuolggadusaid Norgga girku sierranas doaibmasurggiin, čájehuvvojit sierra mildosis (mielddus 1).

Láhka olmmošvuoigatvuodaid birra addá ON konvenšuvdnii siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra ja ON mánáidkonvenšuvdnii seamma stáhtusa go norgga lágain lea (eanet daid birra čuoggás 4.4.2). Dain lea mearkkašupmi Norgga girku bargguiguin sámi girkoeallimiin ja álgoálbmotgažaldagaiguin.

Girkolágas leat mearrádusat mat sierraládjje gusket sámi girkoeallimii. Láhka cealká ahte ”Kirkemøtet skal verne og fremme samisk kirkeliv” (§24), og at det skal være en samisk representant i hver av de tre nordligste bispedømmerådene (§ 23).

Gonagaslaš resolušuvdna guovvamánu 24. beaivvi 1848

Gonagaslaš guovvamánu 24. beaivvi 1848 resolušuvdna oktan maŋŋil mearriduvvon rievdadusaiguin geatnegahtá báhpaid oahppat sámegiela sierra mearriduvvon báhppasuohkaniin. Dasa gullelaš reive departemeanttas Davvi-Hålogalánda bismii, beaiváduvvon čakčamánu 16. b. 1872, addá eanet mearrádusaid sámegiela geavaheapmái ipmilbálvalusain ja girkolaš meanuin dain báhppasuohkaniin. Maŋŋil maŋemus rievdadeami gáržžiduvvui mearrádusaid doaibmagoovlu guoskat dáidda báhppasuohkaniidda: Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsáŋgu, Davvesiida, Deatnu ja Unjárga.

Gonagaslaš guovvamánu 24. beaivvi 1848 resolušuvdna ii leat heaittihuvvon, ja dat geavat maid dan mearrádusa bokte leat ásahan lea oassi Norgga girku geatnegasvuodas dasa mii guoská sámegiela fuolaheapmái. Departemeanta orro eaktudeamin ahte dan geavada maid daid mearrádusaid bokte leat ásahan, galgá joatkit viidáseappot. Ja go bargoaddiovdasvástádusa dál leat sirdán bismagodderádiide, de lea departemeanta signaliseren ahte ovddasvástádus fievrredit dan viidáseappot gullá dál Norgga girku iežas orgánaide.

4.3.2 Álbmotrievttálaš mearrádusat

Álgoálbmotriekti lea kollektiivvalaš olmmošvuoigatvuodaid birra, ja čuovvu álbmotrievttálaš mearrádusaid mat leat erenoamáš guoskivaččat Norgga girku bargguin sámi girkoeallima ja álgoálbmotgažaldagaid oktavuodas.

Mánáidkonvenšuvnnas, maid olmmošvuoigatvuohtalága bokte leat ovttahtán Norgga láhkii, lea sámiide mearkkašupmi dasgo dat dadjá ahte mánáin geat gullet unnitlohkui dahje álgoálbmogiidda ii galgga biehttalit rievtti beassat searválaga eará mielahtuiguin iežas joavkkus ”eallit iežaset kultuvrra mielde, dovddastit iežaset oskkoldaga ja eallit dan mielde, dahje atnit iežaset giela” (artihkkal 30).

ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (SP) dadjá ahte stáhtain gos leat čearddalaš, oskkoldat dahje politihkalaš unnitlogut, ii galgga sis geat gullet dakkár joavkkuide, váldit eret vuoigatvuoda beassat iežas joavkku mielahtuiguin eallit iežas kultuvrra vieruid mielde, dahje dovddastit ja eallit iežas oskku mielde, dahje atnit iežaset giela (artihkkal 27). Álgoálbmot stáhtusa olis lea sámiid ektui dábálaš dulkot ahte mearrádus maid fátmasta materiálalaš eavttuid sámiid oppalaš kultuvrabargguin, maiddá nugočoduvvon sámi kultuvrra luondduvuodas. Stáhtaid geatnegasvuohta lea sihkkarastit unniloguid olggobeale billistemiid vuostá, ahte ovdamearkkadihte eará almmolaš ásahusat ja priváhta beroštumit eai daga dan. SP artihkkal 1 bokte lea buot álbmogiin iešmearridanvuoigatvuohta. Mañemus jagiid leat ON-orgánat deattuhan ahte dat vuoigatvuohta maid gullá álgoálbmogiidda. SP lea olmmošvuoigatvuohtalága bokte ovttahttojuvvon norgga láhkii ja vuostálasvuodaid oktavuodas lea dan lága mielde konvenšuvnnas eanet deaddu go eará norgga láhkamearrádusain.

ILO-konvenšuvdna nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji riikkain ásaha unnimusmeari dásiid álgoálbmogiid vuoigatvuodaid suodjalusas ja Norga lea dan dohkkehan (1989). Konvenšuvnna váldojurdda lea álgoálbmogiid riekti gáhttet ja ovdánahttit viidáseappot iežas kultuvrra, ja eiseválddiid geatnegasvuohta lea mearridit doaibmabijuid doarjjan dan bargui. Konvenšuvnnas leat mearrádusat álgoálbmogiid rievtti birra beassat mearridit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami, oahppat iežaset giela geavahit ja ásahit alcceseaset ásahusaid maid bokte sáhttet ovddastit iežaset eiseválddiid ektui. Konvenšuvdna dohkkeha álgoálbmogiid háliidusa ásahit ja viidáseappot ovdánahttit iežaset identitehta, giela ja oskkoldaga, daid stáhtaid rámmaid siskkobealde gos orrot. Konvenšuvnnas leat maid mearrádusat eananvuoigatvuodaid, barggahusa ja bargoeallima, oahpahusa, oajuid ja dearvvašvuoda birra.

ON-julggastus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra maid ON generálčoahkkin mearridii jagis 2007, mearrida álgoálbmotvuoigatvuodaid universiella unnimusmeari dásiid. Álgoálbmogiid

iešmearridanvuoigatvuohta lea guovddážiis, ja julggaštusa sisdoalus leat mearrádusat mat gusket eatnamiidda, čáziide ja resurssaide, kultuvrii, oskkoldahkii, oahpahussii, dearvvašvuhtii, iežaset ášahusaide jnv. Prinsihpalaččat eai ášahuvvo ođđa vuoigatvuođat ovddeš ON-konvenšuvnnaid ektui, muhto julggaštus dadjá čielgasit movt dakkár vuoigatvuođaid galgá čadáhít *álgoálbmogiid ektui* ja vuhtiiváldit sin sierranas dili. Álgoálbmotjulggaštus ovddasta dáinna dan maŋemus álbmotrievttálaš ovdáneami álgoálbmogiid vuoigatvuođaid suodjaleamis, ja lea riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievtti eanemus čohkkejeaddji ovdanbuktin. Julggaštus dadjá earret eará:

Indigenous peoples and individuals are free and equal to all other peoples and individuals and have the right to be free from any kind of discrimination, in exercise of their rights, in particular that based on their indigenous origin. (2. artihkkal)

ON álgoálbmotjulggaštusas ii leat juridihkalaš čadni fápmu, muhto geatnegahtta stáhtaid politihkalaččat ja morálalaččat.

4.4 Rádđehusa sámepolitihka čanastagat

St.d.died. nr 28 (2007-2008) Sámepolitihkka, oačču nanu doarjaga Stuoradikkis, ja rádđehus attii oppalaš čanastemiid buot almmolaš ášahusaide fuolahit sámegiela ja kultuvrra, ja eanet sierra čanastagaid iešguđetge servodatsurggiide. Stuoradiggediedáhusas lea sierra kapihtal sámii kultuvrra birra Norgga girkus. Das čujuhit Norgga girku sierranas ovddasvástádussii sámii girkoallima ovddas, ja ahte ”et overordnet hensyn i varetakelsen av samisk kirkeliv i Den norske kirke er at det må utvikles i pakt med samisk selvforståelse og samiske tradisjoner” (s 178).

Stuoradiggediedáhus bidjá vuodđun dan ahte sámiiid riekti ovdánahttit iežaset giela, iežaset kultuvrra ja iežaset servodateallima ii leat priváhta ášši, dannego dat gullá *almmolašvuhtii* (s. 69).

Det hviler [...] et stort ansvar på offentlige virksomheter på alle nivåer når det gjelder å ivareta samiske hensyn i sin virksomhet. Det innebærer at det må tas hensyn til samiskspråklige brukere av tjenestene, og det innebærer at virksomheten må ha tilstrekkelig samisk kulturkompetanse til å vite hvordan eget tjenestetilbud skal innrettes for å ivareta samiske brukere av ulike tjenester og tilbud på en god og likeverdig måte.

Alle offentlige organ har ansvar for å ivareta samepolitiske hensyn i utøvelsen av sin virksomhet. Omfanget av dette ansvaret vil variere fra virksomhet til virksomhet, men alle må ha et bevisst forhold til at disse hensyn skal ivaretas. Det krever systematisk og planmessig tilnærming som må bygge på et kunnskapsgrunnlag om samiske forhold av betydning for egen virksomhet (s 70).

Rádđehusa Stuoradiggediedáhusa čanastagat vástidit Norgga girku iežas áigumušaide dán suorggis. *Sámii girkoallima strategalaš plána* sáhtta danne ipmirdit Norgga girku bargun čuovvolit daid čanastagaid stuoradiggediedáhusas.

Rádđehus čuovvolii stuoradiggediedáhusa ja ovddidii jagis 2009 *Sámegielaiddoaimaplána*. Dat čájeha ahte rádđehusa váldovuoruhansuorgi lea guhkesáigásaš bargu sihkkarastit ealli sámegielaiddoaimaplána (lullisámegiella, julevsámegiella ja davvisámegiella). Doaimaplána

váldosurggiid leat čatnan čuovvovaš čoavddasániide: (1) ”Oahppat”: ulbmillaš sámegeielaoahpahus, ”Geavahit”: eanedit sámegeiela geavaheami nu olu almmolaš arenain go vejolaš, ja (3) ”Oaidnit”: Oainnusmahttit sámegeiela geavaheami almmolaččat báikkiin. *Sámi girkoallima strategalaš plána* sáhtá relateret buot golbma váldosurggiide *Sámegeielaid doaibmaplána*s.

4.5 Fátmmasteapmi unnitlogupolitihkalaš vuodđoprinsihppan

Dát plána bidjá fátmmasteami vuodđun unnitlogupolitihkalaš prinsihppan Norgga girku sámi girkoallima bargguin.

Segregeren ja integreren leat historjjálaččat leamaš guokte unnitlogupolitihkalaš váldolahkoneami. Segregeren mearkkaša ahte unnitlogu galgá sirret ja doalahit dan eret eanetloguservodagas, ja integreren fas nuppeguvlui, namalassii ahte geahččalit unnitlogu searvvahit eanetloguservodahkii. Vaikko segregeren ja integreren ovddastitge áibbas guovttelágan unnitlogupolitihkalaš strategiijaid, de lea dain oktasaš ideologalaš vuolggasadji. Goappešat lahkoneamiid servodatnorbma lea *homogenitehta* dahje *ovttaláhkásašvuolta*, ja seamma unnán gierdilvuolta earaláganvuhtii ja girjáivuhtii. Segregeren dáhpáhuvvá go muhtimat orrot spiehkasteamin ovttaláhkásašvuoda norpmas, ja geaid danne geahččalit sirret eret servodagas. Integreren dáhpáhuvvá go muhtimat orrot spiehkasteamin das mii lea servodatnorbma. Das galgá dattege ”apmasiid” assimileret eanetloguservodahkii, ja dahkat sin eanetlogu lágážin. Dáruiduhttinpolitihkka lei nappo integrerenpolitihka lágáš.

Goalmát vejolašvuolta, mii vuhtiiváldá álgoálbmotrievttálaš jurddašeami, lea inkluderen dahje *fátmmasteapmi*. Fátmmasteami vuolggasadji lea áibbas nuppelágan go dat mii segregeremis ja integreremis lea, dannego dat miedihá ahte girjáivuolta gávdno, ja eaktuda *earaláganvuoda* dahje *girjáivuoda* servodatnorbman. Dat diktá nappo olbmuid oasálastit servodaga oktasaš eallimis almmá sihtamis sin čiehkát iežaset iešlági ja earaláganvuoda.

Norgga girku lea dat diehttelaš vuolggasadji ahte Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiidda, sápmelaččaid ja dáččaid, ja sámit leat Norgga álgoálbmot. Danne eaktuda *Sámi girkoallima strategalaš plána* ahte fátmmasteapmi lea vuodđoprinsihppa sámiid oasálastimis Norgga girkus. Sámiide lea, sámiid álgoálbmot stáhusa olis, riekti čáhkket saji ja duohta vejolašvuoda oasálastit Norgga girkus iežaset iešlágiin. Sámi girkoallima ii galgga segregeret Norgga girkus, ja gáržžidit dan muhtin sámi-girkolaš enklavan girkus. Sámi girkoallima ii galgga integreret ge, ja hábmet ja dahkat dan eanetlogugirku ”váldonorbman”. Sámi girkoallima galgá baicce *fátmmastit*, čáhkkehít dasa saji oasálastit iežas earaláganvuodain dárbbášlaš ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus.

Dan mañemusa ii galgga ipmirdit dan beale ákkastallamin ahte Norgga girkus ii leat maid dárbu ásahit sierra sámi arenaid. Jus unnitlohkui galgá sihkkarastit duohta oasálastima, de lea maid muhtomin dárbu ásahit iežas arenaid. Dakkár arenaid ulbmil ii dattege leat ovddidit segregerema, muhto fátmmasteami, namalassii duohta oasálastima girkus iežas iešlágiin.

4.6 Soabahus vuodđogeahččanguovllun

GČ áššis 13/97 ásahii Girkočoahkkin soabadangeahččanguovllu Norgga girku barggus sámi girkoallimiin ja sámi álbmogiin. Dat ahte girku lei leamaš mielde dáruiduhttinpolitihkas ja

dáhttu álggahit ođđa boahtteáiggi lei guovddáži Girkočoahkkima mearrádusas:

”Girkočoahkkin dovddasta ahte eiseválddiid dáruiduhttinpolitihkka ja Norgga girku rolla dan oktavuodas lea mielddisbuktán badjelduolbmama sámi álbmoga vuostá. Girkočoahkkin áigu bargat dan ovdii ahte dat boasttuvuohta ii galgga šat jotkkojuvvot.” Girkočoahkkin lea dan rájes deattuhan soabahangeahččanguovllu olu áššiin mat gusket sámiide, earret eará finnmárkkulága meannudeamis (GČ ášši 11/03).

Norgga girku ságastallan- ja soabadanbargguid ii galgga unnidit dušše eaŋkildoaimbajuide, muhto daid galgá geahččat ollislaš geahččanguovllu mas ságastallan- ja soabadeapmi relaterejuvvo buot beliide Norgga girku bargguin sámiide guoskivaš áššiin. Dallego GČ áššis 7/06 bivddii ráhkadit plána ovddidit sámi girkoallima, de bijai komitea dákkár jurddašemi vuodđun:

Komitea deattuha ahte vuoiggalašvuoda- ja soabadanbarggut girkus gáibidit dáhtu vuoruhit resurssaid, dárbbu mielde velá guhkitáigge ge. Girku ferte vuoruhit sámi girkoallima vai boasttuvuohta sámiálbmoga vuostá ii jotkkojuvvo. Dat lea maid girku ollisvuhtii buoremus.

Sámi girkoallima strategijaplána bidjá danne vuodđun *struktuvrralaš geahččanguovllu* girku ságastallan- ja soabadanbargui ja dehálemos das galgá leat ráhkadit rámmaid, oktavuodaid ja struktuvrraid mat doibmet soabadussan ja ovddidit ovtaárvosaš oasálastima. Dáruiduhttin lea struktuvrralaččat dahkan sámi álbmoga oaidnemeahttumin ja dat eallá viidáseappot jus dan ii dihtomielalaččat rievdat. Dat lea hástalus mii eaktuda historjjálaš diđolažžan dahkama buot beliin, ja čielga dáhtu ásahit ođđa struktuvrraid maid bokte lea vejolaš dahket ođđa boahtteáiggi. Norgga girku lea lávken dehálaš lávkkiid dan guvlui, ja dan mannolat jotkkojuvvo vuordimis viidáseappot.

Sámi girkoallima strategalaš plána eaktuda soabadandimensuvnna rastideaddji oassegeahččanguovlun dan doaibmajuid govodagas maid dán plánas evttohit. Unnit soabadan- ja ságastallanprošeavttaid meannudit sierra kapihttalas (5.10).

4.7 Teologalaš geahččanguovllut

Norgga girku evangelialaš lutherlaš oahppa lea diehttelas vuolggasadji ja eaktu sámi girkoallima bargguin Norgga girkus. Vuolábealde leat hábmen muhtin teologalaš geahččanguovlluid mat jáhkkimis leat áššáiguoskivaččat Norgga girku bargguin sámi girkoallimiin ja álgoálbmotgažaldagaiguin.

Plána čuoggás 3.5.1 lea juo álgu muhtin teologalaš mearrádusaide sámi girkoallimis. Dat vuolggasadji lea *Sámi girkoallima strategalaš plána* vuoddu čuovvovaš sámi girkoallima ekklesiologalaš mearrádussii (eklesiologiija = girkoipmárdus):

Norgga girku sámi girkoallin ovdanbohtá doppe gos sámit Norgga girku rámmaid siskobealde, oassin sámi álbmogis ja nanusmahttojuvvon Sánis ja sakramenttain, oasálastet Ipmila máilmmiviidosas girkus iežaset vástádusain evangeliumii.

Dat sátnádeapmi dávista Augsburgalaš dovddastussii (CA) artihkkalis VII Girku birra, mii dadjá ahte (1) girku lea okta ja máilmmiviidosas, ahte (2) girku ásahuvvo evangeliuma ja

sakramenttaid bokte, ja (3) addá saji iešguđetlágan olmmošlaš árbevieruide, dábiide ja meanuide.

Seammaládje oahpahit sii ahte girku bissu álo oktan bassi girkun. Muhto girku lea bassiolbmuid searvevuhta, doppe gos evangelium oahpahuvo buhtásit ja sakramenttat adnojit riekta. Duohta oktavuolta girkus lea go das lea ovttaoaivilvuolta evangeliuma oahpa ja sakramenttaid rievttuid atnima birra. Muhto ii buot báikkiin leat dárbblaš atnit ovttalágan olmmošlaš mearriduvvon árbevieruid dahje dábiid dahje meanuid. Bávlós cealká: ”Okta osku, okta gásta, okta Ipmil ja buohkaid Áhčči jnv.” (CA VII Girku birra)

Maŋŋil dán sámi girkoeallima ekklesiologalaš mearrádusa, geažuhit dasto vel muhtin geahččanguovlluid mat vuoduštit girkoeallimis *sámivuoda* fuolaheami, ja álgoálbmotgažaldagaid, viidát ipmárdusas.

Buot olbmot leat sidniduvvon *Ipmila govás* (1 Mos 1,27). Sidnádusteologalaš geahččanbealis vuodušta dat ahte buot olbmuid lea nohkameahtun árvu. Olbmuid árvvu ja dohkálašvuoda vásiheamit leat dattege lahka čadnojuvvon konkrehta searvevuhtii. Go olbmuid ii leat vejolaš dovdat iežaset árvvusin sin giela, kultuvrárbiehu ja čearddalaš searvevuoda dihte, dalle dulbmojuvvo olmmošárvu. Álgoálbmogat leat álo leamaš dakkár dilis. Dat sáhka ahte olmmoš lea Ipmila govás sidniduvvon, galggašii danne fuolahit dan dárbbu mii olbmuid lea adnojuvvo árvvusin iežas giela, iežas kultuvrra ja iežas historjjá rámma siskkobealde.

Inkarnašuvdna, dat ahte Ipmil šattai olmmožin (oažžin/biergun, lat *inkarnatio*) ja ássagođii min luhtte (Joh 1,14), duodašta sidnádusa vuđolaš árbbi. Ahte Ipmil šaddá olmmožin, čájeha oktanaga sidnádusa bestojumi dárbbu, ja dan návcca ahte sáhttit Ipmila lagasvuodain devdojuvvo. Inkarnašuvdna dahká dájeha šaldi vuosttaš ja nuppi oskkuartihkkala gaskii. Inkarnašuvdna čájeha midjiide ahte Ipmil ii deaivvat minguin min duohtavuoda olggobealde, muhto ”ássagohtá” das. `Báikkálaš heivehus`, dat ahte kristtalašvuolta gávdná iešguđetlágan kultuvrralaš ovdanbuktimiid báikkis báikái, kultuvrras kultuvrii, lea danne lunddolaš inkarnašuvdnaoskku mielde.

Mišuvdnagohččosa sátnádeapmi”Vulget dan dihtii ja dahket buot álbmogiid máhttájeaddjin” (Matt 28, 19) muitala ahte evangelium lea addojuvvo buot álbmogiidda, ja ahte buot álbmogiin lea dan dihte vuoigatlaš sadji girkus. Ođđa testamentas lea eatnigiela ja gielalaš eatnatvuodas mávssolaš árvu ja dat čatná dan Bassi Vuigŋii ja girku identitehtii, gč. lohkosá *hellodatoavddu* birra (Apd 2). Hellodatoavddu teavsttas báhcá dávjá dajakeahtá dat oassi mii čájeha ahte gielalaš eatnatvuolta lea álgu rájes juo leamaš oassi girku identitehtas.

Teaksta hellodatoavddu birra lea ”vuostemuitalus” Babela moivvi tekstii (1 Mos 11). Go geahččá Babela moivvi hellodatoavddu ektui, de ii leat hellodatoavddu boadus dat ahte olbmot fas ipmirdišgohtet dan seamma giela. Lea baicce nuppeládje: ”buot álbmogat” ovdošit go dál besse gullat Ipmila stuora daguid birra iežaset gillii. Hellodatoavdu duodašta danne ahte Vuoiŋŋa eatnigiela nannen lea vuđolaš.

Biibbala maŋemus girjjis, Johanasa almmustusas, gullet gielat almmálaš máidnunláviumii Ipmila truvnno ovddas. Dat muitala joavkku birra maid ii oktage sáhttán lohkat, buot álbmogiin ja čearddain, sogain ja gielain (Alm 7,9). Nappo muitala Biibbal ahte buot gielat ja álbmogat gullet dan *almmálaš liturgijai*.

Lea maid áššáiguoskivaš namuhit ahte Biibbala, sálmmaid ja liturgiijaid jorgaleapmi álbmoga iežas gillii lea mávssolaš lutherlaš árbi.

Ođđa testamenttas gullat daid kultuvrralaš välljejumiid birra mat čuožžiledje go girku rievddai juvddálaš lihkadusas ja maiddái fátmastii olbmuid geain lei eará čearddalaš, kultuvrralaš ja oskkoldat duogáš (gč. omd. Apd 10). Dat leat sullii seammalágan áššit go dat maid mišuvdna lea daid maŋemus čuđiid jagiid dahkan go leat evangeliuma ovdanbuktán dego dakkárin maid sáhtá oamastit dušše oarjemáilmmi kultuvraovdanbuktimiid ja árvvuid bokte.

Guovddáš gažaldat *álgogirku kultuvračuolbmačilgehusain* lei ahte galge go sii geat eai lean juvddálaččat čuovvut juvddálaš lága ja geavada jus galge eallit kristtalažžan, ovdamearkkadihte birračuhppojuvvot ja čuovvut juvddálaš buhtisvuodanjuolggadusaid (gč. omd. Apd 15). Bávlusa oaidnu lei ahte báhkinat (Ođđa testameanttas sátni “báhkin” mearkkaša olmmoš gii ii leat juvddálaš) geat ledje dahkan jorgalusa eai dárbbášan čuovvut daid juvddálaš vieruid dáikko. Son vuodušta dan dainna ahte oskkus Kristusii leat mii buohkat dássálaga (1 Kor 12,13; Gal 3,28; Kol 3,11). Osku Kristusii addá nappo friddjavuođa eallit kristtalažžan iežas kultuvrras. Das ii leat sáhka dohkkeheamis buotlágan kultuvrralaš ovdanbuktimiid almmá moaittikeahtá, muhto friddjavuohta atnit buot mii su kultuvrras lea buorre ja árvvolaš (Fil 4,8).

Ođđa testamentta guovddáš sáhka lea *soabadus*. Dat lea ovddemustá dan dárbbášlaš soabadusa birra mii lea Ipmila ja olbmuid gaskkas, ja maid Kristusa bokte lea vejolaš dahkat (2 Kor 15, 18-19; Rom 5,10). Kristusa soabahusas lea maid mearkkašupmi čearddalaš ja kultuvrralaš rájiid hárrái olbmuid gaskkas. Go Bávlus čállá “son [Kristus] dagai goappašagaid [báhkiniid ja juvddálaččaid] oktan ja gaikkodii vašálašvuoda muvrra mii earuhii sin” (Ef 2, 14), de geažuha “muvra mii earuhii” jáhkkinimis dan muvrra birra mii lei Jerusalema tempela ovdašilju ja Bassivuoda gaskkas. Dat muvra earuhii báhkiniid ja juvddálaččaid. Ledje dušše juvddálaš olmmáiolbmot geat besse mannat dan sisa mii lei Bassi. Bálvos orro oaivvildeamin ahte dat muvra lea govastat olbmuidgaskasaš ”vašis”. Dat muvra gaikkoduvvo dál vuoigŋalaš ipmárdusas dan ođđa vuoigŋalaš tempelis (Ef 2,21 ja čuovvovaš) mii Kristusis huksejuvvo: ”Ovttá rupmašis son soabahii dan guoktá Ipmiliin go son jámii ruossa alde ja nu gottii vašálašvuoda (Ef 2,16).

Soabahus maid Jesus buktá, dovddiidahhtá maid boasttuvuođaid mat leat dahkkojuvvon, ja dáhtu ohcat olbmuidgaskasaš soabahusa ja vuoiggálašvuoda ođđa daguid bokte (Luk 19,8-9). Soabadusmannolat girku ja sámiid gaskkas maid leat 4.6 čuoggás namuhan, sáhtá ipmirdit dakkár olbmuidgaskasaš soabahusdahkun.

Rávkojupmi atnit *rievtti ja vuoiggálašvuoda* olbmuidgaskasaččat lea mávssolaš biibbalaš jurdda. Dan geahččanguovllu oaidnit čielgasit boarestamenttalaš profehtaid árbevierus (gč. Jes 58,6-8; Am 5,12), ja dat joatká evangeliuma duodaštusain Jesusa birra (Luk 1,47-55; 4,18-19). Biibbal govvida Ipmila dakkárin gii atná liige ovddasmorraša sordojuvvon olmuin ja sis geat leat rašit servodagas. Dat boktá girku bargat sosiálalaš gažaldagaiguin.

Biibbal muitala ahte olmmoš lea eatnama muolddas hábmejuvvon nugo buot eará sivdnádušat ge (1 Mos 2,7.19), ja ahte Ipmil lea dahkan lihtu buot dainna maid lea sivdnidan (1 Mos 9,9-11). Biibbalis lea buot *sivdnáduš* Ipmila hálddus, dat mii gullá sivdnideapmái ja bestojupmái. Kristusas soabahus fátmasta buot sivdnádusa (Kol 1,20.23), buot sivdnáduš áibbaša

lonástusa beivái (Rom 8,19-22), ja juohke sivdnádus lea searvan dan kosmalaš máidnunlávumii Lábbái (Alm 5,13). Dakkár motiivvat dávistit álgoálbmogiid vuoiŋgalaš árbevieruide, maddái sámi kristtalašvuoda árbevieruide.

5. DOAIBMAOASSI

5.1. Báikkálaš girku vuolggasadjin

Sámi girkoallima oaidnit vuosttažettiin báikkálaččat. Bajábealde leat čujuhan ”oasálastiide” geat leat eanemus guovddážiis sámi girkoallima báikkálaš dásis (gč. čuoggáid 3.3.3-3.3.6). Sámi girkoallin lea maid áigeaguovdilis hástalus searvegottiide miehtá sámi ássanguovllu mii fátmasta olu eanet searvegottiid Norgga girkus. Sámi girkoallin lea prinsihpalaččat maid juohke sajis Norgga girkus gos sámis oasálastet girkoallimis. Báikkálaš girkus leage danne stuora ovddasvástádus fátmastit sámi girkoallima.

Dárbu sámi girkostatistihkkii

Dán rádjái eai leat vel ráhkadan statistihka sámi girkoallimis. Sámi girkoráđđi ja Girkoráđđi leat hálddahuslaččat geahččalan ovddidit sámi gažaldagaid girkolaš jahkestatistihka skovvá, muhto dainna eai leat lihkestuvvan. Departemeantta 2011 juolludanreivves bismagodderáđdi leat bivdán bismagodderáđiid Davvi-Hålogalánddas, Lulli-Hålogalánddas ja Nidarosas čállit sierra sámi girkoallima birra iežaset jahkeraporttain, ja lasihit dasa áššáiguoskevaš statistihka. Sámi girkoráđđi lea ášši birra ovddidan jearaldaga stiftadirektevraide namuhuvvon bismagottiin, vai lea vejolaš ovtastuhttit statistihka bismagottiid rájiid rastá, dan ollislaš dárbbus mii Norgga girkus lea sámi girkoallima stivrendieđuide. Dieđuidindikáhtoraid mearridedje 2010 lohpageahčen, ja dieđuid čohkken álgá odđajagimánu 1. beivvi 2011.

- Norgga girkui lea dehálaš oažžut stivrendieđuid go galgá bargat sámi girkoallimiin, ja dat eaktuda čuovvolit barggu ráhkadit relevánta statistihka Norgga girku sámi girkoallimis.

Soames geahččanguovllut sámi báikkálaš girkoallimis

Báikkálaččat eallá sámi girkoallin mángga sajis ain dan dilis ahte leago dat dohkkehuvvon vai ii, oidnoma ja oaidnemeahtunvuoda gaskkas. Girkolanjas leat dievva govastagat, ja dat mii dan lanjas oainnusmahttojuvvo addá árvvu báikkálaš servodahkii. Dan dihte lea báikkálaš girkus ovddasvástádus das guđeládje dat latnja hálddašuvvo. Báikkálaš girkus lea buorit vejolašvuodat dohkkehít sámi gullevašvuoda, muhto maidái seamma vejolašvuodat dan dahkat oaidnemeahttumin ja doalahit dan olggobealde.

Sámi eanetloguguovlluid searvegottiin Sis-Finnmárkkus lea sámegiella, sámi gáktevierru ja sámi sálbmálavlun árbevierru. Danne lea báikkálaš girku oallugiidda diehtelas sámi arena. Báikkálaš girku lea sin ”iežaset girku” ja searvegoddi lea ”sámi searvegoddi”. Dat mearkkaša maid ahte olbmui leat vuordámušat sámivuoda fuolaheamis girkolanjas.

Sámi unnitloguguovlluin (davvin lulás) lea dat dovdu dávjá hui earálgan. Sii leat dovdan girku dárú arenan, maid báikkálaš servodaga dárú eanetlohku lea mearridan ja maid dárú eiseválddit hálddašit. Dat lea dávjá dahkan *sámi oaidnemeahtunvuoda* girkus. Dáruiduhttima stigmatiserema dihte leat dasalassin mángga buolvva sámis ”válljen” doalahit iežaset oaidnemeahttumin dakkár guovlluin vai birgejit.

Mañemus logi jagi sámi kultuvrra ja identitehta ealáskahttin, ja sámivuoda móraneapmi dáhpáhuvvá dál guovlluin gos dat ovdal lea leamaš čihkosis. Dat oidno dávjá das go

eankilolbmot cogget gávtti, háliidit oahppat giela jnv. Eará háviid dáhpáhuvet sámi identifikašuvdna- ja identitehtamannolagat almmá dakkár oinnolaš vugiiguin, nugo ovdamearkkadihte gáktegeavaheapmi. Danne ferte leat várrogas konkluderet ahte báikkálaš álbmogis ii leat sámi gullevašvuolta vaikko dat ii leatge nu oidnosis. Muhtin guovlluin sáhttet ovdamearkkadihte leastadiánalaš čoakkalmasat leat sámi gullevašvuolta arenat.

Girku lea almmolaš arena gos sáhtta sámi gullevašvuolta atnit árvvus ja dan oainnusmahttit. Oallut nuoraide lea ovdamearkkadihte konfirmašuvdna dehálaš vuogasvuolta čájehit iežas sámi identitehta. Eará vejolašvuoddat gos sáhtta olbmuid sámi gullevašvuolta fátmastit ja mas sáhtta leat stuora mearkkašupmi, lea gástta, vihaheami, hávdádeami dahje Sámi álbmotbeaivvi oktavuodas. Oallugat leat juste dakkár oktavuodain vuosttaš geardde coggan gávtti. Eará dehálaš arenat gos báikkálaš girku sáhtta fátmastit sámivuolta lea oskkuoahpahas, skuvlaipmilbálvalusain, ruovttuin galledeamis, eahkedáččain ja rohkosboddufálaldagain boarrásiidsiiddain. Sámi girkoeallima fátmasteapmi lea relevánta buot dán oktavuodain sihke giela, musihkkaovdanbuktima, kultuvrralaš govastagaid ja báikkálaččat heivehuvvon árbevieruid bokte.

Báikkálaš girku dárbbasa dahkat didolažžan dan movt dainna galgá dahkat. Doaimma go girkolatnja ja dat iešguđet doaimmasuorggit (ipmilbálvaluseallin, oskkuoahpahas, diakonijja ja girkomusihkka) arenan oainnusmahttit sámivuolta báikkálaš servodagas, vai dahket go dat dan oaidnemeahttumin? Sámi guovlluin, ja Norgga girkus oppalaččat, ferte leat mihttu oainnusmahttit sámivuolta lunddolaččat báikkálaš girkoeallimis, ja ásahit oadjebas saji sámi oasálastimii girkus sámi iešlági mielde.

- Searvegodderáđđi ja girkolaš bargit bivdojuvvojit váldit sierra ovddasvástádusa fátmastit sámi girkoeallima ipmilbálvaluseallimis ja eará girkolaš doaimmain daid čanastagaiguin maid plána addá girku iešguđetge doaimmasurggiin.

5.2. Sámegiela- ja kultuvragelbbolašvuolta dárbbut

Okta hástaleaddji bealli sámi girkoeallima bargguin Norgga girkus lea man doarvái lihkestuvvá sihkkarastit sámi giella- ja kultuvragelbbolašvuolta girkolaš bargiid gaskkas. Dás lea áššáiguoskivaš čujuhit *St.died.nr 28 (2007-2008 Sámepolitihkka: ”I tillegg til kirkefaglig kompetanse, er behovet for kompetanse i samisk språk og kultur nødvendig for de fleste kirkelige stillinger i samiske områder. Dette gjelder alle nivåer i kirken [...].* (s 181)

Lassin báikkálaš geahččanguovllu čielga dárbbuide (gč 5.1), de lea dehálaš atnit didolažžan dan ahte báikkálaš bargit geain lea sámi giella- ja kultuvragelbbolašvuolta (oktan báhpaguin) barget maiddá ovdánahttinbargguid našovnnalaš dásis biibbaljorgalemiin, sálbma- ja liturgiijabargguiguin, dahje materiála- ja fágaovdánemiin. Dat ii leat erenoamáš sámi girkoeallimis, erohus lea ahte das leat arvat unnit resursaolbmot geat sáhttet dakkár bargguid bargat. Guovddášgirkolaš ovdánahttinbarggut leat danne sorjevaččat das ahte gávdnojitgo báikkálaš dásis gelbbolaš bargit. Danne ferte girku sámegiela- ja kultuvragelbbolašvuolta nannema girkolaš bargiid gaskkas geahččat sihke *báikkálaš girku* ja *ollisgirkolaš geahččanguovlluin* ja bidjat buot girku dárbbuid vuodđun.

Lea dehálaš mihttu rekrutteret eanet olbmuid geain lea giella- ja/dahje kultuvragelbbolašvuolta girkolaš oahpahussii ja bálvalussii. Dan barggu ferte dahkat guhkitaiggi rekrutterengeahččanguovllus (geahča sierra oassekapihttala rekrutterema birra).

Jus Norgga girku galgá daid lagamus logi jagiid sihkkarastit doarvái girkolaš bálvalusaid sámegillii, de šaddá goitge dehálaš váldit duohtan dan dárbbu mii lea ulbmillaš doaibmabijuide go galgá hukset giella- ja kultuvragelbbolašvuoda girkolaš bargiid gaskkas.

- *Fásta heivehuvvon oahpahusfálaldagat sámegielas ja sámi kultuvragelbbolašvuodas báhpaide ja eará girkolaš bargiide.* Vurdojuvvo ahte Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagodderádit lámčtet oahpahusa davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii ovttas eará áigejuvvo dilis oahpahusásahusaiguin. Dakkár kursat berrejit maid sisttisoallat heivvolaš kultuvragelbbolašvuoda ja máhtu relevánta sámigirkolaš árbevieruin. Sámegiela hálddašanguovllu áiddovirgáduvvo báhpain lea geatnegasvuodta váldit giellakurssa muhtin áiggi maŋŋil virgádeami. Oktasašrádit berrejit lámčtet dan seamma diakonaide, katekehtaide ja girkomusiikkáriidda. Maiddái girkolaš bargit olggobealde sámegiela hálddašanguovllu berrejit oazžut vejolašvuoda oasálastit dakkár kursain dalle go lea vejolaš. Bismagottiid sámegieloahpahusa liigegolut gullet dan ovddasvástádussii mii našonálagirkolaš dásis lea lullisámi, julevsámi ja davvisámi gielaid ovddas, ja danne lea lunddolaš ohcat čovdosiid ráddálagaid departemeanttain.
- *Ovdánahttit ja fállat álgokurssaid sámi girkoeallima birra mas čalmmustahttet guoskivaš osiid kultuvrras ja árbevierus.*
- *Sámi girkodulkkaide berre ásahit oahpahusfálaldaga mii sáhtta rekrutteret ja nannet girkodulkabálvalusa sihke fágalaččat ja dan stáhtusa.* Dan berre álggos ovdánahttit daid dárbbuid mielde mat leat davvisámi guovllus.
- Girkolaš profešuvdnaoahpuin berre leat unnimusmearri sámi gielas ja kultuvramáhtus.
- Hálddašanguovllu oskkuoahpahusbargiid, katekehtaid ja diakonaid virgábidjamii lea dárbu ráhkadit dakkár plánejuvvo vuogi mii deattuha sámegiela ja kultuvrra go galgá vihkkedallat sámegiela- ja kultuvragelbbolašvuoda ja sierranas fágamáhtuid gaskkas, ja mii addá vejolašvuodaid váldit lasseoahpu maŋŋil virgádeami.
- Lea dárbu árvvoštallat galgá go sámegielagiidda lámčtet molssaeaktu oahpu katekehta-, diakona- ja báhppabálvalussii (gč. 5.9 čuoggá).

5.3. Sámegiela fuolaheapmi - mihttomearit

Vaikko buot sámit eai humage sámegiela, de lea sámegiela fuolaheapmi dat mii guoddá sámi girkoeallima ja juoga maid Norgga girku áigu sakka vuoruhit. Dás lea sáhka golmma almmolaš sámi gielain – lullisámegiella, julevsámegiella ja davvisámegiella – ja dat lea hástaleaddji sihke gelbbolašvuoda, resurssaid ja organiserema dáfus.

Sámelága giellanjuolggadusat geatnegahttet Norgga girku ja dat lea Norgga girku juridihkalaš rámma sámegiela fuolaheamis. Láhka lea dattege unnimusmeari láhka, ja Norgga girkus lea ovddasvástádus fuolahit sámegiela eanet go dan mii das bohtá ovdan. *Sámi girkoeallima strategalaš plánas* ii leat sámeláhka primeara vuolggasadjá girku sámegiela fuolaheamis. Dat lea danne vai čalmmustahttin ii gáržžiduvvo ja vai ii eastat váldimis ovddasvástádusa stuorámuš oasis sámi álbmogis.

Plána árvala Norgga girkui sámi giellapolitihka mas leat guokte dási:

(1) Vuodđodási /unnimusmeari dássi fuolahit sámegeiela maid prinsihpalaččat sáhtttá fuolahit miehtá Norgga girku ja mii galgá gustot sorjakeahtttá sámelágas. (2) Okta dássi mii guoská sámelága giellanjuolggadusaid geatnegasvuodaid doahttaleapmái, ja mii erenoamážit guoská sámegeiela hálddašanguvlui.

5.3.1. 1. dássi: Sámegeiela fuolaheapmi našovnnalaš vuodđodásis

Našovnnalaš unnimusmeari dássi sámegeiela fuolaheamis sáhtttá evttohit čuovvovaš doaibmabijuid ektui:

- Váldit jahkásaččat atnui sámi sálmmaid/liturgiijaladđasiid (nugo dávjá dahket eará gielain) oktii dahje mángga geardde.
- Čalmustahttit Sámeálmot beaivvi (guovvamánu 6. beaivi) juogaládje ipmilbálvalusa oktavuodas.
- Addit fálaldaga sámi 4-jahkásaččaid girjji juohkit.
- Addit fálaldaga juohkit Biibbala/Ođđa testamentta/biibbalosiid sámegillii.
- Addit fálaldaga lávlut sálmma dahje lohkat liturgiijaladđasiid sámegillii doppe gos sámi bearaš lea mielde gásttas, konfirmašuvnnas, vihaheamis dahje hávdádeamis.
- Addit fálaldaga oahppat dihto sámi osiid konfirmašunáiggis.

Dáid galgá leat vejolaš čađahit álkis doaibmabijuiguin:

- Sámegeiel sálmmat ja liturgiijaoasit leat gávdnamis sálbmagirjjiin ja liturgiiain miehtá Norgga girku. (dáhpuhuvvá Ipmilbálvalusodastusa rámmas)
- Ásahit neahttaresurssa gos áigejuovdilis sálmmaid ja liturgiijaladđasiid sáhtttá gávdnat teaksta- ja jietnafiilan.
- Ásahit báikkálaš rutiinnaid jerrat leago háliidus geavahit sámegeiela namuhuvvon oktavuodain (ahte dat ovdamearkkadihte lea mielde fásta skovis)
- Diehtujuohkin sámi ipmilbálvalusaid, girkolaš meanuid, ja eará doaibmabijuid birra sáhtttá viežžat jahkásaš statistihkaid bokte.

Dat mii šaddá divraseamos go galgá dákkár vuodđodási ásahit sámegeiela fuolaheapmái Norgga girkus, leat várra neahttaresurssat. Muđui gávdnajit juo buot, dahje leat bargamin oažžut sadjái beroškeahtttá das ahte ásahuvvo go dakkár vuodđodási vai ii.

5.3.2. 2. dássi: Sámegeiela fuolaheapmi sámegeiela hálddašanguovllus

Sámelága giellamearrádusain leat sierra unnimusmeari njuolggadusat atnit sámegeiela hálldahas, ja oktagaslaš báhpalaš bálvalusaid oktavuodas. Mearrádusaid leat gáržžidan báikkálaš ja guovllulaš dássái *sámegeiela hálddašanguovllus*. Dat bálvalusat mat geatnegahttet Norgga girku báikkálaččat ja guovllus, bidjet čanastagaid daidda bargguide maid Norgga girku fuolaha guovddášgirkolaš dásis, ovdamearkkadihte liturgiijaid ja sálbmagirjjiid oktavuodas. Sámegeiela hálddašanguovllu maŋemus viiddidemiiguin fátmasta láhka dál sihke davvisámegeiela, julevsámegeiela ja lullisámegeiela.

Čuovvovaš váldohástalusaid sáhtttá čatnat sámelága giellanjuolggadusaid doahttaleapmái:

- Dieđut lága ja daid geatnegasvuodaid birra mat dan čuvvot buot dásiin girkus. (gč. mielddus 1)
- Lága doahttaleapmi, ja rutiinnat dasa.

- Sámegeibargit geain lea gelbbolašvuohta.
- Dárbbášlaš veahkkeneavvut sámegillii.

Mielddus 1, *Sámegeiella Norgga girku: Áigegeovdilis giellamearrádusaid dulkon*, čilge dárkilit sámelága giellanjuolggadusaid mearkkašumi Norgga girku iešguđet dásiin ja bargosurggiin. Vuolábealde čájehit gudeládje sámeláhka váikkuha Norgga girku bargguide.

- Sámegeiela hálddašanguovllus eaktudit searvegodderáđiid, oktasašráđiid ja girkolaš bargiid, proavvásiid, bismmaid ja bismagodderáđiid guorahallat áigegeovdilis giellanjuolggadusaid ja daid geavaheami, nugo daid leat čilgen mielddus 1:žis.

Oassi sámelágas	Báikkálaš dássi	Guovllu dássi	Guovddáš dássi
<p>§ 3-2. <i>Láhkaásahusaid jorgaleapmi. Dieđáhusat ja skovit.</i></p> <p><i>Láгат ja láhkaásahusat</i> maidda oppa dahje oasis sámi álbmogis lea erenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.</p> <p><i>Dieđáhusat</i> almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.</p> <p><i>Skoviid</i> maid galgá atnit báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.</p>	<p>SR/OR fuolaha ahte áigegeovdilis láгат ja láhkaásahusat leat jorgaluvvon sámegillii.</p> <p>SR/OR ja báhpaid dieđáhusat olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus</p> <p>SR/OR ja báhppabálvalus ráhkadit skoviid almmolaš atnui.</p>	<p>BGR, bismma ja proavvása ovddasvástádus lea fuolahit ahte áigegeovdilis láгат ja láhkaásahusat jorgaluvvojit sámegillii.</p> <p>BGR, bismma ja proavvása dieđáhusat olles/osiide álbmogis hálddašanguovllus.</p> <p>BGR/bisma/proavás fuolahit ahte skovit leat olamuttus.</p>	<p>SGR kárte makkár láгат ja láhkaásahusat mearrádussii gusket, ja ávžžuha daid jorgalit. OHG ruhtada jorgalemiid.</p> <p>Sihke GR ja SGR fuolahit iežaset dieđáhusaid mat galget sámi girkoeallimii galget jorgaluvvot sámegillii.</p> <p>SGR kárte girkolaš skoviid maid galgá jorgalit. GR ruhtada jorgalemiid.</p>
<p>§ 3-3. Vuoigatvuohta oazžut vástádusa sámegillii</p> <p>Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oazžut vástádusa sámegillii. Dát ii dattetge gusto go njálmmálaččat válđojuvvo oktavuoha virgeolbmuiin guhte lea doaimmain eará sajis go orgána kantovrras.</p> <p>Sus gii čálalaččat váldá oktavuoda guovllu almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oazžut vástádusa čálalaččat sámegillii.</p>	<p>- Reive sámegillii vástiduvvo sámegillii.</p> <p>- Njálmmálaš oktavuoda váldin sámegillii kantovrras, vástiduvvo sámegillii.</p> <p>- Láhčit vejolašvuođa geavahit sámegeiela SG čoahkkimiin ja searvegodde-čoahkkimiin.</p> <p>- OR galgá oainnusmahttit dárbbu guovttegielalaš-rudaide bušeahttaságastallamiin suhkaniin.</p>	<p>Reive/ čálalaš oktavuoda váldin sámegillii vástiduvvo sámegillii.</p>	<p>Reive/ čálalaš oktavuoda váldin sámegillii vástiduvvo sámegillii.</p>

<p>§ 3-6. Ovttaskas olbmui girkobálvalusa</p> <p>Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámegillii oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid Norgga girku searvegottiin hálddašanguovllus.</p>	<p>Fásta virgáduvvon báhpát leat geatnegahtton fállat oktagaslaš girkolaš bálvalusa sámegillii jus muhtin dan háliida sieluovddas-morraša, gástta, eahkedismállásiid ja eahkedaččaid oktavuodas. Dat guoská maid fásta virgáduvvon diakonaide sieluovddasmorraša ja eahkedaččaid oktavuodas.</p> <p>Báhppabálvalusa lága deavdimis sihkkararastet sámii girkodulkkat doarvái giellagelbbolaš-vuoda.</p>	<p>BGR lea geatnegahtton:</p> <ul style="list-style-type: none"> - gáibidit sámegielmáhtu/sámegiel-oahpahusa almmuhemiid oktavuodas. - bargat dan ovdii ahte lea dohkálaš sámegieloahpahas báhpaid, ja ahte girkodulkkat ožžot oahpahusfálaldaga - čuovvolit sámegiela báhppabálvalusa ja girkodulkabálvalusa fágalaččat - bidjat bušehtaide ja plánaide doaibmabijuid mat doahhtalit sámelága giellanjuolggadusaid - Bismma geatnegasvuohta lea doallat bajilgeahču sámegiela báhppabálvalusas ja girkodulkabálvalusas. 	<ul style="list-style-type: none"> - Lea OHG ovddasvástus addit ekonomalaš rámmaid báhpaid sámegiel-oahpahussii ja girkodulkkaid oahpahas-fálaldahkii. GR čuovvola dan ráddálagaid OHG:in. - Girkolaš bálvalusat sámegillii eaktudit ahte liturgiijat, sálmmat ja biibbalteavsttat leat sámegillii. SGR lea sálbma- ja liturgiijabarguid ovddas-vástideaddji. - OHG addá juolludemiid sámii biibbaljorgalan-bargui, ja Biibbalsearvi čuovvola barggu.
<p>§ 3-7. Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái</p> <p>Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut bálkáhuvvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu. Lea vejolaš mearridit ahte vuoigatvuohta geatnegahtta bargi joatkit orgánas bargat dihto áiggi maŋŋá oahpu.</p>	<p>OR lea bargoaddin geatnegahttojuvvon addit bargiide bálkáhuvvon virgelobi háhkat alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu.</p> <p>OR sáhtta geatnegahttit bargi bargat orgánas dihto áiggi maŋŋá oahpu.</p>	<p>BGR:s lea bargoaddin geatnegahtton addit bálkáhuvvon virgelobi bargiide háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu.</p> <p>BGR sáhtta geatnegahttit bargi bargat orgánas dihto áiggi maŋŋá oahpu.</p>	<p>GR:s lea bargoaddin geatnegahtton addit bálkáhuvvon virgelobi bargiide háhkan dihtii alcceseaset sámegielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu.</p> <p>GR sáhtta geatnegahttit bargi bargat orgánas dihto áiggi maŋŋá oahpu.</p>

5.3.3. Sámegeala geavaheami mudden sisgirkolaččat

Norgga girku lea guhká vásihan ahte dihto rámmamearrádusat leat deatalaččat sámegeala geavaheamis Norgga girkus go galgá dahkat sámegeala geavaheami lobálažžan girkoeallimis. Sámegeala geavaheapmi ipmilbálvalusas sáhtta máŋgga guovllus ain boktit digaštallamiid, vel sámegeala hálddašanguovllus ge. Norgga girku ferte danne iešguđetlágan girkolaš mearrádusaid bokte ásahit sámegeala geavaheapmái iežas plánejuvvon vuogi.

Ipmilbálvalusodastusas leat vuhtiiváldán dan. *Báikkálaš vuodđoortnegis*, mii ásaha geatnegahtti rámmaid ipmilbálvaluseallimis báikkálaččat, čujuhuvvo ahte ”Sámegiela hálddašanguovllu searvegottiin lea geatnegasvuohta fuolahit sámegiela iežaset ipmilbálvalusain. Dan galgá heivehit Báikkálaš vuodđoortnegii.” (GČ 07/11 Ipmilbálvalusodastus – dábálaš mearrádusat, čuokkis C.3)

Dan lea dehálaš geahččat oktilasat ipmilbálvaluseallima *jahkeplána* mearrádusain, mii maid galgá Báikkálaš vuodđoortnegii, ja mii earret eará oainnusmahtta man dávjá iešguđetlágan vuogát váldoipmilbálvalusaid leat mearridan doallat (GČ 08/10) Ipmilbálvalusodastus – dábálaš mearrádusat, čuokkis C4). Sámegielat ipmilbálvalusat berrejit das leat mielde.

Namuhuvvon mearrádusat dahket báikkálaš searvegottiid ovddasvástideaddjin, ja addet bismii vejolašvuođa gozihit ahte sámegiela fuolaheapmi duodaid lea lágalaččat searvegotti plánain. Davvi-Hålogalánnda, Lulli-Hålogalánnda ja Nidarosa bismmat berreše dasalassin árvvoštallat addit báhpaid oppalaš njuolggadusaid sámegiela geavaheapmái *girkolaš doaimmaid* oktavuodas.

Mearriduvvon plánat *oskkuoahpahussii, diakonijai ja girkomusihkkii* addet čanastagaid sámegiela fuolaheapmái. Norgga girku odđa oskkuoahpahušplána, *Ipmil addá – mii juogadit. Norgga girku oskkuoahpahušplána*, dadjá ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa ja veahkkeneavvuid iežaset gillii, beroškeahhtá gos riikkas sii orrot. Searvegotti girkomusihkkabargguin lea giella hui guovddážis, juoga mii ovdanbohtá liturgiijaid, sálbmálávuma, koarabargguid ja dakkáriid bokte. Diakonijabálvalus gullá sámelága giellanjuolggadusaid § 3-6 vuollái sieluovddasmorraša ja eahkedaččaid oktavuodas hálddašanguovllus (gč mielddus 1).

- Sámegiela fuolaheami bajábeale namuhuvvon surggiin eaktudit bidjat sámegiela hálddašanguovllu *báikkálaš plánaide*, ja movttidahttit maid sámi guovlluid olggobealde hálddašanguovllu dahkat dan seamma. Davvi-Hålogalánnda, Lulli-Hålogalánnda ja Nidaros bismmat berrejit mearridit makkár searvegottit galget dan guvlui gullat.

5.4. Ovddasvástádus ja resursadárbu iešguđet dásiin Norgga girkus

Nugo Norgga girkus minddár ge, de eaktudit sámi girkoeallin barggut ovttasdoaimbama báikkálaš-, guovllu- ja guovddášgirkolaš dásiid gaskkas ja ahte báikkálaš girkoeallin oažžu doarjaga girku guovllu ja guovddáš vuogádagain. Go báikkálaš hástalusain álgá, de sáhtta dan čalmmustahttima joatkit ja fievrredit dan Norgga girku guovllu ja guovddášgirkolaš dási rollaide. Makkár ovddasvástádusat iešguđet orgánain berre leat, ja makkár ovttasdoaimbama daid gaskkas sáhtta vuordit.

5.4.1. Báikkálašgirku

Čujuhit bajábeale čielggadeapmái guovddáš oasálastiid birra sámi girkoeallimis báikkálaš dásis (čuokkis 3.5) ja dan ovddasvástádusa mii báikkálašgirkui gullá sámi girkoeallima suorggis (čuokkis 5.1-5.3). Dan vuodul ovddidit doaimmaplána 2012-2016 rámmas čuovvovaš resursadárbbu báikkálašgirkolaš dásis:

Sámi giellamielde bargi-/girkodulkavirggit maid leat vuolábealde evttohan, leat dárbblašlaččat jus báikkálašgirkku galgá nagodit deavdit iežas geatnegasvuodaid sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Lea erenoamáš dehálaš oažžut giellabargivirggiid julevsámegillii ja lullisámegillii, danne go dakkár giellavirggit eai leat dál Norgga girkus gudege dásis.

Sámi báhppavirgi Oslo/Lulli-Norgii lea dárbu maid máŋga jagi leat čujuhan Oslo bismagoddái. Sámiid logu ektui oaivegávpogis, ja Lulli-Norggas minddár, lea dat dakkár doaibmabidju maid ferte vuoruhit.

Lagamus jagiid bargu lea vuoruhit ásahit ođđa diakonavirggiid Norgga girkui oppalaččat. Dan oktavuodas lea lunddolaš ahte sámi girkoeallin oažžu ođđa virggiid.

Saemien Áålmege – Sámi searvegoddii lullisámi guovllus (SÁ) lea geahččalanortnet mii bistá 2009-2012 áigodaga. Dan geahččalanortnega bokte vurdet oažžut vásihusaid mat sáhttet leat mávssolaččat sámi girkoeallimii miehtá riikka. Lea dehálaš čuovvut mielde SÁ ovdáneami, maiddái maŋŋil geahččalanáiggi. Diedihuvvo ahte departementa lea juolludan nu unnán ruđa ahte dat ii báljo govčča doaibmagoluid.

Resursadárbu

- *Ásahit 1 ođđa julevsámi girkodulka/girkolaš giellamielde bargi virggi (100 %).* Virggis ferte várra doaimmahit sihke árbevirolaš girkodulkabargguid ja eará giellaovdánahttinbargguid mat gullet julevsámi girkoeallimii. Virgi vuodđuduvvo Divttasvutnii, muhto dat galgá maid gokčat bálvalusaid Lulli-Hålogalándda bismagottis ja guovddášgirkolaš lađđasis.
- *Ásahit 1 ođđa lullisámi girkodulka/girkolaš giellamielde bargi virggi (100 %).* Virggis ferte várra doaimmahit sihke árbevirolaš girkodulkabargguid ja eará giellaovdánahttinbargguid mat gullet lullisámi girkoeallimii. Virgi vuodđuduvvo sámi searvegoddái lullisámi guovllus, muhto dat galgá maid gokčat bálvalusaid Snoasa searvegottis (ja vejolaš eará searvegottiin mat gullet lullisámegiela hálddašanguvlui), Nidaros bismagottis ja guovddášgirkolaš lađđasis.
- *Ásahit 1 ođđa davvisámi girkodulkavirggi (25 %) Porsáŋgui.* Lea stuora váili go Porsáŋggus ii sáhte girkolaš bálvalusaid doaimmahit sámegillii danne go ii leat girkodulkavirgi. Davvi-Hålogalándda bismagodderáđđi lea ovdal čujuhan departementii ahte lea dárbu ásahit dakkár virggi, muhto dakkár virgi ii leat ásahuvvon.
- *Ásahit 1 ođđa davvisámi girkodulkavirggi (25 %) Loabágii.* Loabát suohkan lahttuduvvui sámegiela hálddašanguvlui golgotmánu 1. beavvi rájes 2009.
- *Ásahit 1 ođđa báhppavirggi (100 %) fuolahit sámi girkoeallima Lulli-Norggas* mas lea sierra ovddasvástáduš Oslos. Virggi sáhttá maid jurddašit ásahit diakonavirgin. Dakkár virggi lea vejolaš ovtastuhttit girkolaš bargguiguin maid leat ásahan Bergenis, ja vejolaččat maid fuolahit dárbbuid eará stuora gávpogiin, ovdamearkkadihte Fredrikstadas ja Stavangeris. Lassin daid oskkuoahpahusbargguide, de lea lunddolaš ahte virggis lea diakonála oassi. Jus lea váttis rekrutteret dan virgái, de sáhttá nubbin vejolašvuotán jurddašit dan diakonavirgin.

- *Ásahit 1 ođđa 100 % diakonavirggi julevsámi guvlui, mas Divttasvuotna ja Hápmir leat váldobargoguovlun. Diakonavirggi olis sáhtta maid áimmahuššat dihto bargguid Bådåddjå-guovllus.*
- *Ásahit 1 ođđa 100 % diakonavirggi Sis-Finnmárkku proavássuohkanii (Porsángu/Guovdageaidnu)*
- *Nannet Saemien Åålmegeeraerie – Sámi searvegodderáđi doaimma lullisámi guovllus (SÅR) dan bokte ahte viiddidit beaivválaš jodiheaddjevirggi 50 proseanttas 100 prosentii.*

5.4.2. Proavásiid ovddasvástádus

Proavásladdasii eai árvaluvvo sierra resursadárbbut, muhto vuolábealde leat dihto vuordámušat proavásiidda sámi girkoeallima fuolaheamis.

Proavás lea formálalaččat oassi guovllu orgánain. Proavás veahkeha bismma su bajilgeahčus ja doaimmaha jodiheaddje- ja bargoaddidoaimmaid báhpaid ektui (ja vejolaš girkodulkkaid). Proavásiin dan 5 proavássuohkaniin maid sámelága giellanjuolggadusat dál gusket, leat dihto geatnegasvuoddat sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dan vuodul árvalit čuovvovačča:

Proavásat proavássuohkaniin main leat okta dahje eanet searvegottit sámegiela hálddašanguovllus:

- berrejit 1 jagi maŋŋil álgima ožžon unnimusmeari oahpahusa lohkat liturgalaš teavsttaid sámegillii, (omd. ”Áhči ja Bárti ja Bassi Vuoiŋŋa nammi”, Áhčče min-rohkosa, eahkedismálissániid, buressivdnádusa). Berre maid addit álgoahpu báikkálaš girkolaš árbevieruin.
- galget diehtit sámelága giellanjuolggadusaid sisdoalu, ja daid geatnegasvuodaid mat gullet báikkálašgirku ja guovllugirkolaš orgánaide.
- berrejit atnit beroštusa hálddašanguovllu sámegielat girkolaš bálvalusain,
- berrejit atnit proavásčoahkkimiid arenan ságastallat sámiideguoskivaš gažaldagaid birra proavássuohkanis.
- lea ovtas sin iešguđetge bismmain, ovddasvástádus ásahit sierra arenaid / deaivvadanbáikkiid gos báhpát ja searvegodderáđit sáhttet searvegoddeallima sámegiela ja kultuvrra fuolaheami birra ságastit.

5.4.3. Bismmaid ovddasvástádus

Bismmaide eai árvaluvvo sierra resursadárbbut, muhto bismmaide leat dihto vuordámušat sámi girkoeallima fuolaheamis.

Bismmat Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagodderáđiin lea liige ovddasvástádus bearráigeahččat sámi girkoeallima iežaset bismagottiin (gč 5.4.4) ja sii berrejit:

- 1 jagi maŋŋil álgima ožžon unnimusmeari oahpahusa lohkat liturgalaš teavsttaid dan sámegillii mas sis lea sierra ovddasvástádus, (omd. ”Áhči ja Bárti ja Bassi Vuoiŋŋa nammi”, Áhčče min-rohkosa, eahkedismálissániid, buressivdnádusa). Berre maid addit álgooahpu báikkálaš girkolaš árbevieruin.

Girkočoahkkin lea bivdán iešguđege dan golbma davimus bismagotti váldit oppalaš ovddasvástádusa girkolaš bálvalusain iešguđege almmolaš sámegillii Norggas. Dat juohku ovddasvástádusas lea heivvolaš, muhto seammás hástaleaddji dannego sámi giellarájit eai čuovo bismagodderájiid. Dákko dárbbasa nannet bearráigeahču ja ovddasvástádusa Davvi-Hålogalánda bismma, Lulli-Hålogalánda bismma ja Nidarosa bismma gaskkas. Dan berre dahkat ráđđalagaid iešguđetge bismagodderáđiiguin.

- Evttohus lea ahte *Nidarosa, Lull-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda bismmat* dollet *jahkásaččat ságastallan- ja ovtastuhttinčoahkkimiid* sámegiel girkolaš bálvalusaid birra.
- Girkolaš bálvalusat sámiide gullet maid bismmaide Hamaris, Oslos ja Bjørgvinas, ja danne berre maid *bismačoahkkin* váldit ovddasvástádusa doallat dihto meari ságastallamiid ja ovtastuhttima dán suorggis.
- Berre maid árvvoštallat ásahit *oktasaš sámebáhppačoahkkima jahkásaččat Nidarosa, Lulli-Hålogalánda ja Davvi-Hålogalánda bismmaide*.
- *Davvi-Hålogalánda bisma* berre doallat jahkásaš *girkodulkačoahkkima* vai sáhtta fuolahit sámi girkodulkaid bearráigeahču ja fágalaš čuovvoleami.
- Namuhuvvon sámebáhppačoahkkima galgá árvvoštallat doallat *sámi girkoeallima našovnnalaš fágakonferánssa* rámma siskkobealde mii fátmmasta báikkálaš girkolaš bálkábargiid ja eaktodáhtolaš bargiid. Sámi girkoráđi ja bismagodderáđit berrejit ovtastuhttit dakkár lágideami.

5.4.4. Bismagodderáđi – ovddasvástádus ja resursadárbbut

Davvi-Hålogalánda, Lulli-Hålogalánda ja Nidarosa bismagodderáđiin leat sierra geatnegasvuodat sámi girkoeallima ektui, sihke girkočoahkkinmearrádusaid ja sámelága giellanjuolggadusaid ektui. Dat bidjet maid čanastagaid daidda bálvalusaid maid bismagodderáđi galgá bismagoddekantuvrra bargiid bokte addit fága- ja serviceorgánan erenoamážit báhppabálvalussii ja searvegottiide oppalaččat. Dat eaktuda olbmuid bismagodderáđis gain lea *gelbbolašvuotta* ja *nákca* dan fuolahit. Dat lea ovdamearkkadihte bagadallan sámi liturgiijaid ja sálbmagirjiid birra, dieđuid addin sámi girkoeallima birra bismagottis, sámegieloahpahuš, áigequovdilis lágat, departementta čanastagat ja girkolaš mearrádusat dan suorggis, bargu sámi lávdegottiiguin ja fágačoahkkimat, sámiideguoskivaš oskkuoahpahušdoaimbijut, gelbbolašvuotta lasiheami doaimbijut, jnv.

Lassin golbma davimus bismagodderáđiide, de lea maid lunddolaš ahte Hamara bismagoddi, ráđđalagaid Nidarosain, atnet beroštusa lullisámi álbmogis iežaset bismagottis. Olu sámít orrot maid stuora gávpogiin, nugo Oslos ja Bergenis. Lea lunddolaš ahte Oslo bismagodderáđi váldá sierra ovddasvástádusa sámi girkoeallimis.

Sámiideguoskivaš barguid dárbbalaš oktiiheiveheami ferte fuolahit dan bokte ahte ásaha fásta ságastallančoahkkimiid golbma davimus bismagodderáđiid gaskkas, ja bismagodderáđiid ja Sámi girkoráđi čállingottiid gaskkas.

Barguid ja ovddasvástádusaid maid Norgga girku bismagodelađas minddár fuolaha, sáhttet duvdásit guovddášgirkolaš lađđasii go lea sáhka sámi girkoeallima birra. Sámi girkoráđi ii

leat dan sturrodahkii huksejuvvon, ja dakkár ovddasvástádusa duvdáseapmi ii leat sámi girkoallimii ge ávkkálaš. Dan lea dehálaš doalahit dál go bismagodderádit ožžot dađistaga eanet barggaid oskkuoahpahusa, ipmilbálvalusodastusa, movt nákcet leat girku (kunsten å være kirke) bokte jnv.

Norgga girku sámi girkoallin – álgoevttohus doaibmaprográmmii, mii lei Girkočoahkkima meannudeami vuolggasadji jagis 1990, evttohii ásahit sierra sámi stiftakapellánavirggiid buot golbma davimus bismagottiide vai ”sihkkarastet ahte juohke bismagottis lea gelbbolašvuohta ja nácka fuolahit sámi girkoallima”. Dan eai leat čuovvolan.

Davvi-Hålogalándda bismagottis lea sámi stiftakapellána fuolahan dan, daid áiggiid go das lea leamaš olmmoš virggis. Dat lea almmatge muhtin muddui čuohcán dan sámi báhppabálvalusa searvválaš bargui man váras virggi leat ásahan. Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagottiin lea okta kantuvrra ráđdeaddiin čuovvolan dan oassin iežas virggis, muhto dan resurssas leat mearit. Lulli-Hålogalándda bismagodderáđdi lea čujuhan ahte sis lea sámi girkoallinsuorggis dárbu sierra ráđdeaddiresursii bismagodderádis.

Resursadárbu

- Golbma davimus bismagoddekantuvrra dárbašit ráđdeaddiresurssaid mat hálddašit gelbbolašvuođa sámi girkoallimis iežaset bismagottis.

Báikkálaš ja guovddášgirkolaš vuodđuduvvon virggiid vuoruhit dán pláνας ovdalii ráđdeaddivirggiid bismagodderáđiide. Evttohuvvon giellamieldebargivirggit lullisámi ja julevsámi guovlluin berrejit doaimmahit dihto bálvalusaid Nidarosas ja Lulli-Hålogalándda bismagodderáđiin.

5.4.5. Sámi girkoráđdi – ovddasvástádus ja resursadárbbut

Girkočoahkkimis lea norgga lága mielde (girkoláhka) ovddasvástádus ”suodjalit ja ovddidit sámi girkoallima”. Dasa lea Girkočoahkkin ásahan sierra orgána. Sámi girkoráđdi fuolaha Girkočoahkkima ovddas barggaid mat gusket sámi girkoallimii. Vaikko Sámi girkorádis leage das sierra ovddasvástádus, de lea Girkorádis ja Girkuidgaskasaš rádis maid iežaset surggiid siskkobeaalde mieldeovddasvástádus fuolahit dárbbuid ja áššiid mat gusket sámi girkoallimii.

Sámi girkorádi njuolggadusaid mielde lea Sámi girkorádi váldobargu ovddidit, suodjalit ja ovttaštahtit sámi girkoallima Norgga girkus, ja maidái váikkuhit dasa ahte sámi girkoallin fuolahuvvo dárbašlaš ja ovttáarvosas oassin Norgga girkus. Njuolggadusat dadjet viidáseappot ahte Sámi girkoráđdi galgá atnit beroštusa buot áigequovdilis fáttáin sámi kultuvrras, historjjás ja servodateallimis, fuolahit oktavuodaid girkuiguin Ruotas, Suomas ja Ruoššas gos leat sámi searvegottit, ja fuolahit Norgga girku barggaid álgoálbmotgažaldag- aigui ráđđálaga Girkuidgaskasaš ráđiin.

Sámi girkorádis lea nappo hui viiddis mandáhtta. Lassin oppalaš girkofágalaš gelbbolašvuhtii ja buori dieđus Norgga girku organisašuvvna, doaimma ja čađáigge manlagaid birra, de lea orgánas njuolggadusaid mielde dárbu oázžut gelbbolašvuođa mii guoská sámi girko- ja servodateallimii, sámi kultuvrii, árbevieruide ja historjái, gelbbolašvuohta golmma sámegeilas, gelbbolašvuohta liturgiijargguin ja sálmmain, ja ovdánahttit oskkuoahpahussii veahkkeneavvuid buot golmma gillii, diehtu sámi girkoallima birra Davviriikkain ja

Ruoššas, diehtu álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ja girkolaš álgoálbmotbargguid birra, ja dárbu máhttit engelasgiela dan oktavuodas. Unna čállingottázi lea gáibideaddji fuolahit nu máŋga gelbbolašvuođa- ja doaibmasurggiid.

Sámi girkoráđi čállingottis leat dál 4 virggi: váldočáli (100 %), čáli (100 %), oskkuoahpahusráđdeaddi (100 %) ja davvisámi giellakonsuleanta (80 %). Dat lea ilá unnán ráđi mandáhta ja daid vuordámušaid ektui mat ráđđái leat.

Earret sámi oskkuoahpahusa, mii lea ožžon buriid bušeahttarámmaid oskkuoahpahusodastusa rámma olis, de lea Sámi girkoráđis dál gáržžes doaibmabušeahtta. Jagis 2010 dahke Sámi girkoráđi doaibmaruđat sullii 10 % oppalaš bušeahttarámmas (su kr 205.000,-) ja dain manná 75 % (kr 165.000,-) ossodaga mátkegoluide.

Sámi girkoráđdi doaibma dárbbáša julevsámi ja lullisámi giellagelbbolašvuođa jus galgá fuolahit daid bargguid mat ráđđái gullet. Go galgá leat vejolaš ásahit olles virggiid main lea lagasvuohta julevsámi ja lullisámi giellabirrasiidna, de evttohit daid čatnat daid virggiid ektui maid báikkálašgirku dásis ásahit (gč čuoggá 5.4.1).

Resursadárbu:

- 1 100 % nuoraid ráđdeaddi (gč. čuoggá 5.8)
- 1 100 % diakoniija/kultuvra/álgoálbmot ráđdeaddi (gč. čuoggá 5.8, 5.9 og 5.15)
- Lassi doaibmabušeahtta

Sámi girkoráđi fárrheapmi

Sámi girkoráđi evttohusa vuodul mearridii Girkoráđdi jagis 2008 fárrheit Sámi girkoráđi čállingotti Romsii jagis 2010. Sámi girkoráđi vuoduštus lei ahte háliidit stuorát geográfalaš lagasvuođa relevánta gelbbolašvuođabirrasiidna sámi girkoeallima dáfus ja lagasvuođa sámi ássanguovlluide oppalaččat. Girkoráđdi lea departemeanttas ohcan ruđaid fárrerii, muhto dasa eai várren ruđaid stáhtabušeahhtas jagis 2010 eai jagis 2011. Jagi 2011 stáhtabušeahhtas čállá departemeanta ahte Sámi girkoráđi fárrrema ferte árvvoštallat Girkočoahkkima Sámi girkoeallima strategalaš plána meannudeami oktavuodas jagis 2011.

Sámi girkoráđdi miediha ahte čállingoddái lea dehálaš leat fárus guovddášgirkolaš mannolagain, muhto dan sáhtta almmatge fuolahit vaikko kanturbáiki leage Romssas. Rekrutteren ja sámigirkolaš gelbbolašvuođahuksen leat sámi girkoeallima váldohástalusat, ja Romssas leat stuorámuš sámiiide guoskivaš oahppofálaldagat ja studeantabiras Norggas. Lassin Girkolaš oahpahušguovddázi Davvin (GOD), de leat čuovvovaš áššáiguoskivaš gelbbolašvuođabirrasat Romssa Universitehtas: Institutt for historie og religionsvitenskap (fállá ollislaš teologalaš oahpu), Sámi dutkamiid guovddáš, sámegieloahpahuš ja master álgoálbmotoahpuin.

Girkoráđdi ja Sámi girkoráđdi leat juo vehá ráhkkanan hálddahušlaš ja bargiid dáfus. Leat bargan oččodit kanturlanjaid Romssas seamma sajis go GOD:as. GOD addá geavatláš girkolaš oahpu báhpaid, katekehtaid, diakonaid ja girkomusiikkáriidna, ja dan ásaheami vuoduštus lei fuolahit davvinorgga ja sámi geahččanguovlluid. Sihke GOD ja Sámi girkoráđdi oaivvildit ahte goappešat ásaheami lea buorin oazžut kanturlanjaid seamma sadjái.

- Sámi girkoráđi čállingotti fárrheapmi, dan ásaheami ja doaibman Romssas dárbbáša ruđa.

5.5. Sámi biibbaljorgaleapmi

Vuodđoeaktu davvisámi, julevsámi ja lullisámi gielaide fuolaheamis ipmilbálvaluseallimis ja girkolaš bálvalusain lea ahte gávdnojit biibbalteavsttat daid gielaide. Biibbaljorgaleapmi Norggas lea Norgga Biibbalsearvvi ovddasvástádus ja departemeanta ruhtada eanas oasi dan barggus. Sámi biibbaljorgaleapmi gáibida ovttasbarggu rájiid rastá. Norgga Biibbalsearvvis lea dál ovddasvástádus oktiiordnet davvisámi ja lullisámi biibbaljorgaelami, ja Ruota biibbalsearvi lea oktiiheivehan julevsámi biibbaljorgaleami.

Girkočoahkkin ávžžuhii jagis 2006 intensiveret biibbaljorgalanbarggu vai olles Biibbal jorgaluvvo buot golmma sámi gielaide (GČ 7/06). Norgga girku ođđa teakstagirjji mearrideami oktavuodas lea Girkočoahkkin sádden Sámi girkoráđđái ávžžuhusa ja bivdán vuoruhit jorgalit teakstagirjji teavsttaid buot golmma sámi gielaide (GČ 7/10, čuokkis 9).

Davvisámegiella:

Biibbal olggosaddojuvvui davvisámegillii jagis 1895 dan áigásaš Hætta/Friis-čállinvugiin. Ođđa davvisámegiel čállinvuohki bodii jagis 1978 ja 1987 rájes lea okta joavku bargan jorgalit Biibbala davvisámegillii. Ođđa testamenta olggosaddojuvvui ođđa čállinvugiin jagis 1998, ja dál leat Boares testamentta divodemiin/jorgalemiin bargamin. Ođđa testamentta ja divoduvvon/jorgaluvvon boarestamenttalaš girjiid leat bidjan Biibbalsearvvi neahttasiidduide; www.bibel.no. Norgga Biibbalsearvi jođiha ja oktiiheiveha barggu, mii lea ovttasbargu biibbalserviiguin Suomas ja Ruotas.

Mihttu lea leamaš gárvvistit Boares testamentta jagis 2015. Biibbalsearvi lea almmatge dadjan ahte dan veadjá fertet veahá rievdadit. Davvisámi biibbaljorgalanprošeavtta hástalus lea earret eará dat ahte iešguđetge eanetlogugielat leat (sin iešguđetge biibbaljorgalemiiguin) báidnán davvisámegiela Suomas ja Norggas/Ruotas, ja go ii leat oktasaš standárda das mii lea buorre čálalaš davvisámi syntákta. Biibbaljorgalanprošeakta lea áidna stuorat geahččaleapmi gávdnat dohkálaš davvisámegiel čállinvuogi maid lea álki ipmirdit davvisámegielagiidda buot 3 riikkas.

Julevsámegiella:

Ođđa testamenta julevsámegillii olggosaddojuvvui jagis 2000. Prošeavtta jođihii Ruota biibbalsearvi ovttas Norgga Biibbalserviin ja das ledje mielde norgga- ja ruotabeale resursaolbmot julevsámi guovllus. Muhtin oassi Boares testamentta teavsttain leat jorgaluvvon ja prentejuvvon sálbmagirjái Julevsámi sálmmagirjje maid olggosadde jagis 2005. Jagi 2009 loahpageahčen eai lean makkárge konkrehta plánat jorgalit Boares testamentta julevsámegillii, muhto Ruota biibbalsearvi geažuhii dalle ahte livččii miellagiddevaš diehtit man stuora beroštupmi julevsámi giellaguovllus lea álggahit jorgalit (osiid) Boares testamenttas julevsámegillii. *Sámi girkoallima strategalaš plána* oktavuodas leat mánga gulaskuddanáshusa julevsámiguovllus deattuhan ahte lea dehálaš álgit Boares testamentta jorgalit julevsámegillii. Biibbalsearvi lea reivves 11.11.2010 bivdán Ruota biibbalsearvvi ovddidit ášši, ja jorgalit álggos vuos buot girkojagi Boares testamentta teavsttaid mat adnojit ipmilbálvalusas, sihke dárut ođđaseamos teakstaráidduid ja teakstaráidduid ruotas.

Lullisámegiella:

Markusevangelium olggosaddjuvvui lullisámegillii jagis 1993. Ja jagis 2003 álggahedje ođđa prošeavtta man mihttu lei jorgalit teavsttaid skuvlla ja girku atnui. Dat lea ovttasbargu Norgga Biibbalsearvvi, Ruota biibbalsearvvi, Nidarosa bismma ja Ruota girku gaskkas. Prošeavttas ii leat fásta bargi. Dain biibbalosiin lea stuora mearkkašupmi gáhttet lullisámegiela maid easka dál leat normaliseren ja váldán atnui čállingiellan. Lullisámi biibbaljorgalanbarggut leat nappo vuoddbarggut lullisámegiela gielladikšumis. Jorgaluvvon lullisámi biibbaloasit leat neahttabáikkis www.bibel.no.

Biibbalsearvvi dieduid mielde galget Norgga girku ođđa teakstaráiddut ja skuvlla dárbbut ráddjet loahpalaš teakstačokkaldaga. Dál lea lunddolaš bidjat Norgga girku ođđa teakstagirjji teavsttaid vuodđun (GČ 7/10).

Lullisámi biibbaljorgalanprošeavttas leat diedihan dárbbu nannet lullisámi biibbaljorgalanbargguid lassi resurssaiguin. Biibbalsearvi lea dan diedihan departementii, muhto vástádus lei ahte sii eai lasit ruhtadoarjaga ja ahte dan ruhtadeami ferte gokčat sámi biibbaljorgalanbargguid oppalaš rámmadoarjagiin. Dat mearkkaša ahte lullisámi prošeavtta nannemii fertejit váldit ruđaid davvisámi biibbaljorgalanprošeavttas. Dat ii leat Biibbalsearvvi mielas heivvolaš. Eaktu berre leat ahte ođđa sámi biibbaljorgalanprošeavttaid mielde čuvvot ođđa ruđat, eaige váldojuvvot dain prošeavttain mat leat doaimmas.

Evttohit čuoovvovaš doaibmabijuid sámi biibbaljorgaleapmái (davvisámi, julevsámi ja lullisámi gielaide):

- Ávžžuhit Norgga biibbalsearvvi doalahit progresuvnna Boares testamentta jorgaleamis/Biibbala gárvvisteamis davvisámegillii.
- Ávžžuhit Norgga biibbalsearvvi nannet resurssaid lullisámi biibbaljorgalanbargguide vai lea vejolaš jorgalit buot Norgga girku ođđa teakstagirjji girkojagi teavsttaid.
- Ávžžuhit Ruota biibbalsearvvi álggahit barggu jorgalit Boares testamentta julevsámegillii ovttas Norgga biibbalserviin. Álgovuorus berrejit jorgalit buot girkojagi teavsttaid norgga ja ruota teakstaráidduin. Ávžžuhit maid ahte Ruota biibbalsearvvi bidjá julevsámi biibbalteavsttaid nehttii.
- Ávžžuhit departementta nannet sámi biibbaljorgaleami dárbbášlaš resurssaiguin.
- Bivdit Norgga girku girkolaš mieldebargiid veahkkin váldit biibbalteavsttaid atnui skuvllas ja girkus.

5.6. Sálbma- ja liturgiijabargu (ipmilbálvalusodastus)

5.6.1. Sálmmat

Davvi- ja julevsámi guovlluin lea guhkes árbevierru lávlut sálmmaid ruovttuin ja čoakkalmasain, davvisámi guovlluin maid girkus. Mañemus jagiid leat jorgalan ja muhtin muddui ráhkadan ođđa sálmmaid lullisámegillii, ja daid geavahit jeavddalaččat lullisámi girko- ja ipmilbálvaluseallimis. Sámi girkoráđdi lea ožžon guovddášgirkolaš ovddasvástádusa bargat sámegiela sálmmaiguin.

Davvisámegiella:

Davvisámegiela searvegottiin lea guhkes árbevierru lávlut sálmmaid sámegillii girkus- ja čoakkalmasain. Leat muhtin vuoiñjalaš sálbmagirjjit maid geavahit čoakkalmasaid oktavuodas. Dat gávdnojit dušše boares čállinvugiin. Girjjit maid mañemus buolvvat leat

eanemusat atnán leat Sálbmagirji (1928) ja Gir'kosál'bmagir'ji (1957). Sálbmagirji (360 sálmma) olggoaddojuvvui ođđasit jagis 1996 dálá čállinvugiin, ja lassisálbmagirji Sálbmagirji II (441 sálmma) maid Sámi girkoráđđi olggoattii jagis 2005. Korálagirji sálbmagirjiide Sálbmagirji ja Sálmgirji II:i váilu, ja Davvi-Hålogalánda bismagoderáđđi lea reivves 03.06.2010 dan ohcalan. Lassisálbmagirjii Salmer 1997 leat 8 sálmma davvisámegillii.

- Lea dárbu ráhkadit korálagirji sálbmagirjiide Sálbmagirji ja Sálbmagirji II.

Julevsámegiella:

Julevsámi sálbmagirji Julevsáme sálmmagirje (232 sálmma) bođii olggo jagis 2005. Dat bođii sálbmagirji sadjái mii almmuhuvvui jagis 1895 (ruota bealde). Bargu ođđa sálbmagirjiin jođihuvvui Ruotas ja das ledje mielde resursaolbmot julevsámi guovllus sihke norgga ja ruota bealde. Sálbmagirjii leat fuolahán sihke ruota- ja norggabeale julevsámi guovllu sálbmaárbevieruid. Lassisálbmagirjii Salmer 1997 lea 7 sálmma julevsámegillii.

- Sávaldat: Čohkket čállojuvvon vuoiŋnalaš lávlla- ja sálbmateavsttaid, ja jorgalit ja čállit ođđa teavsttaid, erenoamážit mánáide ja nuoraide.

Lullisámegiella:

Lullisámegillii leat jorgalan muhtin oasi sálmmaid. Salmer 1997 girjii leat 7 sálmma lullisámegillii. Lullisámi sálmmaid eai leat olggoaddán sierra girjii. Jagis 2008 álggahii Sámi girkoráđđi ja Lullisámi girkoeallin lávdegoddi (ÅGM) lullisámi sálbmabarggu. Dan barggu bokte leat olu ođđa sálmmaid ráhkadan lullisámegillii, ja Ung Kirkesang olggoattii gihppaga jagis 2010 mas ledje 4 ođđa sálmma lullisámegillii *Jupmele mov ryöjnesjæjja lea gihppagis*.

- Joatkit barggu ráhkadit ođđa sálmmaid lullisámegillii.

Oktasaš sámi sálbmagirjiit/-gihppagat:

Sámi girkobeivviid oktavuodas, gos olu sámegiela leat anus, leat ráhkadan sálbmagihppagiid main guovddáš sálmmat leat jorgaluvvon eanas sámegielaide. Sámi girkobeivviide jagis 2004 prentejuvvi sálbmagihpa mas ledje sálmmat davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii. Gihppagis maid geavahedje jagis 2009:s ledje dasalassin sálmmat anársámegillii ja nuortalašsámegillii.

- Sámi girkobeivviide jagis 2013 lea dárbu ráhkadit ođđa gihppaga mas leat sálmmat sámegielaide.

Ipmilbálvalusodastus:

Ipmilbálvalusodastusa rámmas leat guhká bargan olggoaddit Norgga girkui ođđa sálbmagirji guovtti gáhppálagas. Daidda galge váldit oktiibuot 60 sámi sálmma; 20 sálmma guđege golmma sámi čállingielaid. Jurdda lei gokčat dárbbu sámi sálmmaide gásttain, vihaheamiin, hávdádeamiin ja eaŋkilipmilbálvalusain miehtá riikka. Girkoráđđi lea dál mearridan ráhkadit 1 gáhppalat ođđa sálbmagirji Norgga girkui, mas eai leat nu olu sálmmat go álgoárvalusas ledje. Leat dattege doalahan dan prinsihpa ahte das galget sálmmat buot golmma sámegielaide.

- Fuolahit ahte bajábealde namuhuvvon áigumušat sámi sálmmaiguin boahttevaš Norgga girku sálbmagirjjiis čuovvovuvvojit.

5.6.2. Liturgiijat

Dalle go Sámi girkoráđdi jagis 1993 válddii badjelasas liturgiijabargguid sámegillii, de lei Norgga girku oalle unnán vásihus jođihit sámi liturgiijamannolagaid. Dan suorggis bohte dađistaga iešgudetlágan hástalusat. Vuosttažettiin dagai ”liturgiijabággu” 1977-liturgiijaid sisafievrrideamis hástaleaddji dili liturgiijaid ođasmahttima ektui olu searvegottiin davvisámis. Nubbin leat fágalaš resurssat sámegillii leamaš unnán dannego giela ođđasisealáskahttin lea dáhpáhuvvon bálldalaga eará servodatsurrggiiguin. Liturgalaš fágačehpiid gaskkas lea hui moaddásis leamaš sámegiella eatnigiellan. Lea dahkkojuvvon dehálaš bargu ovdánahttit sierra sámi nuohttamateriála, muhto maiddái das leat leamaš unnán fágaolbmot. Dađistaga go sámi liturgiijabarggut leat viidánan ja fátmastit 3 sámegiela, šaddá Sámi girkoráđi unnán hálddahušlaš nákcii vel unnit dilli jođihit prošeavttaid ovddosguvlui. Gelbbolašvuolta organiseret sámi liturgiijabargguid lea dattege arvat lassánan, ja dál diehtit eanet váddáset beliid birra dákkár mannolagain. Leat maid ožžon mihá buoret gova das makkár resurssaid sámi liturgiijabargu duohtavuodas gáibida.

- Sámi girkoráđi čállingotti nannema (gč. čuoggá 5.4.5) ferte earret eará geahččat dan resursadárbbu ektui mii lea liturgiijabargguid čuovvoleamis lullisámegillii, julevsámegillii ja davvisámegillii.

Davvisámegiella:

Norgga girku 1920 liturgiijat leat jorgaluvvon davvisámegillii, ja muhtin davvisámegielat searvegottit atnet daid ollásit dahje muhtin osiid das. Sámi girkoráđdi ásahii Davvisámi liturgiijalávdegotti jagis 1994 jorgalit Norgga girku 1977-liturgiijaid. Davvisámegillii lea 1977 allameassoliturgiija, Allameassu 1999, ožžon ođđa nuohta ja adnojuvvo muhtin searvegottiin. Sámi girkoráđdi dohkkehii jorgaleamiid jagis 2007 ja Girkoráđdi fas jagis 2008. Guovvamánus 2011 olggosaddojuvvui davvisámi liturgiijagirji mas ledje 18 liturgiija davvisámegillii. Dain leat 14 liturgiija jorgalan 1977-liturgiijain, 3 leat vihahan- ja hávdádanliturgiijat (2003 ja 2002), ja 2 leat ođđaráhkaduvvon (ruovttugásta ja ruovttu buressivdnideapmi). Liturgiijagirji ovddasta sakka ođasmahttima musihkalaččat go das leat 25 ođđa musihkalaš lađđasa main sámi nuohtadovddu leat deattuhan. Liturgiijat leat neahtas: : <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=127404>

- Ođđa davvisámi liturgiijagirjái ferte ráhkadit organistagihppaga.

Julevsámegiella:

Dál lea jođus bargu gárvvistit ja dohkkehit julevsámi liturgiijaid Norgga girku atnui. Sámi girkoráđdi álggahii jagis 2008, ovttas Lulli-Hålogalánda bismmain, barggu dohkkehit 9 Norgga girku 1977-liturgiijain mat ledje julevsámegillii jorgaluvvon. Liturgiijat leat leamaš gulaskuddamis 2009 čavčča. Liturgiijaid loahpalaš dohkkeheapmi dahkkojuvvo vuordimis gidđat 2011. Geahča: <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=94232>

- Bargu dohkkehit ja olggosaddit julevsámi liturgiijaid gárvvistuvvo jagis 2011.

Lullisámegiella:

Lullisámegillii leat jorgaluvvon 4 Norgga girku liturgiijain: allameassoliturgiija (1977) (dohkkehuvvon atnit Nidarosa bismagottis), gásta, vihaheapmi (2003) ja hávdádeapmi (2002). Vuosttaš namuhuvvon litugiijat leat internehtas:

<http://www.kirken.no/nidaros/tekstsider.cfm?kid=20200&id=24025>. Liturgiijaiguin ferte gielalaččat ja teologalaččat bargat ovdalgo daid sáhtá loahpalaččat dohkkehit. Sávaldat lea ráhkadit lullisámi liturgiijaid maid sáhtá atnit sihke norgga- ja ruotabealde ráji. Dat eaktuda heivehit liturgiijaid nu ahte daid sáhtá geavahit sihke Norgga girkus ja Ruota girkus, ja ahte bargu gárvvistit dakkár liturgiijaid vuodđuduvvo goappešat girkuid orgánaide main lea ovddasvástáduš lullisámi liturgiijain. Jagis 2011 lea mihttu ásahit bargojoavkku maid vuodđudit orgánaide mat leat ožžon goappáge girkus dasa válddi, ja ulbmil lea gárvvistit liturgiijaid dohkkeheapmái jagis 2012.

- Čadahit lullisámi liturgiijaprošeavtta ja mihttomearri lea dohkkehit daid jagis 2012 ja daid olggosaddit jagis 2013.

Ipmilbálvalusodastus ja sámi liturgiijabargu:

Sámi girkoeallin lea leamaš unnán mielde liturgiijaodastusbargguin mat gusket ipmilbálvalusodastussii. Sivvan dasa lea ahte dallego odastusa mearridedje, lei Sámi girkoráđdi bargamin jorgalit (dahje gárvvistit) 1977-liturgiijaid davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii. Dat liturgiijat galge leat molssaeaktu liturgiijan maiddái maŋŋil odastusa sisafievredeami, ja Sámi girkoráđdi válljii danne ollašuttit dan barggu.

Ipmilbálvalusodastusa válđoárvvut *báikkálaš heivehus, fáttmasteapmi ja fleksibalašvuohta* leat áigeaguovdilát maiddái sámi ipmilbálvaluseallimis, sihke ovdeš liturgiijaárbevieruid árvvusatnima ja odđa liturgiijabargguid ektui. Ovdamearkan dan maŋemussii sáhttit čujuhit *Ripheldihkie jih ektiedimmie gyrhkesjimmie saemien jih daaroen gielesne - En åpen og inkluderende gudstjeneste på samisk og norsk*, mii lea resursagihpa hutkkás sámi ipmilbálvalusbargguin maid Sámi girkoráđdi olggosattii jagis 2006.

Sámi girkoráđdi álggahii sámi girkoeallin resursajoavkku mii galgai bargat ovdánahttit viidáseappot sámi ipmilbálvalusa. Loahpparaporttas (2007) dadjá resursajoavku earret eará čuovvovačča ipmilbálvalusodastusa birra:

Norgga girku ipmilbálvalusodastus deattuha čuovvovaš válđoárvvuid: *báikkálaš heivehus, fáttmasteapmi ja fleksibalašvuohta*. *Fáttmasteami* oktavuodas berre atnit ovttadássásaš oasálastima čanastahkan. *Báikkálaš heivehus* berre čalmustahttit inkarnašuvnna Kristusis, ahte Kristus lea bohtán olbmuid lusa dogpe gos dat leat. Girku ferte válđit atnui olbmuid ovdanbuktimiid ja árvvuid. Lea deatalaš olbmuiguin gulahallat. *Fleksibalašvuohta* lea mávssolaš sámi ipmilbálvaluseallimis, go riikka iešgudet guovlluin leat iešgudetlágan árbevierut. Galgá leat sadi geavahit sihke 1920-liturgiija dogpe gos dat lea dábálaš, ja maid odđa geahččanlanliturgiijaid. Sápmi lea girjái, sihke giela, kultuvrra ja vuoŋŋalaš árbevieruid dáfus. Danne ferte buot dásiin girkus atnit kontekstuála jurddašemi válđoprinsihpan go sámi girkoeallimii galgá lahkoni.

Lea dehálaš deattuhit ahte sámi ipmilbálvalusbargguid mihttu ii leat ovddemustá dat ahte riggudit Norgga girku, muhto addit sámi álbmogii dássásaš ipmilbálvalusfálaldaga. Dássásaš fálaldat lea fálaldat mii lea heivehuvvon olbmuid dárbuid mielde, ja iige dat ahte buohkat fertejit dan seamma fálaldaga oážžut.

Ipmilbálvalusodastusa ortnet mas lea fásta *ordo* ipmilbálvalusaide, ja báikkálaš heivehusa ja fleksibalašvuoda prinsihpat das movt ipmilbálvalusa sierra ladđasiid hábme, rahpá vejolašvuoda *čadat* ovdánahttit sámi liturgiijaid. Sámi girkoeallimii berre addit vejolašvuoda bargat viidáseappot sámi liturgiijaiguin daid rámmaid siskkobealde mat ipmilbálvalusodastusas leat. Liturgisk sentera mearkkašumi berre vuđoleappot guorahallat sámi liturgiijabargguid oktavuodas. Lullisámi guovllus leat háliidan ovttasbargat Liturgisk senteriin.

- Ipmilbálvalusodastusa oktavuodas berre movttiidahttit bargat viidáseappot sámi liturgiijaiguin sámegeiela, kultuvrra ja duohtavuodaipmárdusa vuolgagis. Dan sáhtta áinnas dahkat riikkarájiid badjel geavaheami atnui.
- Sámi liturgiijaid davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii galgá bidjat ipmilbálvalusodastusa resursabánkui.
- Sámi girkodáidaga ja girkomusihka kultuvraođanbuktimiid ovdáneami berre sierraládje vuoruhit. Gč. čuoggá 5.11.
- Liturgisk senterii berre addit rolla sámi liturgiijabargguid čuovvoleamis.

5.7. Oskkuoahpahuš/oskkuoahpahušodastus

Virggit:

5 fásta virggi ja 2 prošeaktavirggi sáhtta čatnat njuolga Norgga girku sámi oskkuoahpahušii. Gaskkalaččat sáhtta dasalassin 2 virggi (1 fásta ja 1 prošeakta) ásahit vásedin sámi oskkuoahpahušii.

Davvisámegiella:

- Fásta: Katekehta Kárašjogas, katekehta/searvegodpedagoga Guovdageainnus, katekehta Deanus ja Unjárggas,
- Prošeakta: Prošeaktajodiheaddji, oskkuoahpahušprošeakta Sis-Finnmárkkus (oskkuoahp. ođastus)

Julevsámegiella:

- Fásta: katekehta Divttasvuonas ja katekehta Hápmiris (gaskkalaš)

Lullisámegiella:

- Prošeakta: Oskkuoahpahuš mieldebargi lullisámi guovllus/Davvi-Rana (oskkuoahpahušodastus) ja oskkuoahpahuš mieldebargi (ođastusprošeakta) Snoase (gaskkalaš)

Guovddáš dásis:

- Oskkuoahpahušráđdeaddi (SGR)

Dáin leat 7 virggi ásahan sámi oskkuoahpahuš fuolaheami vuodustettiin, ja dan lea dehálaš bidjat vuodđun báikkálaš virgádeamiin.

Deaddiluvvon oskkuoahpahasveahkkeneavvut sámegillii:

Čuovvovaš oskkuoahpahasveahkkeneavvut (earret biibbaloisit) leat davvisámi, julevsámi ja lullisámi gielaide.

Davvisámegiella: 8 smávva govvagihppaga (okta biibalmuitalus juohke gihppagis), okta mánáidbiibbal, *Boahteáiggeriika (Framtidslandet*, olggosaddán Kristus riegádeami 2000 jagi ávvudeami oktavuodas), Mu biibbalgirji, sámi konfirmántagirji, (nohkan vuorkkás, ođđasit deaddiluvvon jagis 2011).

Julevsámegiella: 5 smávva govvagihppaga (okta biibalmuitalus juohke gihppagis).

Lullisámegiella: 1 mánáidbiibbal, 5 smávva govvagihppaga (okta biibalmuitalus juohke gihppagis) ja 1 lullisámi juovlamuitalus.

Oskkuoahpahasodastus:

Oskkuoahpahasodastus mii mearriduvvui Stuoradikkis jagis 2003 lea várra dat ođastus Norgga girkus mii buoremusat lea fuolahán ja oainnusmahtán sámi áššiid. Dat guoská sihke geahččaleapmái, árvoštallamii ja čadaheapmái. Okta dehálaš sivva lea árvideamis dat go dat lei politihkalaččat álggahuvvon ođastus mas Girko-, oahpahas- ja dutkankomitea evttohus Stuoradikki dieđ. S nr 200 (2002-2003) attii čielga čanastagaid fuolahit sámi oskkuoahpahas ođastusas.

Okta davvisámi prošeakta Sis-Finnmárkku proavássuohkanis ja okta lullisámi prošeakta Davvi-Rana searvegottis /lullisámi giellaguovllus leat leamaš sierra sámi prošeavttat geahččalanáiggis. Dasalassin leat sámi geahččanguovllut leamaš oassin muhtin eaŋkil prošeavttain, ovdamearkkadihte oskkuoahpahasprošeavttas Hápmiris julevsámi guovllus.

Árvoštallanraporta *Sámi oskkuoahpahas – Oasseraporta 6* jagis 2008

(http://www.utor.no/doc/Delrapport6_27_mai_SDM_OH.pdf) čilge ja árvoštallá sámiide guoskevaš oskkuoahpahasprošeavttaid historjjálaš, kultuvrralaš ja girkolaš konteavstta vuodul. Raporta dadjá čielgasit ahte sámi oskkuoahpahas lea sierra hástalusat fuolahit golbma sámegiela guovtti-/eanetgielat konteavsttas, ja dasalassin daid kontekstuála-teologalaš hástalusaid ektui mat čuožžilit sámi kultuvrra ja historjjá rámmas.

Jahkásaš *Sámi oskkuoahpahasu árvoškonferánssa* maid Sámi girkoráđđi lea jagi 2005 rájes lágidan ovttas Girkolaš oahpahasguovddážiin davvin (GOD), lea addán vejolašvuodaid ságastallat dakkár áššiid birra. Vaikko váldoássi leage leamaš sámi oskkuoahpahas, de lea konferánssa maid ságastallan fáttáid birra main lea oppalaš guoskivašvuhta sámi girkoallimii. Konferánssa lea šaddan mávssolaš arenan sámi oskkuoahpahasu ja sámi girkoallima fágaovdáneamis ja fierpmádathuksemis. Daid maŋemus jagiid leat ožžon signálaid ahte sámi girkoallin fágakonferánssain maid lea dárbu čalmmustahttit eará fáttáid go dušše daid mat gullet oskkuoahpahussii. Dál lea dušše sámi oskkuoahpahasu bušeahtta maid Sámi girkoráđđi sáhtta geavahit dakkár konferánssaid lágidit.

- Jahkásaš sámi oskkuoahpahas/sámi girkoallin fágakonferánssa jotkkojuvvo doaibmabidjun.

Kursa *Osku ja eallindulkon Sámis* (oktiibuot 30 stp) ásahuvvui Sámi allaskuvllas Guovdageainnus jagis 2008 ja oassi das ruhtaduvvui oskkuoahpahasruđaiguin. Kursa addá veahki dahkat čiekŋalet smiehtadusa sámi girkoallima birra sihke historjjálaš ja dálaáiggi ektui (oahppoplána leat Sámi girkoráđi prošeaktaruđaiguin ruhtadan). Maŋŋil čadaheami

oačču kursa buriid dieđuid ruovttoluotta čakčat 2008/giđdat 2009, ja Sámi girkoráđdi bargá joatkit viidáseappot kurssain (gč čuoggá 5.13).

- Bargat viidásefiervredit kurssa *Osku ja eallindulkon Sámis*. Rekrutterema berre sihkarastit dan bokte ahte Presteforeningen, KA-Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon, bismagottiid REU-ruđaiguin jnv. váldet dán kurssa joatka- ja lassioahppun.

Oskkuoahpahasodastusa guovddáš mihttu lea ahte mánát ja nuorat galget gávdnat giela ja govaid mat addet oaivila sin oskui ja eallimii. Sámi girkoráđdi lea oskkuoahpahasodastusa rámmas bidjan arvat resurssaid ásahit *neahttabáikki sámi oskkuoahpahussii* (www.osko.no) maid rahpe Sámi álbmotbeaivvi, guovvamánu 6. beaivvi 2009. Dat lea interaktiivvaláš neahttabáiki 4 gillii – davvisámegillii, julevsámegillii, lullisámegillii ja dárogillii – mii ovttastahtá sámi oskkuoahpahusa ja sámi kultuvragaskusteami. Fálaldaga leat vuos heivehan 6-12 jahkásaččaide, muhto leat bargamin ásahit fálaldaga 12-15 jahkásaččaide jagis 2010. Leat unnán oskkuoahpahasveahkkeneavvut sámegillii, ja danne lea dát doaibmabidju stuora lávki ovddosguvlui, ja mihtu mielde galgá neahttabáiki šaddat resursan mánáide ja nuoraide dan dehálaš ságastallamis iežas eallima, iežas identitehta ja kristtalaš oskku gaskkas.

- Joatkit sámi oskkuoahpahas neahttabáikki jođihit ja ovddidit viidáseappot.

Lassin e-oskkuoahpahussii berrejit gávdnot vuodolaš oskkuoahpahasveahkkeneavvut sámegillii prentejuvvon hámis. Dat guoská sierraládje 4-jahkásaččaide girjái maid juhket buot searvegottiin. Dán rádjái lea 4-jahkásaččaide girji leamaš dušše davvisámegillii (Mu girkogirji), muhto loahpageahčen 2009 dieđihii IKO ahte rádju lea guorranan. Dan sadjái jorgaluvvui ”Mu Biibbalgirji” davvisámegillii ja dat bođii olggos jagis 2010, ja seamma girji prentejuvvo julevsámegillii vuordimis giđdat 2011. Dan girjjis eai leat meannudan fáttáid mat gullet girku allabasiide, girkui, gástii jnv., ja sámi girkoeallima báikkálaš heivehus bohtá unnán ovdan. Daid lagamus jagiid berre danne ráhkadit sámi girkoeallimii oktasaš girjji 4-jahkásaččaide, maid prente davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii, ja mas lea sadji báikkálaš heivehuvvon ovdanbuktimiidda. Lullisámi girkoeallimis leat háliidan vuordit dakkára, dan sadjái go dušše jorgalit.

- Ráhkadit sámi girkoeallimii girjji 4-jahkásaččaide mii lea sihke davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii.

Okta boadus oskkuoahpahasodastusas lea sisafievredit sámi geahččanguovvluid čielgaseappot našovnnalaš oskkuoahpahas plánain. *Ipmil addá – Mii juogadit. Norgga girku oskkuoahpahasplána*, maid Girkočoahkkin 2009 mearridii čilge máŋgga sajis dan erenoamáš ovddasvástádusa mii lea sámi oskkuoahpahusa fuolaheamis. Seammás čujuha dat ahte diehtu sámi vuoiŋgalašvuoda, girkoeallima ja árbevieru birra lea dehálaš oassi dain árbevieruin maid *buohkat* berrejit dovdat.

8. kapihttala bajilčállagis ”Sámi oskkuoahpahas” leat ovddasvástádusjuoguid birra dadjan čuovvovačča:

Searvegottiin gos leat sámit lea liige ovddasvástádus odastit maid dan suorggi mii guoská sámi oskkuoahpahussii. *Sámi oskkuoahpahasplána* leat sámi kultuvrra, árbevieru ja giela vuodul ráhkadan.

Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, sápmelaččaide ja dáččaide. Vuodđolága § 110a cealká ahte stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohka

láhčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta sealluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa ja materiálahit iežaset gillii, beroškeahhtá gos riikkas sii orrot.

”Musihkka ja kultuvra” bajilčállaga vuolde dan kapihttalas mas lea sáhka oskkuoahpahusa iešgudetlágan dimenšuvnnaid birra, čujuhit ahte *Ipmil addá - mii juogadit* plánas galget oskkuoahpahusas válljet sálmmaid, lávlagiid ja ovdanbuktinvugiid mat čájehit girjáivuoda ja fuolahit árbevirolašgaskkusteami ja ođasmahttima. Dan oktavuodas lea áššáiguoskivaš namuhit ahte mánát ohppet dávjá jođánit amasgielat lávlagiid ja teavsttaid. Álkis mánáidlávlagat sámegillii berrejit oažžut viiddis geavaheami oskkuoahpahusa bokte.

Sámi girkoráđdi mearridii *Sámi oskkuoahpahusplána* juovlamánus 2010 ja dat galgá prentejuvvot giddat 2011. Plána leat ráhkadan deavddarámmaiplánan plánii *Ipmil addá – mii juogadit. Norgga girkus oskkuoahpahusplána*. Ulbmil lea sihkkarastit sámi mánáide ja nuoraide, siskkobealde bajemus mihtu oskkuoahpahusplána rámmaid, oskkuoahpahusa mii fuolaha sin sámi gullevašvuoda sihke rámmaeavttuid ja sisdoalu hárrái. Plána lea reaidu deavdit oppalaš čanastagaid maid leat sámi oskkuoahpahusa *Ipmil addá – mii juogadit* oktavuodas addán.

- Lea dárbbalaš bargat searvegottiid ja bismagottiid ektui go galgá *Ipmil addá - mii juogadit* ja *Oskkuoahpahusplánii* sisafievrredit sámi geahččanguovlluid.
- Ráhkadit sierra neahttaressaid veahkkin doahhtalit *Sámi oskkuoahpahusplána* ja daid mihtuid mat leat plánas *Ipmil addá – mii juogadit*.

Fátmmastit mánáid ja nuoraid geain lea doaimmashehttejupmi lea dehálaš bargu sámi oskkuoahpahusas ja lea oassi *Sámi oskkuoahpahusplána* čanastemiin.

Našovnnalaš sámi konfirmántadeaivvadeapmi

Ruota girku (Svenska kyrkan) lea doallan 3-vahkkosaš sámi konfirmántadeaivvadeami sámi konfirmánttaide miehtá riikka, ja sis leat buorit vásáhusat dainna. Dávjá leat eankilolbmot norggabealde oasálastán (áinnas sámit geain leat fuolkkit ruota bealde). Jagis 2009 dagai Ruota girku norggabeale oasálastima áššin (gč.SGR 12/10). Lullisámi girkoallimis leat daid maŋemus jagiid geahččalan doallat sierra lullisámi konfirmántadeaivvadeami.

Sámi girkoráđdi árvoštallá ásahtit našovnnalaš sámi konfirmántadeaivvadanfálaldaga Norgga girkus dainna málliin maid Ruota girku lea dahkan (muhto dahkat dan oaneheabbun). Sámi girkoallimis Sis-Finnmárkkus lea konfirmašuvnnas nanu árbevierru, ja danne leat árvideamis sámit geat báikkálaš servodagain leat unnitlogus dakkár deaivvadeami váldoulbmiljoavku. Dakkár deaivvadeapmi lea mávssolaš doaimbaidju sihkkarastit unnimusmeari fálaldaga sámi konfirmánttaide miehtá riikka. Ruota girku Sámi girkoráđis leat buorit vásáhusat oktasaš davvisámi, julevsámi ja lullisámi deaivvademiiguin, ja leat addán dan rávvaga ahte norggabealde eai galgga doallat sierra deaivvademiid dáidda joavkkuide.

Sámi našovnnalaš konfirmántadeaivvadeami berre geahččat dan dárbbu ektui mii sámi girkoallimis lea nannet nuoraid vuoruheami, ja oktiiheivehit doaimbajuid nuoraidsuorggis (gč boahhte čuoggá). Konfirmántadeaivvadeapmi sáhtta šaddat sihke dehálaš rekutterenarena sámi nuoraidbargguide, ja arena gos sámi nuoraidjođiheadjit sáhttet mielledoaimmat.

- Go galgá sihkkarastit unnimusmeari fáilaldaga sámi konfirmánttaide miehtá riikka, de berre sámi konfirmántadeaivvadeami lágídit jahkásaččat. Lea lunddolaš ahte Sámi girkoráđđi oktiiheiveha dan barggu ovttas golbma davimus bismagodderáđiiguin.

Seammasullásaš doaibmabijuid sáhtta árvoštallat daid eará ahkodagaid ektui oskkuoahpahasas.

5.8. Nuoraidbargu

Lea erenoamáš dárbu ásahit sámi nuoraidarenaid Norgga girkus. Dakkár arenat eai báljo gávdno dál. Sámi girkoráđi nuoraidlávdegoddi (SGRN) ja Sámi girkoráđđi leat čuiggodan dan, ja Nuoraid girkočoahkkin (NGČ) lea mángga áššis deattuhan dárbbu nannet sámi nuoraidbarggu. Sámi nuoraidbarggu vuoruheami ferte maid geahččat Girkočoahkkima mearrádusa čuovggas mii lea ovddidit viidáseappot ja ođasmahttit Norgga girku barggu nuoraiguin geat leat gaskal 18-30 jagi (GČ 5/09).

Earret konfirmántabarggu, de lea sámi girkoallimis unnán nuoraidbargu. Norgga girkus ii leat sámi nuoraidbargu guovllu dásis ge, muhto leat geahččalan rekrutteret sámi nuoraid Nuoraid girkodiggái (dárogiillii: Ungdommens kirketing/ UKT) golbma davimus bismagottiin. Muhtin moadde sámi nuora leat leamaš ovddasteaddjin UKT:s Davvi-Hålogalánda daid mañemus jagiid, ja okta sámi nuorra lea dan bismagotti nuoraidráđis leamaš 2008-2010 áigodagas.

Sámi nuorat lea leamaš ovddasteaddjit Nuoraid girkočoahkkimis (NGČ) juohke jagi 2000-logu álgu rájes. Sámi girkoráđi nuoraidbargu lea rekrutteren eatnasiid dain. NGČ lea mángga gearde ovddidan áššiid mat gusket sámi nuoraidbargguide, ja jagis 2008 lei dat sierra áššin (NGČ 6/08).

2000-2004 áigodagas oaččui Sámi girkoráđđi buriid vásihusaid nuoraidbargoproševttas (Nuorra Sámis) mii čalmmustahtii sámi identitehta ja kristtalaš oskku. Ulbmil lei rekrutteret sámi nuoraid girkolaš oahpuide ja bálvalussii. Sullii moaddelogi lullisámi, julevsámi ja davvisámi nuora gaskal 15-30 jagi ledje das mielde. Mánggas sis geat ledje dan proševttas leat ovddastan sámi girkoallima iešguđetlágan vuogasvuodain, ja moattis leat maid váldán girkolaš oahpu.

Nuorra Sámi-proševtta loahpaheamis lei dáhttu joatkit bargguin viidáseappot, ja jagiin 2005-2007 geahččaledje dan fuolahit Sámi girkoráđi nuoraidlávdegotti (SGRN) bokte, mii lea ráđdeaddi orgána Sámi girkoráđis. SGRN loahpahuvvui jagis 2007, daningo Sámi girkoráđi virgeresurssa ii šat lean vejolaš ruhtadit prošektaruđaiguin. Das váillui maid heivvolaš struktuvrralaš čanastat girku guovllu ja našovnnalaš nuoraidbargguid struktuvrraide. Sámi girkoráđđi lea danne *Sámi girkoallima strategalaš plána* oktavuodas bargan ásahit sámi nuoraidráđi odđa vuogi mielde.

Primára vuoduštus ásahit sámi nuoraidbarggu Norgga girkus fertejit leat sámi nuoraid iežaset dárbbut. Sámi nuoraidbarggu vuoruheapmi lea dattege erenoamáš dehálaš maddái stuorát rekrutterengeahččanguovllus. Norgga girku sámi nuoraidbarggu bajemus mihttu ferte leat identitehta, giela ja kristtalaš searvevuoda nannen sámi nuoraid gaskkas, ja nuoraid oasálastin ja mieldeovddasvástádus sámi girkoallima viidáseappot ovddideamis, ja ahte sámi girkoallimis čáhkkehuvvo eanet sadji nuoraid kultuvraovdanbuktimiidda. Sámi

geahččanguovllus lea dasalassin mávssolaš ahte nuoraidbarggut dáhpáhuvet mánggabuoivvatgeahččanbealis.

Sámi nuoraidbarggus berre báikkálaš girkoallin leat vuolggasaji vuoddu, ja báikkálaš girkus lea vuoruhuvvon bargun addit sámi nuoraide saji, ja movttiidahtit sin oasálastit báikkálaš girkoallimis iežaset eavttuid mielde. Báikkálaš barggut dárbbasit dattege doarjaga guovllus ja našovnnalaš dásis vai sáhttet lihkostuvvat. Mángga guovllus sáhttá oktiiheivehuvvon fáraldat guovllus dahje našovnnalaš dásis leat dat áidna sámi nuoraidfáraldat girkus main nuorain lea vejolaš oasálastit. Dat eaktuda vuoruhit sámi nuoraidbarggu girkus guovllu ja našovnnalaš dásis.

Bargu heivehuvvon deaivvadeemiid- ja čoahkkanemiid oktavuodas

Eanemus strategalaš doaibmabidju nannet sámi nuoraidbarggu lea jáhkkimis ásahit sámi nuoraide deaivvadanbáikkiid. Guhkes gaskkaid dihte ja danne go searvegottiin gos leat unnán sámi nuorat, lea strategalaččat buoremus vuoruhit guovllu ja našovnnalaš deaivvadeemiid (gč. Nuorra Sámis-prošeavtta). Das ferte čalmmustahttit searvevuoda, identitehtahuksema ja vuoŋŋalaš ahtanuššama, iige bargat áššebáhpiriiguin dahje ásahit lávdegottiid (NGČ 07/10). Hárjehallat jođiheaddjin lea juoga mii berre leat strategiijan dakkár čoahkkanemiin vai dat lokte beroštumi, sáhttá rekrutteret ja sihkkarastit kontinuitehta viidáseappot. Dakkár sámi nuoraidbargguid čoahkkaneamit sáhttet áiggi vuollái duddjot vuoddu rekruttereret sámi nuoraidorgána Norgga girkui.

Sámi nuoraidlávdegoddi – Sung

Go galgá nagodit sihkkarastit sámi nuoraide vejolašvuoda mieldemearridit girkus, de evttohit ásahit sámi nuoraidlávdegotti nuoraidgažaldagaide (dárogiilli: Sung) guovddášgirkolaš dásis mii sáhttá doarjut báikkálaš ja guovllu sámi nuoraidbargguid.

Sung ásahuvvo našovnnalaš lávdegoddiin seammaládje go Ufung lea Girkorádis. Lea lunddolaš ahte Sung bargá sámi nuoraidgažaldagaiguin main lea oktasašgirkolaš sisdoallu, maddái riikkarájiid rastá ovtasbargguin. Sung lea dakkár arena gos sámi nuoraid sáhttá ráhkanahhtit bálvalussii ja doaimmaide girkus. Eanetlohku Sung mieldelahtuin galget leat sápmelaččat (gč. eavttuid Sámedikki jienastuslohku registreremis).

NGČ (07/10) lea dasa cealkán ahte Sung ii galgga doaibmat dušše teknihkalaš ovtastuvvon orgánan maid iešguđetlágan ráđit ja lávdegottiid leat nammadan, ja oaiivildit ahte nuoraidbarggu vuoruheapmi sámi girkoallimis galgá álggahit stuora nuoraidčoahkkimis gos válljejit muhtin Sung mieldelahtuid. NGČ evttoha Sung čuovvut seamma málle go dan maid Girkorádi Utvalg for ungdomsspørsmål lea dahkan, ja mas nuoraiddeaivvadeapmi vállje beali, ja Sámi girkoráđdi dievasmahttá dan iežas nammademiiguin. Dainna lágiin sáhttá buohkaid fuolahit, nugo ovdamearkkadihte mieldelahtuid dan golmma sámi giellaguovlluin, sohka beali, agi jnv.

- Ásahit fásta sámi nuoraidráđdeaddivirggi (SGR) mas lea ovddasvástádus našovnnalaš sámi nuoraidbargguin (gč. evttohuuvvon virggi čuoggás 5.4.5). Váldobarggut leat oktiiheivehit sámi nuoraidbarggu Norgga girkus deaivvadeemiid bokte, ja ásahit sámi nuoraidlávdegotti Norgga girkui (Sung). Dakkár bargui eaktuduvvojit sierra doaibmaruđat.

Sámi nuoraidbarggu dárbbasa seammás maid čalmmustahttit guovllus ja báikkálaččat.

- Ávžžuhit golbma davimus bismagodderáđi čalmmustahttit sámi nuoraidbarggu.
- Lea dárbu juolludit prošeaktaruđaid nannet báikkálaš sámi nuoraidbarggu.
- Ávžžuhit searvegottiid sámegeiela hálddašanguovllus, sámi searvegotti lullisámi guovllus, ja Sis-Finnmárkku proavássuohkana atnit sierraládjje beroštusa sámi nuoraidbarggus.

Nuoraidteam

Departemeanttas lea ortnet maid gohčodit ”Sámi ofelaččat”. Dan ortnega prinsihppa lea ”Nuorat deaivvadit nuoraiguin” ja das leat 3 sámi nuora, geat ožžot bagadallama Sámi allaskuvllas Guovdageainnus, ja juhket dieđuid sámiid ja sámi nuoraid birra skuvllain miehtá Norgga. Sáhtášii jurddašit dan sullásaš 1-jagi ortnega sámi girkoallimii mas 3 sámi nuora leat okta team, ja maŋŋil go leat ožžon álgoeahpu ja dohkálaš fágalaš bagadallama, de sáhttet sii galledit iešguđetlágan nuoraidarenaid Norgga girkus. Dan sisdoallu sáhtášii leat diehtujuohkinbargu sámiid birra oppalaččat ja sámi girkoallima birra iešguđet guovlluin riikkas, ja doaibmat mieldeváikkuheadjin sámi nuoraidleairrain, sámi konfirmašundahkosiin jnv.

Dan doaibmabiju eai ávžžut *Sámi girkoallima strategalaš plána* doaibmaplánaáigodagas álggahit. Doaibmabidju eaktuda vuos ahte lea ásahuvvon girkolaš sámi nuoraidbargu mii doaibmá rekrutterenpoolan nuoraidteamii, ja dat gártá máksit olu. Guhkit áiggi vuollái sáhtta almmatge dakkár doaibmabiju árvvoštallat. Sámi nuoraidteama sáhtášii veahkkin nannet sámi nuoraidbarggu, ja doaimmašii arenan rekrutteret viidáseappot girkolaš bálvalussii.

5.9. Diakonijja

Virggit:

Oppalaččat sáhtta 3 virggi Norgga girkus čatnat njuolga sámi diakonijjai.

Davvisámis: Diakona Kárášjogas, diakona Deanus ja Unjárggas.

Julevsámis: Ii oktage.

Lullisámis: Lullisámi diakona

Dasalassin lea Norgga sámemišuvnnas 1 lullisámi diakonamieldebargivirgi. Son lea aiddo mannan ealahakkii, muhto sus lea šiehtadus bargat vel 1 jagi. Dan maŋŋil lea dan virggi dilli eahpesihkar.

Loahpageahčen 1990-logu dahke smiehtadusbarggu sámi diakonijas, ja Sámi girkorádis lei bargajoavku mii ráhkadii dokumentta *Sámi diakonijja vuodđojurddašeapmi* (1999). Dokumeantta deattuha čađat dan man dehálaš lea doarjut positiivvalaččat sámi identitehta ja sámi arenahuksema. Válđoáššiid sáhtta buori muddui relateret *Diakonijjaplána* (GČ 6/97) vuodđogeahččanbeliide.

Kultuvrralaš girjáivuohta ja álgoálbmogiid vuoigatvuođat leat rastideaddji geahččanguovllut *Diakonijjaplánas*, ja plánas lea govda diakonijjaipmárdus mii guoskkaha sámivuođa mángga sajis. Plána čilge diakonijja dego ”[...] girku ovddasmorašbálvalus. Dat lea evangelium daguid bokte ja ovdanbuktojuvvo ráhkisvuođa bokte lagamužžii, fáttmasteaddji searvevuodas, sivdnádusa gáhttemis ja vuoiggalašvuođa beali rahčamis.”

Buot 4 čoavddasáni – ráhkisvuohta lagamužžii, fáttmasteaddji searvevuohta, sivdnádusa gáhtten ja vuoiggalašvuođa beali rahčan – leat áššáiguoskivaččat sámi diakonijas. Lea čielga

dárbu fuolahit sámi dimenšuvnna árbevirolaš ovddamorašdiakonijjas. Dat guoská dárbut beassat iežas giela geavahit go deaivvada ovddasmorašdiakonijain, ja / dahje iežas kultuvrrain ja árbevieruin go olmmoš lea hearckes dilis. Sieluovddasmoraš, eahkedáčat, morašbargu, bálvalusat boarrásiidsiiddain, doaimmashehttejuvvon olbmuid fátmasteapmi, doaimbajijut iešsoardima vuostá, gárrenmirkofuolla, veahkaválddálašvuolta jnv. leat dakkár dilis. Dokumenta *Sámi diakonijja vuodđojurddašeapmi* čujuha maid ahte mánát geain lea sámegeiella ruovttugiellan lea dakkár joavku mii dárbbáša beassat sámegeiella geavahit ovddasmorašdiakonijja deaivvadettiin. Sohka-beali-, dásseárvvu- ja ovtaseallingeahččanguovlluid barggus dárbbášuvvo gelbbolašvuolta sámi bearaš- ja sohkastruktuvrrain ja eará beliin sámi konteavsttas. Diehtu sámi oskku ja duohtavuodáipmárdusa birra sáhtá leat mávssolaš vai olbmuid vásihusat eai dulkojuvvo boastut sieluovddasmorašbargguin ja psykiatriijas. Sámi diakonijja dárbbáša nappo gelbbolašvuoda sámi kultuvrras.

Go geahččá bajilčállagii fátmasteaddji searvevuoda birra, de leat áigejuovdilis ovdamearkkat dasa oktavuoda- ja fierpmádathuksejeadji barggut sámiid gaskkas geat orrot biedgguid ja ellet unnitlogus iežaset báikkálaš servodagain. Báikkálaš fierpmádagaid nannemis ja ealáskahttimis (ristváhnenvuolta, fuolkkit, ránnjá- ja gilifierpmádagat) girkolaš doaimmaid oktavuodas lea diakonála dimenšuvdna. Fátmastit ja láchit vejolašvuodaid olmuide geain leat sierranas dárbbut lea maiddá dehálaš deattuhit sámi diakonijjas. Lea maid lunddolaš čujuhit báhppabálvalusdárbbuide maid buohcciviesuin ja giddagasain eai govčča.

Sivdnádusa gáhttema čalmmustahttin čáhkkeha sámi ođđasis ealáskahttit ja loktet ovdan sámi árbevirolaš árvvuid mat gusket lundui, ja bidjat daidda árvvu. Globála dálkkádatáitta lea dasalassin ođasmahttan relevánssa dán geahččanguovlluin. Plánamannolaga sámi bealli mii buvttahii ođđa diakonijjaplána, lei mearrideaddjin oázžut sivdnádusa gáhttema dan ođđa diakonijjaipmárdussii. Sámi girkoeallimii lea hástalus fátmastit maid dan geahččanguovllu báikkálaš diakonála bargguin.

Plána čuokkis 3.2 Diakonijja servodatoktavuodas bidjá diakonijja historjjálaš ja servodatlaš rámmii mii dahká soabadandimenšuvnna relevántan diakonijjaipmárdusas. Dat áiddostahtá ahte sámegeiella, kultuvrra ja servodateallima fuolaheamis lea diakonála dimenšuvdna:

Norga lea vuodđduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala – sápmelaččaid ja dáččaid, gč. Vuodđolága § 110. Sámiid dáruiduhttin lea dahkan čiekŋalis háviid mat eai leat vel savvon. Dat historjá hástala girku ovddidit soabadanbarggu mii buktá sápmelaš girjái vuoda oidnosii, ja vuhtiiváldá dan. Sámiid vuoigavuolta iežaset gillii, historjái, kultuvrra ovdanbuktimii, ealáhusdoaimmaide ja mieldemearrideapmái galgá maid leat guovddáš oassi girkolaš diakonála bargguin.

Diakonijjas lea mávssolaš rolla ásahit sámi identitehtii sámi ja dan nannet dan bokte ahte váldá duohtan sápmelaččaid duohtavuodáipmárdusa ja eallima.

Dat geahččanguovlu addá maid čielga čujuhusaid diakonijjaplána mañemus váldogeahččanguovlui, namalassii vuoiggalašvuoda beali rahčamii. Dan suorggis čujuha diakonijja čielgasit dan fáddái mii lea soabadan- ja gulahallanbargguid kapihttalas (gč čuoggá 5.10), ja erenoamážit álgoálbmotbargguid kapihttalas (čuokkis 5.13). Álgoálbmotbarggu riikkaidgaskasaš geahččanguovllus lea diakonála geavat mii váldá globála vuoigatmeahtunvuoda duodalažžan.

Diakonijaplána lea davvisámegillii jorgaluvvon ja dat lea jagi 2001 rájes leamaš [neahtas](#). Maŋŋil go *Diakonijaplána* sisafievrreredje leat leamaš unnán doaibmabijut ja arenat gos sáhtá digaštallat sámi diakoniija sisdoalu ja hástalusaid.

- Sámi diakoniija ferte oažžut eanet čalmmustuhttima boahttevaš jagiin, ja nannet suorggi lassir surssaiguin. Sámi girkoráđđi oažžu ovttá virgeresurssa suorggis (gč evttohuvvon virggi čuoggás 5.4.5).
- Ávžžuhit bidjat sámi diakoniija fáddán sierra fágakonferánsas, ja bargat viidáseappot Diakonijaplánain sámi girkoallimis.

Ođđa virggiid bokte leat bargamin nannet diakoniija Norgga girkus daid lagamus jagiid. Dan oktavuodas lea lunddolaš ahte sámi girkoallin nai oččošii ođđa resurssaid.

- Evttohit guokte ođđa diakonvirggi báikkálaš sámi girkoallimii (gč čuoggá 5.4.1)

5.10. Soabadan- ja ságastallanbarggut

GČ áššis 13/97 celkkii Girkočoahkkin čuovvovačča: ”Girkočoahkkin dovddasta ahte eiseválddiid dáruiduhttinpolitihkka ja Norgga girku rolla dan oktavuodas lea mielddisbuktán veahkaválddalašvuoda sámi álbmoga vuostá. Girkočoahkkin áigu bargat dan ovdii ahte dat boasttuvuohta ii šat galgga jotkkojuvvot.” Girkočoahkkin ávžžuhii dan duogáža vuodul earret eará bargat viidáseappot soabadanipmilbálvalusaiguin, ja láchit vejolašvuodaid bargat viidáseappot soabadangažaldagaiguin searvegottiin.

Go oaidná daid almmuhuvvon ”soabadanipmilbálvalusaid”, de eai leat dakkáriid báljo doallan. Maŋŋil dan mearrádusa sáhtii muhtin sámi birrasiin vuohttit dan balu ahte dakkár ipmilbálvalusat sáhttet addit olgguldas ”soabadeami” ja addit dakkár vuordámušaid ahte sámít galge ovttá eankil ipmilbálvalusain geargat bávččas ja váttis historjjáin. Buoret lahkoneami sáhtá jáhkkimis dahkat go doallá ipmilbálvalusaid mat *doibmet* soabadeaddjin, dan sadjái go almmuhit ipmilbálvalusaid ”soabadanipmilbálvalussan”. Dasa leat máŋga buori ovdamearkka.

Namuhuvvon girkočoahkkinmearrádusa eanemus konkrehta čuovvoleapmi soabadanbargguin lea dat soabadan- ja gulahallanprošeakta maid čadahedje julevsámi guovllus Davvi-Sálttus (Hápmir ja Divttasvuotna) jagiin 2005-2007. Dan prošeavtta bokte lea Norgga girku ožžon hui buriid vásihusaid maid lea vejolaš fievrredit báikkálaš ja guovllu sámi-dáru soabadanbargguide eará guovlluin riikkas.

Prošeavttas ásahedje háladan- ja ságastallanarenaid ollesolbmuid ja nuoraide, gos sámít ja dáččat besse guldalit guđetguimmiideaset historjjáid ja gos ságastalle dan heajos historjjá birra ja dan maid dat čuovuhii. Prošeakta gaskkustii maid lonohallama gaskal Koi-álbmoga Lulli-Áfrihkás, čáhppesivnnát álgoálbmotjoavku mii lea unnán vuhtiváldojuvvon sihke vilges ja čáhppes eanetloguin. Prošeakta oáččui ruđalaš doarjaga Girkuidgaskasaš rádis ja Sámi girkorádis.

Prošeaktaraporttas guovvamánus 2007 čoahkkáigeassá prošeaktajodiheadji dehálaš bargguid maiguin ferte viidáseappot bargat dan soabadanbarggus:

1. Gulahallan- ja soabadanbarggu bokte Davvi-Sálttus lea girku leamaš vuoiŋŋalaš deaivvadanbáikin earáláhkái go ovdal. Dat lea diktán eaŋkilolbmuid mitalusaid váikkuhit iežas dakkár vugiin mii lea rievvdadan girku, ja olbmuid gova das. *Daid vásihusaid maid das leat ožžon, ferte fievrredit viidáseappot* girku maiddá eará guovlluin ja go deaivvada eará joavkkuiguin geaiguin girku lea riidalan, dahje dahká dan.
2. *Historjačállin*. Go sámiid birra lassána máhttu báikkálaččat ja erenoamážit girku rolla sámiid dáruiduhttimis, de sáhttit mii girkun ja báikkálaš servodahkan oažžut dan ipmárdusa mii dál váilu das movt dáruiduhttin lea gitta dán rádjái váikkuhan sámiide ja dáččaide geat orrot Davvi-Sálttus. Nu guhkás go mun máhtán ipmirdit, de lea dat ilá stuora ja gáibideaddji bargu smávva ja resursageafes searvegottiide dainna iehčaneaset bargagohtit [...]
3. *Láhčit sámegillii, dáidagii ja kultuvrii eanet saji searvegottiin gos leat sihke sámit ja dáččat*. Mu mielas berre ráhkadit dárkilis plána vai sihkarastá ahte sámi servodat sáhttá girkus gávdnat dovdojumi girku dáidaga, kultuvrra ja giela bokte. Dál lea sámi dáidda, kultuvra ja giella measta áibbas jávkosis eanas girkuin julevsámi guovllus. Odne lea dušše okta báhppa dán guovllus gii máhttá julevsámegiela liturgalaš atnui. Dat dilli lea dohkketmeahtun ja áibbas boastut. [...]
4. *Addit dárbbu mielde ekonomalaš ja vejolaš eará doarjaga, boahhteáiggi, friddja ságastallan- ja soabadandoibmii julevsámi guovllus*.

Čoahkkáigeasidettiin sáhttá dadjat ahte soabadan- ja ságastallanprošeakta Davvi-Sálttus bidjá ovttaládje soabadanbarggu oktavuhtii girku oppalaš bargguiguin nannet sámi girkoeallima (gč. čuoggá 4.6 bajábealde). Nuppe bealis lea prošeakta addán sierra vásihusaid gávdnat ávkkálaš vugiid báikkálaš ja guovllu soabadan- ja ságastallanbargguide. Dat leat áššáiguoskivaččat stuorát osiide sámi girkoeallimis, main jáhkkimis lea árvu fievrredit maiddá eará surggiide girku bargguin. Prošeaktaraporta bivdá ásahit friddja gulahallan- ja soabadandoaimma man vuolgga lea julevsámi guovllus.

- Julevsámi soabadan- ja ságastallanprošeavtta vásihusaid berre viidásetovdánahttit ja juohkit daid vásihusaid viidáseappot.

Norgga girku Finnmarkkulága evttohusa meannudettiin (GČ 11/03) bidje soabadangeahččanguovllu vuodđogeahččanguovlun. Norgga girku mearráduš dan áššis lei juoga maid norgga almmolašvuhta mearkkašii ja dasa bidje deattu lága loahppameannudeamis. Ášši nannii olu sámiide dan dovddu ahte Norgga girku lea maid sámiid váras. Leat ain arvat sámi vuoigatvuohtagažaldagat mat eai leat čielgasat Norggas, ja maid stuoradiggi galgá meannudit stuoradiggeáigodagas 2009-2013. Dat gusket ovddemustá eatnamiidda ja čáziide sámi guovlluin lullelis Finnmarkku, namalassii Romssas lulásguvlui gitta Femundenii (Den nye sameretten), ja mearrasámiid vuotna- ja riddoguolástanvuoigatvuođat (Riddoguolástanlávdegotti árvalus). Girku bargu dan suorggis lea áššáiguoskivaš girkolaš álgoálbmotbargguin (gč. čuoggá 5.12).

- Norgga girkui lea lunddolaš dovdat ovddasvástádusa čuovvut mielde sámi vuoigatvuohtamannolagain. Dat gáibida gelbbolašvuoda dan suorggis ja áktejumi das mii Norgga girku ovddasvástádus ja rolla lea dákkár áššiin.

5.11. Girkolaš kultuvrabarggut: girkomusihkka ja girkodáidda

Girkolaš kultuvradiedáhus *Kunsten å være kirke* (2005) lea vuoddu dan kultuvravuoruheamis mii Norgga girkus dál dáhpáhuva. Das loktejit sámi girko- ja kultuvraeallima ovdan sierralágan geahčanguovlun, ja dan suorggis ovddidit čuovvovaš “váikkuhusaid ja ráđiid”:

Norgga girku berre lámčit sámiide vejolašvuodaid hehttekeahhtá sáhttit fuolahit ja ovddidit viidáseappot iežaset giela, iežaset govastagaid ja ovdanbuktinvugiid, ja addit buriid rámmaeavttuid oažžut ealli ja bistevaš sámi girko- ja kultuvraeallima.

Sámi álbmogis galgá leat vuoigatvuohta váldit atnui iežaset kultuvraovdanbuktimiid ja govastagaid girkus. Das lea vuodolaš mávssolašvuohta go galgá dovdat árvvu ja oadjebasvuoda álbmoga iešlági ektui. Sámi dáiddárat sáhttet čoahkkanit lonohallat vásihusaid, vugiid ja movttiidahttit guđetguimmiideaset ovddidit viidáseappot sámi kultuvraovdanbuktimiid. Ipmilbálvalusaid ja čoakkalmasaid oktavuodas sáhttá lágídit álbmotčoahkkimiid gos lea vejolaš digaštallat makkár sámi govastagaid ja kultuvraovdanbuktimiid girkolanjas sáhttá atnit.

Girku hástaluvvo gávdnat govastagaid ja meanuid sámi árbevierus. Dat gáibida aktiivvalaš liturgalaš barggu ja vuodolaš máhtu sámi historjjás, oskkoldaga geavadis ja sámi kultuvraovdanbuktimiin. Sámi teologat hástaluvvojit joatkit dan dehálaš barggu, ja teologalaš oahpahusásahusat berrejit lámčit vejolašvuodaid dakkár máhtu gaskkustit.

Girku berre maid ráhkadit buolvvaidgaskasaš deaivvadanbáikkiid vai sáhttá sámi identitehta nannet. Dan sáhttá dahkat ipmilbálvalusaid dahje miehtá Sámi konfirmántadeaivvademiid bokte vai lea vejolaš nannet gullelašvuoda, sámi vuoigatvuohta ja sámi árbevieruid ja lonohallat máhtuid. Girkostallamis lea maid sosiála dáhpáhus. Ipmilbálvalusa manjil sáhttá bidjat áiggi vai lea vejolaš čatnat oktavuodaid buolvvaid gaskii, ja gullat ođđasiid fulkkiid ja ustibiid birra geat orrot guhkkín eret. Dakkár vuogasvuodas leat mánggaládje ealli oahppobáikkít mánáide ja nuoraide. Ođđa diehtujuohkinteknologiija lea maid vejolaš váldit atnui. Interneahtta lea buorre ovttasdoaimanreaidu buolvvaid gaskkas. Muitalusaid sáhttá lonohallat, ja rahpat vejolašvuoda gaskkustit máhtuid ja árbevieruid goabbatgavlui.

Sámi sálmmaid berre dávjjibut atnit ipmilbálvalusain vai dat lunddolaččat viidáset fievrreduvvojit. Vuoigatvuohta lávlagat leat erenoamáš dehálaččat hávdádemiin ja viessolohkamiin ja dat berrejit šaddat oassin ipmilbálvalusárbevieruin. Lea maid dárbu bidjat resurssaid fievrredit sámi sálbmálavlunmáhtu nuorat buolvvaide, vai sálbmadávvir fievrreduvvo viidáseappot. Lea maid dehálaš čáhkkeht sámi juoigamii ja árbevirolaš musihkkavugiide dain guovlluin gos dat lea lunddolaš. Vuoruhit čállit ođđa sálmmaid sámegeallii addá sálbmadávvirii lagasvuoda ja oahpisvuoda dovddu.

Norgga girkus lea ovddasvástádus gáhttet ja ovdánahttit sámegealla – maiddá bassi giellan. Danne berre čáhkkeht eanet sámi doallat sártniid ja ipmilbálvalusaid gos dušše sámegealla geavahuvo.

Dan sadjái go čujuhit sierra kultuvradoaimbajuide, de signalisere nappo *Kunsten å være kirke* ahte kultuvrabargu girkus lea ovddemustá sihkarastit sámi kultuvrra vuodđodimenšuvdnan sámi girkoallima vuodđodoaimmain. Dan viiddis govvodaga doaimbajuin maid *Sámi girkoallima strategalaš plána* evttoha, sáhtá ipmirdit dan geahčanguovllus. Sámegeiela nannen, virggiid ásaheapmi, sámi liturgiijabarggut, barggut sámi kristtalašvuodaipmárdusain ja teologiijain jnv. lea nappo maid sámi *kultuvravuoruheapmi* Norgga girkus.

*Girkomusihkkaplána*s leat čujuhusaid sámi vuhtii, ja dasalassin lea sierra oassekapihtal girkomusihka birra sámi geahčanguovllus. Das deattuhit ahte Norgga girkus lea háliidus dahkat nanu didolažžan dan ahte sámi kultuvra- ja musihkkaeallima girjái vuoda galgá girku siskkobealde beassat atnit ja ovdánahttit. Das lea sierra teakstabihtá sámi sálbmálavlunárbevieru birra, ja dan sámi nuohtadovdu ja árbevirolašmusihka birra maid dat siskkilda. Das čujuhit maid ahte mánggakultuvrralaš servodat addá sihke movttiidahttima, ja bidjá deattu árbevirolaš árvvuide mat gávdnojit sámi báikkálašservodagain ja sámi girkoallimis. Dan geahčanguovllus bargá sámi girku nannet iežas identitehta, vai sáhtá gáhttet ja ođasmahttit girkomusihka báikkálaš árbevieruid ja háliidusaid mielde. Plána čujuha ahte maidái olggobealde sámi guovddášguovvluid berrejit searvegottit čáhkehit saji sámi árbevrrui ja identitehtii girkomusihkalaš eallimis. *Girkomusihkkaplána* dadjá ahte okta mihttu lea oahpahit sámi musihkkaarbevieruid olbmuid geat daid eai dovda dan bokte ahte váldit atnui sámi sálmmaid ja liturgiijaid mat leat sálbmagirjjiin, ja addit sámi musihkkii saji ja beroštusa ipmilbálvalusas.

Sámi girkoallima strategalaš plána lokte ovdan guokte suorggi maid galget sierraládje vuoruhit sámi kultuvrabargguin girkus: (1) sámi girkodáidda/girkotekstiillat ja (2) sámi girkomusihka. Sámi girkoallima sáhtá daid surggiid vuoruhettiin dan eanet oainnusmahttit ja addit dasa eanet báikkálaš heivehusa. Dás lea relevánta čujuhit dasa maid leat dadjan teakstabihtás soabadan- ja gulahallanbargguid birra (čuokkis 5.10). Sámi girkodáidda lea dehálaš oassi identitehta huksemis ja dan dohkeheamis.

Dán rádjái leat unnán bargan sámi girkodáidagiin ja girkotekstiillaiguin norgga bealde. Girkomusihka bealis leat ožžon mávssolaš vásihusaid sámi nuohtaiguin lullisámi ja davvisámi liturgiijaid bargguid oktavuodas.

- Sámi kultuvravuoruheapmái galget biddjojuvvot resurssat mat sierraládje deattuhit sámi girkodáidaga/girkotekstiillaid ja sámi girkomusihka. Sámi girkoráđdi galgá oažžut ovttá virgeresurssa dán suorggis (gč evttohuvvn virggi čuoggás 5.2.1).

Bismagottiid girkolaš kultuvraruđaid ohcamušain lea dušše Davvi-Hålogalándda bismagoddi váldán sámi kultuvrabargguid oassegeahčanguovlun iežaset kultuvravuoruheamis. Lea Girkoráđi ovddasvásáduš gozihit ahte čanastagat dieđáhusas *Kunsten å være kirke* maid čuvvoluvvojit sámi girko- ja kultuvraeallima hárrái.

- Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagottiid, ja Girkoráđi kultuvraráddeaddiin berre leat geatnegasvuohta sámi girkoallima girkolaš kultuvrabargguid ektui.

5.12. Rekrutteren

St.dieđ. nr 28 (2007-2008) Sámepolitihkka dadjá ahte buori fáraldaga kvalitehta eaktuda buriid bargiid geain lea gelbbolašvuotta sámegeiela ja kultuvrras (s 71). Seammás mieđiha ráđdehus dakko leat stuora rekrutteren- ja gelbbolašvuodahástalusaid. Lea stuora gaska dan gelbbolašvuodas maid lágaid ja politihkalaš čanastemiid bokte leat eaktudan, ja dan gelbbolašvuodas mii duohtavuodas gávdno iešguđet etáhtain sámegeiela ja kultuvrra ektui. Stuoradiggedieđáhus dadjá ná Norgga girku dili birra (s 181).

Nugo maid eará surggiin ge lea (gč. kap. 5.2), de lea girkui nai hástalus gávdnat dohkálaš sámegeielat bargiid. Sámi girkoráđis leat leamaš iešguđetlágan doaibmabijut vai sápmelaččat rekrutterejuvvoše girkolaš doaimmaide ja girkolaš oahpuide. Dál leat liikká dakkár báhpát, katekehtat ja diakonat geain ii leat sámi giella- ii ge kultuvraduogáš geat biddjojuvvojit girkolaš virggiide sámi guovlluin. Buoridan dihte dien dili, de lea Davvi-Hálogalánda maŋimus jagi ásahan giellaoahpahusa báhpaide. Dien hástalus fertte maid geahččat stuorát geahčanguovllus. Ovdamearkka dihte lea dárbu nannet rekrutterenbarggu sámi nuoraid ektui, maddái girkolaš oahpuin.

Rekrutterendili váikkuhus lea maid dat ahte maddái sámegeiela hálddašanguovlluin ožžot sápmelaččat eanas oasi bálvalusain dárogillii. Sámelága § 3 – 6 mielde lea juohkehaččas riekti oažžut individuála girkolaš bálvalusaid sámegillii Norgga girku searvegottiin sámegeiela hálddašanguovllus, ja dat leat gávccii suohkana – Snoasa, Divttasvuotna, Gáivuotna, Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsáŋgu, Unjárga ja Deatnu. Loabát suohkan Romssas lea mearridan ahte suohkan áigu ohat lahttuvuođa sámegeiela hálddašanguvlui.

Girku bargá sámegeiela nannemiin maddái olggobealde hálddašanguovllu.

Lassin girkofágalaš gelbbolašvuhtii, de lea dárbu sámi giella- ja kultuvragelbbolašvuhtii eanas girkolaš virggiin sámi guovlluin. Diet guoská buot dásiide girkus, ja dás lea sáhka ovdamearkka dihte dulkonbálvalusas, IT-čovdosiin, bargiid kurssain, ja guovtgeielat galbbaid geavaheamis. (*St.dieđ. nr 28 (2007-2008) Sámepolitihkka*, s 181)

Norgga girku dárbbáša bargat dihtomielalaččat ovdánahttit gelbbolašvuoda ja rekrutterema vai sihkkarastá sámi giella- ja kultuvragelbbolašvuoda girku bargiid gaskkas. Das lea ávkkálaš jearrat makkár ovdamearkkaiguin Norgga girku lea lihkestuvvan sámi giela ja kultuvrra fuolaheamis báikkálaččat. Čuovvovaš dábiide sáhtá čujuhit:

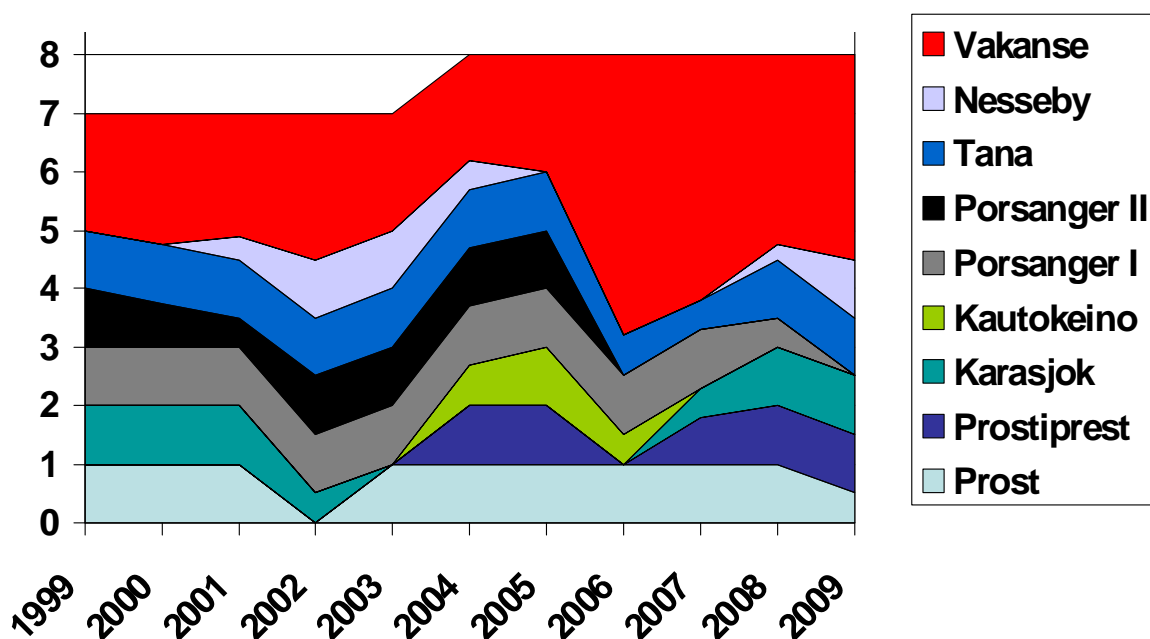
1. Báhppabálvalusas fuolahuvvo sámegeiella eanas dain báhpain geat leat ožžon *sámegeielloahpahusa maŋnil virgádeami*.
2. *Sámi girkodulkkat geat leat báikkálaččat rekrutterejuvvon* (guoská dušše davvisámi guvlui) fuolahit dehálaš oasi báhppalaš bálvalusain sámegillii, ja eanas háviid ii leat báhppabálvalusas vejolaš deavdit buot sámelága gáibádusaid girkodulkabálvalusa haga.
3. Sámegeiela geavaheapmi báikkálaš girkolaš bargiid gaskkas fuolahuvvo eanas *sámegeielagiin geaid leat báikkálaččat rekrutteren*. Oskkuoahpahusa ja diakoniiija suorggis lea dáhpi ahte mieldebargit álget vaikko eai deavdde ge máhttogáibádusaid, muhto ahte sii váldet lasseoahpu maŋnil virgádeami.

4. Báikkiin gos leat rekrutteren *sámegiela*id teologiiiaohppui ja báhppabálvalussii, lea addán sakka váikkuhusaid sámi girkoallimii.

Bargoveahkadilli Sis-Finnmárkku proavássuohkanis

Sis-Finnmárkku proavassuohkana ásaheapmi jagis 1991 bovtii vuordámušaid dahkat proavássuohkana gievrán ovddidit sámi girkoallima viidáseappot. Muhto olu návccat leat mannan dasa ahte oažžut doarvái báhpaid. Dat lea duogás dasa go Girkočoahkkima áššis 7/06 bivde erenoamážit geahčadit Sis-Finnmárkku proavássuohkana rekrutterendili sámi girkoallima plána oktavuodas.

Sis-Finnmárkku proavassuohkan ásaheavvui jagis 1991 ja dan ulbmil lei nannet sámi girkoallima barggaid. Dan vuosttaš 7 jagi ledje proavássuohkanis doarvái báhpaid, muhto jagis 1999 dáhpáhuvai mearkašahtti rievdan (eanet refleksuvnnat dan birra, gč. čuoggá 3.5.3). Jagi 1999 rájes ja 11 jagi das ovddosguvlui bisso *báhppavirggit čadat guorosin*. Dan áigodagas ii leat guoros virggiid lohku leamaš vuollelis 20 % ja eanemusat lei dat olles 60 %.

Bajábeale govus čájeha man guvlui proavássuohkana bargoveahkadili manai jagiin 1999-2009. Dat áigodat álggii 7:in virggiin ja lassánii 8 virgái jagis 2004. Guoros virggit leat merkejuvnon ruoksadin. Áigodaga álggus jagis 1999 ledje 30 % guoros virggi ja áigodaga loahpas jagis 2009 ledje 45 % guoros virggi. Áigodaga mañemus 4 jagi leat gaskamearálaččat leamaš badjelaš 50 % guoros virggi.

Dat čuoheá proavássuohkana doibmii go virggiin eai leat olbmot, ja go dat dilli lea nu guhkes áiggi bistán. Báhpaid leat atnán olu návccaid doaimmahit dárbbášlaš barggaid, ja girkoallimii ja báikkálaš girkolaš bargit – geain lea báikkálaš (sámi) gelbbolašvuotta – váibet čadat bagadallat odđa sadjásaččaid. Lea divrras sihke bargiide, searvegodderáđiide ja searvegoddái go galgá čadat almmuhit virggiid ja eaige boade ohccit eaige dáhpáhuva virgádeamit.

Borgemánu 2010 rájes leat Sis-Finnmárkku proavássuohkanis leamaš báhpát buot virggiin. Guovttis dain leat báris ahkásaččat, ja lea ain dárbu bargat dihtomielaččat rekrutteret báhpaid. Dakkár bargoveaga kártema eai leat dahkan báikkálaš girkolaš bargiid gaskkas dan seamma áigogadas, dannego dakko lea dilli leamaš buoret.

Oppalaš rekrutterenhástalusat sámi girkoeallimis

Vaikko govva ii leat seammalágan, de sáhtta jáhkkimis namuhuvvon dilli Sis-Finnmárkkus oainnusmahttit hástalusaid sámi girkoeallimis ollislaččat. Sámi guovllut leat dat guovllut gosa lea váddáseamos oččodit báhpaid. Daid mañemus jagiid lea leamaš heajos rekrutteren báhppabálvalussii Norgga girkus oppalaččat, juoga mii árvideamis čuohcá vel eanet sámi girkoeallimii. Dat dilli šaddá vel hearkkit go stuora oassi báhpain geain dál lea sámegeielagelbbolašvuhta, leat *báris ahkásaččat* Norgga girkus. Dat gullá maid dan guovtti báhppii geain nubbi máhtta julevsámegeiela ja nubbi fas lullisámegeiela. Oktiibuot oainnusmahtta dat sámi girkoeallima *ollisgirkolaš hástalus*a Norgga girkus, ja dárbbu ovddidit sierra rekrutteren- ja giellaoahpahasdoaimbajuid boahttevaš jagiin.

Dasa gullet maid hástalusat rekrutteret báikkálaš girkolaš bargiid geain lea heivvolaš sámi giella-/kultuvragelbbolašvuhta. Dat hástalus guoská erenoamážit surggiide mat gullet oskkuoahpahussii, diakonijai ja girkomusiikkii.

- Berre bidjat ruđaid sierra movttiidahttindoaimbajuid vai nagoda rekrutteret bargiid ja bisuhit stádisvuoda sámi girkoeallimis dás ovddosguvlui. Sámegeiela hálddašanguovllus ferte árvoštallat álggahit sierra doaimbajuid. Seammás berre rekrutterenbarggu heivehit sámi girkoeallimii ollislaččat.

Dutkan

Sámi girkoeallima rekrutterenhástalusaid birra leat unnán dutkan. Girkolaš oahpahasguovddáš Davvin (GOD) ozai jagis 2009 dutkanruđaid prošeaktii ”REKISAM” – Rekruttering til kirkelige stillinger i Sápmi”. Prošeavtta vuolggasaji gažaldat lei: manne lea nu váttis rekrutteret girkolaš virggiide ja girkolaš oahpuide olbmuid geain lea sámi gullelašvuhta? Prošeaktačielggadeamis dadjet ahte prošeavtta mihttu lea gávdat daid fáktoraid mat leat mearrideaddjin dasa go olbmot geain lea sámi gullelašvuhta leat välljen girkolaš barggaid Norgga girkus. Das galget dahkat kvalitatiiva čiekŋalis jearahallamiid miehtá sámi guovllu, ja háliidit iešgudetlágan árvoštallamiid bokte geahččalit gávdat sivaidda váilevaš rekrutteremii: eai gávdat ovdagovat, hástalus bargat iežas báikki konteavsttas, eai gávdat heivehuvvon oahpahasat, vuostehágu guoddu akademijai, dárbu soabadit. GOD ohcamuššii eai juolludan doarjaga, muhto sii ožžo positiivvalaš dieđuid ruovttoluotta prošeaktaohcamuša birra.

- Lea dárbu láchit vejolašvuodaid dutkanprošeavttaide mat dutkosiid bokte addet máhtu rekrutterema birra sámi girkoeallimis. Dan vuodul sáhtta ráhkadit eanet mihttomearálaš rekrutterenstrategiijaid.

Rekrutterenstrategiijat

Lea dárbu jurddašit rekrutterenstrategiijaid virggiid govvodaga ektui Norgga girkus: Hálldahuslaš virggit guovddáš, guovllu dahje báikkálaš girkoeallimis, báhppa, girkodulka, diakona, katekehta/oskkuoahpahasmieldebargi, girkomusiikkár, sárdnedoalli/lávdeolmmoš ipmilbálvalusdoalli, virggit kultuvrasuorggis, ráđdeaddi jnv.. Rekrutterema áigumuš ferte leat ráhkadit sámi girkoeallima mii ovddida kristtalaš oskku, nanne sámiid kultuvrralaš ja giellalaš

identitehta girkus ja mii fágalaččat sáhttá vuodustit sámi kultuvrra árvvu girkolaš oktavuodain. Vuolábealde leat rekrutterenstrategiijat dan golmma kategoriija ektui:

Kategoriija 1: *Olbmot geain lea teologalaš/girkofágalaš gelbbolašvuohta ja geat háliidit bargat sámi girkoeallimis* (ovddemustá olbmot geat eai leat sámit)

Vuoduštus: Sámi guovlluin váilot ohccit báhppavirggiide, erenoamážit sámegeiela hálddašanguovllus. Lea maid dárbu oččodit bargiid eará girkolaš virgekategoriijaide.

Ulbmiljoavku: Studeanttat/olbmot geain lea teologiija,- diakoniiija,- katekehta,- ja girkomusihkkaohppu ja oahpahasásahusat dakkár virgekategoriijain.

Vuohki: - Juohkit dieđuid sámi girkoeallima birra áigeovuodilis oahpposajiin.
- Ovddidit sámiide gullevaš kursamodulaid ámmátoahpuin ja joatkkaoahpahas báhpaide ja eará girkolaš bálvalusjoavkkuide.

Kategoriija 2: *Olbmot geain lea sámegeielgelbbolašvuohta/kultuvragelbbolašvuohta ja geain lea sierralágan fágagelbbolašvuohta* (ovddemustá sámit)

Vuoduštus: Unnán fágaolbmot geain lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Dat guoská sihke girkofágalaš ja hálddahaslaš virggiide guovddázis, guovllus ja báikkálaččat.

Ulbmiljoavku: Olbmot geain lea sámi giella-/kultuvragelbbolašvuohta ja geain lea fágaduogáš oahpahasas, buohccedikšumis, journalistihkas, ekonomiijas, jodiheamis jnv., ja geain lea hállu čadahit earalágan oahpu ja bargat báhppan, sárdnideaddjin, diakonan, katekehtan, girkomusihkkárin jnv.

Vuohki: - Váldit oktavuoda/movttiidahttit eankilolbmuid ja mitalit molssaeakto vejolašvuodaid birra girkolaš bálvalussii.
- Čielggadit molssaeavttuid girkolaš bálvalussii sámi girkoeallima sierra gelbbolašvuoda- ja rekrutteren dárbbuid čuovggas.

Kategoriija 3: *Studeanttat ja skuvlaoahppit geain lea miella čadahit girkolaš oahpu* (ovddemustá sámit)

Vuoduštus: Háliidit áinnas rekrutteret sámi nuoraid girkolaš bálvalussii

Ulbmiljoavku: Joatkkaskuvlla 3. luohká oahppit ja studeanttat

Vuohki: - Válljet joavkkuid, lágidit jodiheaddjekurssaid, dábuhit hárbhallansajiid searvegottiin gos dollet sámi ipmilbálvalusaid.
- Oasálastit fitnodatmeassuin ja fitnat välljejuvvon joatkkaskuvllain Trøndelágas, Nordlánddas ja Finnmárkkus.
- Dieđihit ámmátvejolašvuodaid birra sámi girkoeallimis omd. Nuoraid girkočoahkkimis, Norgga Sámiid Riikkasearvvi jahkečoahkkimiin ja välljejuvvon festiválain gos leat sámi nuorat.
- Fitnat áigeovuodilis studeantabirrasii Trøndelágas, Bådåddjås, Romssas, Álttás ja Guovdageainnus

Bajábeale namuhuvvon rekrutterendoaimbijut eaktudit sierra movttiidahttindoaimbijuid. Áigeovuodilis movttiidahttindoaimbijut sáhttet leat: stipeanddat nuoraide geat lohket teologiija ja máhttet sámegeiela, ruovttusfitnanortnet báhpaide geat bálvalit searvegottiin

sámegeiela hálddašanguovllus, hárjehallansajit válljejuvvon searvegottiin, mentorortnet studeanttaide geat leat sámi searvegottiin hárjehallamin, ekonomii ja máksit searvama sámegeiela/sámi fáttáid kurssaide, jnv.

- Álggahit rekrutterenprošeavtta sámi girkoallimii mii bargá rekrutteren- ja movttiidahttindoaimabijuiguin bajábeale namuhuvvon čanastagaid mielde. Ávžžuhit OHG bidjat dasa resurssaid.
- Sámi oskkuoahpahusa ja sámi nuoraidbarggu nannema ferte geahččat guhkitáiggi rekrutterengeahččanguovllus. (gč čuoggá 5.7. ja 5.8.).

5.13. Girkofágalaš gelbolašvuodahuksen: girku/mišuvdnahistorjá ja sámi teologiija

Riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievtti mielde lea sámiin vuoigatvuohta oažžut iežaset kultuvrra, árbevieruid ja historjja oahpahusvuogádagaide.

Indigenous peoples have the right to the dignity and diversity of their cultures, traditions, histories and aspirations which shall be appropriately reflected in education and public information. (ON julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra, gč. artihkkal 15 čuokkis 1)

Lea lunddolaš ahte dat vuoigatvuohta maid bidjá čanastagaid girkolaš oahpahussii. Dat čuodjá Girkorádi mearrádusa mielde dan áššis mas bivdet ráhkadit sámi girkoallimii plána (GČ 7/06). Plánas bivdet deattuhit dan ahte áigegeuvdilis oahpahusain galgá nannet máhtu girku mišuvdnahistorjjas sámi guovlluin, sámi oskkoldagas, kultuvrras ja servodateallimis.

Sámit leat álgoálbmot Norggas ja das lea 1000-jagi historjá girkuin. Sámiid lahkavuoda girkohistorjjas, girkoallimis ja servodateallimis ii báljo gávdno girkolaš profeshuvnaoahpahusain ja girkolaš dutkamiin Norggas. Vaikko dat lea daid mañemus jagiid ovdánan buoret guvlui, de lea oppalaš govva viehka muddui bisson rievdatkeahhtá. Dat lea struktuvrralaš váttisvuohta mii čájeha ovdeš áiggiid árvvuid ja guottuid sámi vuhtii. Geavtlaččat mearkaša dat ahte girku eanetlohku profeshuvnaoahpahusain dahket sámiid saji oaidnemeahttumin našovnnalaš girku historjjas ja dálá áiggis.

Dat ii mearkaš dušše dan ahte sámiid historjja ja sin lahkavuoda birra leat heajos čielggadanbarggu dahkan, muhto maiddái dan ahte eanetloguálbmot ja girku dahká oasi iežas historjjas oaidnetmeahttumin. Girkolaš geahččanguovllus, mas eaktudit soabadeami vuolgit dovddastuvvon historjjas, šaddá dat morálalaš váttisvuohtan. Dasalassin ii oro dat leamen riikkaidgaskasaš álgoálbmotrievtti mielde.

Stáhtas, mii lea Norgga našovnnalaš oskkoldat-, oahpahus- ja sámepolitihka doaimmaheaddji, Norgga girkus, mii lea eanetlogu- ja stáhtagirku Norggas ja girkolaš oahpahusásahusain lea buohkain ovddasvástádus bargat dan ovdii ahte dat ii šat jotkkojuvvo. Dás lea lunddolaš čujuhit dasa movt stáhta eiseválddit daid mañemus jagiid leat mearridan *našovnnalaš standárddaid fuolahit sámiide guoskivaš fáttaid* oahpahusain ohppiide buot agiin almmolaš skuvllain vuoddoskuvla- ja joatkkaskuvladásis. Stáhta eiseválddit, našovnnalaš fágarađit ja áigegeuvdilis ásahusat berrejit dál váikkuhit dasa ahte seamma dáhpáhuvvá girkolaš oahpahusaid ektui.

Girkolaš oahpuin ferte sámiide guoskivaš fáttáid fuolaheami atnit *našovnnalaš, ollisgirkolaš bargun* ja iige unnidit daid dušše guovlluid ovddasvástádussan. Dat mearkkaša ahte sámiideguoskivaš fáttáid berre fátmastit buot girkolaš profešuvdnaoahpahasuide. Dakkár doaibmabidju veahkeha lasihit dihtomielašvuoda sámi girkoeallima birra Norgga girkus oppalaččat, ja danne sáhtta šaddat álkit oččodit bargiid girkolaš bálvalusaide sámi girkoeallimis.

- *Gelbbolašvuodahuksenprošeakta*: 3-jagi stáhta ruhtaduvvon prošeakta 1:in prošeaktavirggiin (100 %). Prošeavtta ulbmil:
 - Mearridit buot girkolaš profešuvdnaoahpuide *našovnnalaš unnimusmeari* standárddaid sámiide guoskivaš fáttain.
 - Álggahit *gelbbolašvuodaloktenprográmma* nannet ja kvalitehtasihkarastit girkolaš oahpahasásahusain oahpahasgelbbolašvuoda dan suorggis.

Lea lunddolaš ahte dihto ášahusain lea liige *našovnnalaš* ovddasvástádus fuolahit ovddidit girkolaš dutkama mii guoská sámiide. Romssa universitehta, Girkolaš oahpahasguovddáš Davvin ja Sámi allaskuvla leat muhtun ášahusat maid dan oktavuodas berre árvvoštallat.

Lassin gelbbolašvuodahuksejeaddji doaibmabijuide profešuvdnaoahpahasuid ektui, de lea dárbu ovddidit relevánta sámiide guoskivaš *joatkkaohppo-/lasseoahppokurssaid*. ”*Osku ja eallindulkon Sámis*” kursa (gč. čuoggá 5.7) sáhtta gokčat dakkár dárbbu eanet bálvalusjoavkkuid ektui.

Lea erenoamáš dárbu bargat *sámi girkohistorjjáin* fágalaččat. Čohkkejuvvon sámi girkohistorjá ii leat čállojuvvon, ja historjádutkamis eai leat čuvgen ja čilgen dehálaš surggiid sámi girkohistorjjás. Dat guoská maid dehálaš ovdánemiide lagas vássánáiggis. Gelbbolašvuodaloktema oahpahasásahusain ja girkus oppalaččat ferte danne láidestit sámi girkohistorjjá barggu vuoruheami bokte.

- Álggahit *sámi girkohistorjaprošeavtta* man ulbmil lea čállit sámi girkohistorjjá. Prošeavtta sáhtta organiseret mángga vuolleprošektii. Eaktu lea ahte sámi girkohistorjá meannuduvvon oppalaččat sámi oskkoldathistorjjá rámmas ja čalmmustuhtta erenoamážit girku rolla. Dakkár prošeavtta lea vejolaš čatnat Romssa universitehta Institutt for historie og religionsvitenskap, geain juo lea oalle olu dan suorggis iežaset strategalaš dutkanplánain.

Sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdus lea nubbi eará dehálaš fágasuorgi sámi girkoeallimis. Studiemannolagat Sámi girkoráđi olis 1990-logus bohciidahte mávssolaš identitehtamannolagaid sámi girkoeallimis ja leat ovddidan fágaovdáneami viidáseappot dán suorggis. Suorgi lea almmatge huksendási álggus, ja dan barggu lea dehálaš fievrredit viidáseappot ja nannet. Girkohistorjá fágasurggiin sáhtta akademiija bargat, muhto sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdusa bargui háliidit oažžut čielga sámigirkolaš vuodu ja legitimitehta. Sávvamis lea maid ahte sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdusa barggus fuolahit gulahallama gaskal fágateologaid ja lávdeolbmuid árvvoštallamiid.

- *Sámi teologiija ja kristtalašvuodaipmárdus*: 3-jagáš prošeakta. 1 virgi (100 %) maid Sámi girkoráđi ja Girkolaš oahpahasguovddáš Davvin oktiiheivehit. Prošeavtta ulbmil:
 - Ásahit *sámi teologiija fierpmádaga* riikkarájiid badjel man ulbmil lea ráhkadit teologalaš/kristtalašvuodafága fierpmádaga ovdánahttit sámi teologiija ja

- 3-jagi oasseprošeakta *sámi teologiija nissoniid geahččanguovllus*. Ásahit prošeaktajoavkku mii čohkke nissoniid riikkarájiid badjel ságastallat áššiid birra mat sin mielas gusket sámi teologiijai ja kristtalašvuodaipmárdussii. Joavkkus berrejit leat olbmot geain lea teologalaš/kristtalašvuoda duogáš ja olbmot geain ii leat dakkár duogáš.
- Čadahit báikkálaš / guovllulaš prošeavttaid / semináraid.

Norgga girkus leat stuora hástalusat ovddidit gelbbolašvuoda ja veahkkeneavvuidda mat gokččet sámi girkoeallima boahhteáiggi dárbbuid. Sámi girkoráđđái šaddá váttis fuolahit beare olu dakkár ovdánahttinbargguidda iežas govda mandáhttaviiidodaga ja unnán hálddahaslaš návccaid dihte, ja leat vuos unnán sámigirkolaš čanastagat akademalaš ášahusaide. Go galgá daid dárbbuid ja bargguidda fuolahit maid olbmot jearahit, de dárbbasit dan nannet, ovdamearkkadihte GOD bokte. Guhkitáigge mihttun evttohit ásahit *Sámi-girkolaš pedagogalaš guovddáža* mii fuolaha ovddidit ja gaskkustit relevánta gelbbolašvuoda searvegottiide. Bajábeale prošeaktavirggiid lea jurdda fievrredit dan sámi-girkolaš pedagogalaš guovddáži maŋŋil prošeavtta loahpaheami, namalassii vuosttaš jagi maŋŋil doaimaplánaáigodaga (2017).

5.14. Sámi-girkolaš ovttasbargu riikkarájiid badjel

Sámi girkoeallimis miehtá Sámi lea guhkes árbevierru čohkket olbmuid riikkarájiid badjel báikkálaččat ja guovlluin. Norggas guoská dat buot giellaajoavkkuide. Davvi- ja julevsámi guovlluin lea leastadiánalaš lihkadus leamaš stádis arena sámigirkolaš searvevuodas riikkarájiid badjel. Lullisámi guovlluin lea guhkes árbevierru doallat sámi girkobasiid mat čohkkejit lullisámiid rájiid badjel. Nuortalaččain Njavdámis lea lagas searvevuohka greikaortodoksa nuortalaččaiguin Čeavetjávrris suoma bealde ráji.

Ođđa áiggis leat *Sámi girkobeivviid* ásahan ekumenalaš buotsámi girkobeivin buot sámiide Sámis. Girkobeivvit leat dollojuvvon guovtte gearde, jagis 2004 Johkamohkis ruotabealde ja jagis 2009 Anáris suomabealde. Goappešat háviid čohkkejedje lágideami lagabui 1000 oasseváldi.

Sámi girkobeivviid jurdda bodii Sámi girkorádis Norggas ja dainna barge viidáseappot ovttas Ruota girku Sámi girkorádiin. Lágideami leat čatnan sámigirkolaš bajemus orgánaide Norggas, Ruotas ja Suomas: Sámi girkoráđđi (Norgga girku), Sámi girkoráđđi (Ruota girku) ja Oulu stift (Lutherlaš evangelialaš girku Suomas) ja suoma Sámediggi. Barentsguovllu kristtalaš girkuid ovttasbargoráđđi (Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen (SKKB)) oasálastá ráhkkanit ja čadahit lágideami ja das lea sierra ovddasvástádus oktiiheivehit ruošša sámiid oasálastima lágideamis (eanet SKKB birra vuolábealde).

Guovddáš sámigirkolaš orgánat Norgga, Ruotas ja Suomas leat mearridan boahhte Sámi girkobeivviid rájes doallat dakkár lágideamiid juohke 4. jagi, ja ahte lágidit boahhte Sámi girkobeivviid jagis 2013 lullisámi guovllus norggabealde. Doallogirkun lea Norgga girku Sámi girkorádis ovddasvástádus oktiiheivehit girkobeivviid plánenmannolaga ja dan čadaheami ovttas Sámi girkorádiin, Oulu stiftain ja Sámedikkiin Suomas, ja SKKB:in. Dat lea viiddis bargu mii gáibida olmmošlaš návccaid guhkit áiggi, ja doarvái ruhtadeami.

- Čadahit Sámi girkobeivviid 2013 guovttijagi prošeaktan 2012-2013.

Ovttasbargu Sámi girkobeivviiguin lea nannen ovttasdoaimama riikkarájiid badjel sámi girkoeallima suorggis. Dan ovttasbarggu oktavuodas vuolláičálle bajábale namuhuvvon sámigirkolaš orgánat Norggas, Ruotas ja Suomas nugohčoduvvon *Enarekonvensjonen* gidđat jagis 2009. Šiehtadus mudde Sámi girkobeivviid ovttasbarggu ja sisttisoallá mearrádusa doallat jahkásaš ságastallamiid dan seamma golmma orgána gaskkas oktasaš sámi girkoeallin áššiid birra. Barggu oktiiheiveheapmi riikkarájiid badjel sáhtta leat áigeuovdil mángga suorggis, ovdamearkkadihte oktiiheivehit sámegeiloahpahusa báhpaide, liturgiija- ja sálbmabarggut, konfirmántabarggut, oskkuoahpahusressat, sámi teologijabarggut jnv.

- Čadahit jahkásaš ságastallančoahkkimiid guovddáš sámigirkolaš orgánaid gaskkas Norggas, Ruotas ja Suomas *Anárkonvensjonen* (Enarekonvensjonen) vuodul.

Sámi girkoeallimis lea mánga ovdamearkka guovllugirkolaš ja báikkálašgirkolaš ovttasbargguin riikkarájiid badjel. Nidarosa lullisámi girkoeallinlávdegotti – ÅGM ja lullisámi bargojoavkku gaskkas Hiernesaand stiftas lea mánga jagi leamaš lagas oktavuoha. Gidđat jagis 2008 lei ságastallančoahkkin Julevus gaskal Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda, Julevu ja Oulu bismagottiid /stifta sámi girkoeallima bargguid birra. Mángga sajis Sámis leat maid báikkálaš dásis sámigirkolaš ovttabarggut rájiid badjel. Dakkár ovttasbarggus sáhtta leat árvu giela nannemis maid dannego sámi gielat leat smávva gielat ja giellarájit mannet riikkarájiid badjel. Dasa leat danne mánga siva manin dakkár oktavuodaid berre movttiidahttit nannet.

- Guovddášdásis bidjet prošeaktaruđaid nannet sámi girkoeallima riikkarájiid badjel báikkálaš ja guovllu dásis.

Barentsguovllu kristtalaš girkuid ovttasbargoráđdi (Samarbeidsrådet for kristne kirker i Barentsregionen (SKKB) ásavuvui jagis 1996 fuolahit Barentsguovllu kristtalaš girkuid dárbbuide ságastallat ja ovttasdoaimmat maŋŋil go ruovdeloavdda gáhčai. Sihke lutherlaš ja ortodoksa girkut leat mieldeahut, ja iešgudešge dan 9 bismagottis Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas lea ovddasteaddji rádis. Oassi SKKB vuoruhansurggiid gaskkas leat álgoálbmotgažaldagat. Eanaslohku ruošša sámiin gullet ruoššaortodoksa girkui ja dat lea addán SKKB:i ávkkálaš vuodu fuolahit ekumenalaš oktavuodaid ruošša-ortodoksa girkuin dakkár ovttasbarggus.

- Ávžžuhit SKKB fievrredit viidáseappot ja ovddidit iežaset álgoálbmotbargguid Barentsguovllus, erenoamážit sámiid ektui.

5.15. Álgoálbmotbargu

Sámit leat oassi máilmmiviidosas girkus. Sámi girkoeallimii lea mávssolaš oasálastit mannolagain mat sáhttet nannet sámi girkoeallima bargguid álgoálbmotgeahčanguovllus. Sámi girkoráđi bargguid bokte lea oktavuoha eará álgoálbmogiiguin addán mávssolaš impulssaid sámi teologijija- ja kristtalašvuodaipmárdussii. Dat lea fas addán mávssolaš veahki sámi ipmilbálvalus- ja liturgiijabargguide. Norgga girku bargguin álgoálbmot áššiiguin lea sihke riikkaidgaskasaš ja našovnnalaš dimenšuvdna, ja guoská sihke girkolaš áššiide ja álgoálbmogiid vuoigatvuohtadiliide oppalačat.

- Sámi girkoráddi oažžu virgeresurssa dán suorggis (gč. evttohuvvon virggi čuokkis 5.4.5).

5.15.1. Doarjja álgoálbmotvuoigatvuođaide

Álgoálbmotvuoigatvuođaid bargguin ferte fuolahit oktavuoda našovnnalaš ja globála arena gaskkas. Norga lea guhká dahkan buori barggu álgoálbmotvuoigatvuođaiguin riikkaidgaskasaččat. Dan maid norgga eiseválddit dahket iežaset álgoálbmoga ektui, muitala eará riikkaide movt álgoálbmogiid vuoigatvuođaid galgá doahttalit. Sámi vuoigatvuohtabargguin Norggas lea danin eahpenjuolggo mearkkašupmi álgoálbmotáššiide globála dásis.

Finnmárkkulága bargguin dagai Girkočoahkkin 2003 čielga mearrádusa (GČ 11/03). Girku lei oidnosis áššis mii lei erenoamáš dehálaš vuoigatvuohtadillái Finnmárkkus. Ášši bidjá seammás čanastagaid daid sámi vuoigatvuohtamannolagaide mat dál leat jođus Romssas Hedmárkui (*Den nye sameretten*), ja mearrasámiid vuoigatvuođaid ektui vuotna- ja riddoguolásteapmái (Riddoguolástanlávdegotti evttohus). Girku doallá sávamis seamma čielga oainnu daidda mannolagaide boahteáiggis. Oktavuohta eará álgoálbmogiiguin addá duostilvuođa loktet profehtalaš jiena váttis áššiin main lea stuora mearkkašupmi sámi álbmogi ja boahttevaš buolvvaide (gč. čuoggá 5.10).

5.15.2. Riikkaidgaskasaš / ekumenalaš álgoálbmotbargu

Daid mañemus logijagiid lea leamaš sámi ovddasteapmi iešguđetlágan riikkaidgaskasaš girkolaš forain, omd. sáttagottiid bokte Eurohpalaš girkuid konferánssa (Konferansen av Europeiske kirker (KEK), Girkuid máilmmiráđi (GM) ja Lutherlaš máilmmilihtu (LML) generálčoahkkimiidda. Dain čoahkkimiin oahppá olu ja dat leat fierpmádathuksejeddji arenat. Dakkár foraid bokte leat mángga háve ožžon doaimmaid vuollejoavkkuin mat barget erenoamážit álgoálbmotgažaldagaiguin, ja leat addán mángga dehálaš impulssa sámi girkoeallin bargguide.

- Fievredit viidáseappot dan geavada ahte sihkarastit sámi ovddasteami Norgga girku sáttagottiin guovddáš riikkaidgaskasaš / ekumenalaš forain.

Oppalaččat lea Girkuid máilmmiráđi álgoálbmotprográmma dehálaš ovttasbargoguoibmi, ja Lutherlaš máilmmilihttu lea dahkan guovddáš mearrádusaid nannet iežaset álgoálbmotbarggu. Dan ovttasbarggu ávžžuhit ovddidit viidáseappot, ja Norgga girku bere árvvoštallat várret jahkásaš doarjagis oasi GM ja LML organisašuvnnaid álgoálbmotbargguide. Dasa leat mángga vuoduštuša. Vuosttažettiin lea ovttasbargu girkolaš álgoálbmotbargguid guovddáš oasálastiiguin addán dehálaš impulssaid sámi girkoeallimii siskkáldasat. Nuppádassii lea sámi oasálastimis leamaš mearkkašupmi GM ja LML riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargguin. Loahpas berre Norgga girku atnit sierra ovddasvástádusa bargat globála dásis dán arenas. Oppalaččat gullet álgoálbmogat máilmmi geafimus ja eanemus marginaliserejuvnon álbmogiidda ja sin girkuin leat dájvja unnán resurssat. Eai gallis dain riikkain gos álgoálbmogat ássat, hálldaš dakkár posišuvnna go Norggas lea veahkehit girkolaš riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargguid. Dat deatta ja veahkki maid Norgga girku bealis dahke lei mearrideaddjin odđasisásahit GM álgoálbmotprográmma jagis 2008, ja sihke Girkuidgaskasaš ráđdi ja Sámi girkoráddi lea addán ekonomalaš doarjaga GM álgoálbmotprográmmii daid mañemus jagiid.

- Norgga girku jahkásaš ekonomalaš doarjja GM:i ja LML:i várrejuvvo álgoálbmotbargguide dain organisašuvnnain.

5.15.3 Riikkaidgaskasaš diakoniiija ja mišuvdna (doarjja)

Ovttasbargu Girku Heahtevehkiin:

Sámi girkorádis lea ovddasteaddji Girku Heahteveahki (GH) áirrasgottis ja das lea maid, bargoaddiid bealis, leamaš ovttasbargu GH:in álgoálbmotsuorggis. Dat lea erenoamážit leamaš guovlluin lulágeahčen Afrihká (sanálbmot) ja sirkumpolára guovllus / Ruoššas.

GH lea bidjan olu návccaid ja bargan guhká sanálbmoga ektui (ovdalis gohčoduvvon “miesttaolmmožin”) mii lea álgoálbmot Kalahari-guovllus lulágeahčen Afrihká. GH doarjaga bokte vuittii sanálbmot earret eará diggeášši Central Kalahari Game Reserve jagis 2006. Jagis 2005 ásahuvvui oktavuoha Sámi girkorádi ja Kuru Development Trust (dál Kuru Family of Organizations), Botswana, gaskkas. Dan jagi gallededje sanálbmoga ovddasteaddjit Romssa ja Kárášjoga. Jagis 1997 lei sámi diakonijastudeanta hárhjehallamis Kurus. Jagis 1998 lei San mielde GM álgoálbmotkonferánsas Kárášjogas gos lei sáhka eananvuoigatvuođaid birra. GH ordnii guovtti San-nurii vejolašvuođa oasálastit Sámi girkobeivviin jagis 2004, ja soai gulaiga D`kar reformerejuvvon girkui, mii earret eará doalai seminára álgoálbmogiid dili birra Botswanas. Seamma jagi veahkehi GH sanálbmoga dán sunjoavkku Naro Giraffe Group galledit Kárášjoga searvegotti ja sámi festivála Riddu Riđđu. Čakčat jagis 2004 ruhtadii ja organiserii GH mátkki sámi sáttagoddi fitnat sanálbmoga luhtte Botswanas. Sáttatgoddi beasai bures oahpásnuvvat sanálbmoga dillái, ja Sanálbmoga eananguovlluid geavaheami kártenbargguid birra. Dat mii dalle lei sierraláde guovddáži, lei diggeášši Central Kalahari Game Reserve ja sanálbmoga vuoigatvuohta joatkit dan guovllus ássat. Sanálbmot vuittii diggeášši jagis 2006. Girku Heahteveahki doarjja lonohallanbargguide lea leamaš mávssolaš. Sámi girkoeallin ii leat čuovvolan daid oktavuodaid daid mañemus jagiid.

Sámi girkoráddi ovddidii jagis 2006 (SGR 30/06) jearaldaga Girku Heahteveahkkái (GH) dan birra ahte sáhttago GH boahpteáiggis fátmastit sirkumpolára guovlluid/Ruošša iežaset álgoálbmotbargguide. Daid guovlluid álgoálbmogiin leat stuora hástalusat sihke sosiálalaččat ja kultuvrra, birrasa ja vuoigatvuođaid ektui, ja Sámi girkoráddi ovdanbuvttii dárbbu vuoruhit diakoniiija. SGR čujuhii maid ahte GH bargu dan suorggis dagašii eanet sámigirkolaš fátmasteami GH bargguin. Dan duogáža vuodul bivddii Sámi girkoráddi GH ráhkadit bajilgova álgoálbmogiid dili birra sirkumpolára guovllus, ja geatnegahtii iežas čielggadit vuodu dakkár ovttasbargui Girku Heahtevehkiin. Muhtin ovdabarggu 2009 čavčča, mas NUPI lea leamaš mielde, kártii GH guovlluid Sibiras ja jurdda lei álggahit veahkkebargguid álgoálbmogiid ektui Ruoššas. Leat identifiseren áige guovdilis álgoálbmotbirrasiid, vejolaš ruošša ovttasbargoguimmiid, ja guovddáš hástalusaid ja gažaldagaid dakkár bargguid oktavuodas. Maññil go raportta leat siskkáldasat meannudan, áigu GH gulaskuddat SGR:in movt áššiin galgá bargat viidáseappot.

- Sámi girkoráddi ovddida viidáseappot ságastallama ja ovttasbarggu Girku Heahtevehkiin veahkke- ja ovddidanbargguid birra mat gusket álgoálbmogiidda. Hálddahušlaš oktavuodačoahkkimat dollojit unnimus 1 jagis. Konkrehta veahkke- ja ovddidanprošeavttaid oktavuodas berre gulahallama álggos gáržžidit dasa ahte čuovvolit álgoálbmotdoaimbajuid lulágeahčen Afrihká ja Davvi-Ruošša. Dasto berre digaštallat oktasaš strategijaid álgoálbmotprofileremis Girku Heahteveahki diehtjuohkinbargguin siskkáldasat Norgga girkus, ovdamearkkadihte fástoáksuvnna oktavuodas, ja vejolašvuođa nannet sámigirkolaš fátmasteami Girku Heahteveahki bargguin.

- Ávžžuhit Girku Heahteveahki čalmmustuhttit álgoálbmogiid čielgasit iežaset bargguin viidáseappot.

Mišuvdnašiehtadusat (SMM):

Norgga girku mihttu lea ahte buot riikka searvegottit dahket mišuvdnašiehtadusa (mišuvdnaprošeavtta/ustitvuodasearvegotti) Samarbeidsrådet for Menighet og Misjon (SMM) olis. (Eanet dan birra, geahča *Du verden! Veiledningshefte for vennskapssamarbeid i menigheter* ja SMM resursasiiddu www.menighetogmisjon.no). Earret GH fástoáksuvnna leat mišuvdnašiehtadusat jáhkkinis dat eanemus strategalaš arenat maid bokte báikkálaš searvegottit sáhttet oasálastit álgoálbmotbargguin.

Buot searvegottit Sis-Finnmárkku proavássuohkanis leat dahkan mišuvdnaprošeavttaid mat gusket Canjar-indiánaide Ecuadoras (Normisjon). Prošeavtta váldoulbmil lea doarjut dan áidna vuodđoskuvlla Ecuadoras gos oahpahit indiánaide iežaset giela, kultuvrra ja historjjá. Prošeakta leat välljejuvnon danne go dat dovdo oahpisin daid vásihusaide mat sámiin leat sáme giela ja kultuvrra duolbmama ektui skuvllas ja stuoraservodagas. Mišuvdnašiehtadusa álgoálbmotprofiila lea addán mišuvdnaprošektii báikkálaš appellašuvnna ja boksán báikkálaš álgaga, ovdamearkkadihte lonohallamiid gaskal Sis-Finnmárkku proavássuohkana searvegottiid ja indiánaid geat gullet dan skuvlii Ecuadoras.

Norgga girku barggus nugohčoduvvon searvegotti ustitvuodaovttasbargguin (mišuvdnaprošeakta/ustitvuodasearvegotti) lea maid bismagottiide sáđji álggahit dakkár ustitvuodaovttasbarggu. Golmma davimus bismagottis livččii ovdamearkkadihte vejolaš árvoštallat ahte sáhtášiigo dihto oktiiveheapmi dahkat synergijaid báikkálaš ja guovllu álgoálbmotprošeavttaid gaskkas mearriduvvon guovlluin.

- SMM guovddáš dásis ja mišuvdnaráđdeaddit Davvi-Hålogalándda, Lulli-Hålogalándda ja Nidarosa bismagottiin berrejit ovttasbargat Sámi girkoráđiin lasihit álgoálbmot guoskivaš mišuvdnašiehtadusaid Norgga girkus oppalaččat ja sámi girkoallimis erenoamážit.

5.16 Stáhta-girku odastus

Buot politihkalaš bellodagat Stuoradikkis šiehtadedje cuoŋománu 10. beaivvi 2008 rievdatit vuodđoláhkamearriduvvon oktavuodaid stáhta ja Norgga girku gaskkas (nugohčoduvvon stáhta-girku soabadus). Dat politihkalaš šiehtadus mearkkaša ahte stáhta ja Norgga girku oktavuodat rivdet. Dakkár rievdama oktavuodas ferte čielggadit sihke stáhta ja Norgga girku boahteáiggi geatnegasvuodaid sámi girkoallima ektui. Dat guoská Norgga girku odđa girkolága ja odđa girkoortnega hábmemii/ráhkadeapmái.

Prinsihpalaš vuodđojurddašeami oktavuodas dasa mii guoská *stáhta* boahttevaš ovddasvástádusas sámi girkoallima ovddas lea dehálaš earuhit gaskal ”stáhta-girku-oktavuoda” ja ”stáhta-sámiálbmoga-oktavuoda” (gč VL § 110a). Goappešat oktavuodat gusket sámi girkoallimii, muhto dain leat guovttelágan vuodustusa. Vaikko Norgga stáhtus stáhtagirkun rievdá, de ii mearkkaš dat ahte stáhta ii šat galgga atnit ovddasvástádusa sámi girkoallimis. Lea govttolaš atnit sámi girkoallima *oassin dan sámi álbmoga kultuvrras ja servodateallimis* mii Vuodđolága § 110 mielde gullá stáhta ovddasvástádussii láchit vai dat sihkkarastojuvvo ja ovddiduvvo (gč čuoggá 4.3.1). Go *Sámi girkoallima strategalaš plána* deattuha stáhta ovddasvástádusa sámi girkoallima ovddas, de ii leat dat vuostá rievdatit

stáhta-girku oktavuodaid, muhto doalaha dan ahte 110a paragrafas ain galgá leat relevánsa sámi girkoallimii maiddá maŋŋil go Norgga girku lea heaittihuvvon stáhtagirkun. Seammás lea govttolaš eaktudit ahte Norgga girku oažžu čielgaset iešheanalas ovddasvástádusa sámi girkoallimii maŋŋil go stáhta ja girku oktavuoha rievdá, ja ahte dan bidjet vuodđun stáhta-girkoodastusbargguin.

5.16.1 Girkočoahkkima čanastagat boahttevaš girkoláhkii ja girkoortnegii

GČ-áššis 8/07 *Vuodđoláhkii vuodđudeapmi, girkoláhka ja Norgga girku girkoortnet* leat bidjan eavttuid ja bajitdási čanastagaid boahttevaš girkoláhkii ja girkoortnegii. Dan mearrádusas lea čielgasit daddjojuvvon sámi girkoallima fuolaheami birra maiddá maŋŋil go stáhta ja girku oktavuodaid leat rievdadan.

Dan čuoggás mas lea sáhka girkolága ja girkoortnega birra, dadjet ahte ”Girkus lea sierra ovddasvástádus fuolahit sámi girkoallima dárbbášlaš ja ovttárvosaš oassin Norgga girkus. Dan vuoduštit sámiid nanu historjjálaš gullelašvuodas Norgga girkui, ja danne go sámiin lea álgoálmot stáhtus Norggas.”

Stáhtalaš ja sis-girkolaš oktavuodaid gaskka reguleremis doalahit dan ahte ”Norgga girku sierra ovddasvástádus sámi girkoallima ovddas ferte geahččat Vuodđolága § 110a ektui.” ja ahte ”Norgga girkus lea ain geatnegasvuohta čuovvut sámelága giellanjuolggadusaid ja oažžut dasa dan stáhtalaš ruhtadeami mii dan geatnegasvuođa čuovvu.”

Viidáseappot čujuhit ahte ”Álgoálmotdimenšuvnna galgá fuolahit sihke rámmalágas ja girkoortnegis.”

- Girkočoahkkima čanastagaid sámi girkoallima fuolaheamis (GČ 8/07) galget čuovvut odđa girkolága ja girkoortnega bargguin viidáseappot. Lea dárbu čielggadit sihke stáhta ja Norgga girku boahttevaš geatnegasvuođaid sámi girkoallima ektui Vuodđolága § 110a, sámelága ja riikkaidgaskasaš álgoálmotrievtti čuovvgas.

5.16.2 Stáhta ovddasvástádus fievrredit politihka mii aktiivvalaččat doarju sámi oskku ja eallinoainnu

ON julggaštusa kapihtal 12 álgoálmogiid vuoigatvuodaid birra praktiseret ja fievrredit viidáseappot iežaset vuoiŋŋalaš ja oskkoldat árbevieruid, dábiid ja meanuid: ”Indigenous peoples have the right to manifest, practice, develop and teach their spiritual and religions traditions, customs and ceremonies [...]” Lea govttolaš jáhkkit ahte dat riektesuodjalus maid fáttmasta sámiid kristtalašvuodaárbevieruid.

Kristtalašvuohta lea guhká leamaš sámiid oskkoldat, ja stuora oassi sámiin Norggas gullet Norgga girkui. Sámit leat mánggaid buolvvaid badjel oasálastán girku allabasiin, meanuin ja oskkueallimis oktan eará sámi kultuvraovdanbuktimiiguin ja árbevieruiguin. Dat lea addán sierra sámi kristtalašvuodaárbevieruid ja sierra sámi geahččanguovlluid kristtalaš oskkus ja eallimis. Jus Norgga girku ii ane sámi girkoallimis fuola, de sáhtá dat njeaidit mávssolaš árbevieruid ja kultuvrasuorggi sámi álbmogis, sihke oskkoldaga ja eará árbevieruid dáfus.

Ovddasvástádus addit sámi kristtalašvuodaárbevieruide saji ja ovdánanvejolašvuodaid ii sáhte bidjat dušše Norgga girku ovddasvástádussan, muhto oaidnit dan stáhta ollisvuoda ovddasvástádussan (VL § 110a), mas *sámepolitihka mii aktiivvalaččat doarju ja oskku- ja eallinoaidnopolitihka mii aktiivvalaš doarju* ferte geahččat oktilasat. Dat čájeha ahte eiseválddit fertejit fievrredit politihka mii aktiivvalaš doarju sámi oskku- ja eallinoainnu.

Sámi girkoallima strategalaš plána bidjá vuodđun dan ahte nugohčoduvvon stáhta-girku soabadus ii mielddisbuvvte vuđolaš rievdadusaid dain geatnegasvuodain mat stáhtas ja Norgga girkus leat sámi girkoallima ovddas dál. Vaikko stáhta konfešunealla čanastat (ortnet evangelalaš-lutherlaš stáhtain) heaittihuvvo ge ja Norgga girku oažžu stuorát iešheanasvuoda, de bissu Norgga girku Norgga álbmotgirkun ja stáhtas galgá leat čielga ovddasvástádus fievrredit dakkár politihka mii aktiivvalaččat doarju oskku ja eallinoainnu. Norgga girku joatká danne ain atnit iežas girkun mas lea sierra vuodđudus vuodđoláhkii. Stáhta prinsihpalaš ovddasvástádus fuolahit aktiivvalaš oskku- ja eallinoaidnopolitihka doalahuvvo gaskal aktiivvalaš doarju sámepolitihka ja aktiivvalaš doarju oskkoldatpolitihka maiddáai maŋŋil go stáhta ja girku oktavuodát leat rievdan.

5.16.3 Sámelága giellanjuolggadusat

Lea dárbu čielggadit ahte váikkuha go sámeláhka Norgga girku geatnegasvuodaide maŋŋil go oktavuodát stáhta ja girku gaskkas leat rievdan. Lassin dasa ahte fievrredit dálá geatnegasvuodaid viidáseappot, de berre sámelága giellanjuolggadusaid geahčadit sámegiela geavaheami girku *oktasašmeanuid* (ipmilbálvalusat ja girkolaš meanut) oktavuodas.

Lea čielggas ahte lánkaaddi ii leat vuhtii váldán doarvái girkolaš bálvalusaid sierraláganvuoda dallego sámelága giellanjuolggadusaid hábmejedje. Sámelága álgobargguin deattuhit ahte sierra mearrádus vuoigatvuoda birra oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid sámegillii (§ 3-6) addá dušše vuoigatvuoda oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid sámegillii eanjkilmeanuid oktavuodas, iige searvegotti oktasaš meanuin. Muhto girkolaš bálvalusaid oktagaslaš bálvalusaddima iešláhki lea earálágan go dat mii eanas almmolaš ásahusain lea, danne go girku oktasaš meanut gullet searvegotti searvevuhtii. Go sámeláhka eaktuda ahte vuoigatvuodta oažžut bálvalusaid gásttašepmái ja eahkedismállásiidda lea ahte dakkár girkolaš bálvalus dahkkojuvvo sierra lanjas, de lea dat oktasašmeanuid iešvuoda vuostá.

Danin sáhtta jearrat ahte iigo sámelága giellanjuolggadusaid sátnádeapmi dan čuoggás leat váilevaš go lánkaovdabargguin leat geažuhan ahte sámegiela giellanjuolggadusaid iigo leat seamma vuoigatvuodta oasálastit girku oktasaš meanuin iežaset gillii. Sámi girkoráđdi lea dan duogáža vuodul bivdán nannet sámelága giellanjuolggadusaid norgga stáhta geatnegasvuodaid ektui sámiide álgoálbmogin nugo dat ovdanbohtet Vuodđolágas § 110a ja álbmotrievttálaš mearrádusain (SGR 26/09).

- Sámelága giellanjuolggadusaid girkolaš beliid berre erenoamážit geahčadit sámegiela geavaheami girku oktasaš meanuid (ipmilbálvalusat ja girkolaš meanut) oktavuodas ja fievrredit sámelága geatnegasvuodaid viidáseappot go stáhta ja girku oktavuodát rivdet.

5.17 Sámi girkodemokratijja (demokratijjaodastus)

Sámi girkoráđdi bivddii (SGR ášši 39/08) demokratijjaodastusa olis bidjat bargojoavkku čielggadit govodaga áššiin mat gusket Norgga girku sámi-girkolaš demokratijjai. Dan

duogáža vuodul bivddii Girkočoahkkin ásahit bargojoavkku mii galggai buktit evttohusa ođđa ortnegiidda sámi girkoallin áirasiid válljemis bismagodderáđiide ja Girkočoahkkimii ovdal 2011 válggaid (GČ 11/08). Girkoráđdi álggahii bargojoavkku čakčat jagis 2009, ja bargojoavkku evttohus lei vuodđun Sámi girkoráđi ja Girkoráđi meannudeamis áššis jagis 2010 (SGR 16/10, GR 26/10, SGR 30/10, GR 39/10). Prinsihpalaš ságastallan Norgga girku sámi-girkolaš demokratiija (gč. vuolábealde) vuodu birra lei bargojoavku vuolggasadji go dat ovddidii iežas evttohusaid.

Prinsihpalaš vuodđu sámi-girkolaš demokratiijai

Norgga girku sámi girkoallima bargguid leat vuodušán dan dili ektui mii sámiin lea čearddalaš unnitlohkun ja álgoálbmogin Norggas. Vuodđoláhka § 110a cealká ahte ”Stáhtas eiseváldin lea geatnegasvuohta láchit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmot sáhtá sihkkarastit ja ovdánahttit gielas, kultuvrras ja servodateallimis.” Dat mearrádus speadjalastá riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mii addá álgoálbmogiidda sierra unnitlogusuodjalusa ja kollektiivvalaš rievtti mielde- ja iešmearrideapmái áššiin mat gusket sidjiide alceseset. Dat guoská maid girkodemokratiija bargguid nannemii.

Dokumeantta *Styrket demokrati i Den norske kirke* (čuokkis 3.1) golbma dimenšuvnna nannet demokratiija Norgga girkus leat: (1) demokrátalaš kultuvra, (2) báhppasuohkanat vuđolaš organisatovralaš ovtadahkan ja (3) eaŋkilmieldelahtuid sadji ja váikkuhanfápmu. Dat galget maid sámigirkolaš demokratiija nannenbarggu vuodđun, muhto dasa berre lasihit njealját dimenšuvnna mii sáhtá unnitlogupolitihkalaš beliid fuolahit: (4) sámi álbmoga riekti mielde- ja iešmearrideapmái.

Sámi *ovddasteapmi* iešguđet girkolaš orgánain nugo ovdamearkkadihte bismagodderáđiin ja Girkočoahkkimis lea das sámi *mielдемearrideami* ovdanbuktin girkodemokratiijas. Sierra sámi-girkolaš orgánaid ásaheami bokte, nugo ovdamearkkadihte Sámi girkoráđdi ja Saemien Åålmegeaerie (sámi searvegodderáđdi lullisámi guovllus), rahpá baicce dihto mearriduvvon rámmaid siskkobealde vejolašvuoda oázžut muhtinlágan sámi *iešmearrideami* girkus. Mielдемearrideapmi addá sámiide vejolašvuoda váikkuhit mearrádusmannolagaid girkus, ja iešmearrideapmi fas saji hábmet iežaset girkoallima.

Go girkodemokratiijas galgá nannet sámi dimenšuvnna, de ferte árvoštallat 3 vuosttaža ja dan bajábeale namuhuvvon 4. dimenšuvnna gaskkas. Lea ovdamearkkadihte nu ahte eanas sámi ássanguovlluin leat sámit unnitlogus báikkálaččat. Vaikko báhppasuohkana sáhtá geográfalaččat atnit sámi báhppasuohkanin, de ii leat dábálaš ahte searvegotti ovddasteaddji orgána (searvegodderáđdi) ovddasta sámi mielde- dahje iešmearrideami girkodemokratiijas. Demokrátalaš struktuvra, báhppasuohkan vuđolaš organisatovrralaš ovtadahkan ja eaŋkilmieldelahtuid sadji ja váikkuhanfápmu ii leat nappo doarvái sihkkarastit sámi mielde- ja iešmearrideami girkus. Dasa ferte ásahit sierra unnitlogupolitihkalaš doahttalusaid.

Sámi girkoallima strategalaš plána evttohus bidjá “fátmmasteami” vuodđun vuđolaš unnitlogupolitihkalaš prinsihppan Norgga girku barggus sámi girkoallimiin (gč čuoggá 4.5). Dat mearkkaša ahte sámiide addojuvvo riekti oasálastit Norgga girku oktasaš eallimis almmá guođikeahtá iežaset iešvuoda ja earálganvuoda. Dan lea vejolaš sihkkarastit go unnihkui sihkkarastá duohta vejolašvuoda oasálastit eanetlogugirku demokrátalaš struktuvrrain, seammás go sámi girkoallimii sihkkarastojuvvojit iežaset mearridanarenat hábmet iežaset girkoallima Norgga girku rámma siskkobealde.

Bargojoavkku árvoštallamat viidáseappot

Dan prinsihpalaš vuolggasajis álggii bargojoavku geahčadit váлгаortnegiid mat addet stuorát sámigirkolaš demokrátalaš legitimitehta sámi áirasiid válgii Sámi girkoráđđái ja golbma davimus bismagodderáđiide.

Sámi girkoráđi ektui čájeha dálá váлгаortnet ahte dat lea Girkočoahkkima orgána, muhto unnán ahte dat maid lea Norgga girku sámiid ovddasteaddji orgána (dat ovdanbohtá ráđi čoahkádusas, muhto ii válggas).

Sámiid ovddasteddjiid válljemis golmma davimus bismagodderáđiide leat sámit ieža geat válljejit, muhto dalle 10, 10 ja 5 sámi elektoraidd / váлгаolbmáidd bokte juohke bismagottis. Dat ortnet lea unnán dohkálaš, ja bargojoavkku árvvoštallama mielde ii leat elektorortnet demokrátalaš.

Bargojoavku geahčadii danne vejolašvuoda (1) ovttahttit sámi ovddasteami golbma davimus bismagodderáđiin dan bokte ahte dat golbma bismagodderáđit ovddastuvvojit Sámi girkoráđis (namalassii ahte bismagodderáđiid sámi áirasat automáhtalaččat leat Sámi girkoráđi mielahtut). Dasalassin geahčadii bargojoavku vejolašvuoda (2) nannet daidd áirasiid duohta sámi demokrátalaš válgga bokte ja molsut elektorvuogádaga dakkár geahččalanortnegiiguin mat earret eará eaktudit ásahit sierra sámi jienastuslogu.

Eahpádusat čearddalaš jienastuslogu hárrái – ja sámi girkočoahkkima árvvoštallan
Sámi girkoráđdi oáččui njálmálaš čielgehusa Sámedikkis čakčamánu 2010 dan birra ahte čearddalaš jienastuslogu ásaheamis leat mánga váttis beali. Vuosttažettiin leat garra njuolggadusat Sámedikki jienastuslogu geavaheamis eará ulbmiliidda go dasa man dihte dan leat ásahan. Nuppádassii ferte Norgga girku árvideamis ohcat diehtobearráigeahčus lobi ásahit čearddalaččat vuodđuduvvon jienastuslogu. Goalmmát jearaldat lei ahte leatgo Norgga girku bealis jurddašan vuđoleappot dan ahte čearddalaš vuodđuduvvon jienastuslohku sáhtá mielddisbuktit riidduid báikkálaččat / guovllus.

Sámi girkoráđdi bivddii áššis 30/10 joatkit dálá váлгаortnegiin maiddái jagis 2012 válggain, ja dat lei earret eará danne go eai lean doarvái čielggadan juridihkalaš ja praktihkalaš implikašuvnnaidd čearddalaš vuodđuduvvon jienastuslogu ásaheamis. Danne ii dahkan Girkočoahkkinn rievadásaid Sámi girkoráđi ja golbma davimus bismagottiid sámi áirasiid váлгаortnegis GČ áššis 11/10.

Eahpádus ásahit čearddalaččat vuodđuduvvon jienastuslogu lei duogážin dasa go Sámi girkoráđdi seamma áššis bivddii čielggadit vejolašvuodaid ásahit sámi girkočoahkkima:

Sámi girkoráđdi bivdá čielggadit sámi girkočoahkkima ásaheami. Sámi girkočoahkkimii addojuvvo dat rolla ahte válljet / ovddidit Sámi girkoráđđái, bismagodderáđiide ja Girkočoahkkimii sápmelaš áirasiid evttohassan. Dat sáhtá sihkkarastit stuorát sámi legitimitehta dain áirasiin geat válljejuvvojit daidd sierranas ráđiide. (SGR 30/10, čuokkis 3).

Girkoráđi bargojoavku ságastalai vehá vejolašvuoda birra ásahit sámi girkočoahkkima mii oážžu rolla Sámi girkoráđi mearrádusa mielde. Dan birra ii leat bargojoavku dattege dadjan maide iežas loahppaárvalusas, go joavkku árvvoštallama mielde ii gullan dat dan mandáhttii maid Girkočoahkkinn (GČ 11/08) lei addán. Sámi girkoráđi mearrádus dahká dan fas áigeovdilin.

Go galgá áсахit válgaortnega mas buorebut oaidná áigumuša Sámi girkoráđiin *sámiid ovddasteaddji orgánan* Norgga girkus, de sáhtášii ovdamearkkadihte jurddašit modealla mas Girkočoahkkin formálalaččat vällje áirasiid Sámi girkoráđđái, muhto ahte dat dahká dan maŋŋil go lea jienasteami bokte ožžon čielga rávvagiid dakkár orgánas mas lea sámigirkolaš legitimitehta. Dat sáhtášii leat *Sámi girkočoahkkin* mii čoahkkana válgamannolaga oktavuodas, ja mii earret eará galgá addit čielga rávvaga Sámi girkoráđi válgii.

Sámi girkočoahkkima čoahkádusa sáhtta ovdamearkkadihte dahkat dan bokte ahte bovde čuovvovaš orgánaid searvat ovddastit:

- 1 sámi áirasa sámi searvegottis lullisámi guovllus
- 1 sámi áirasa juohke báhppasuohkanii sámegiela hálddašanguovllus (oktiibuot 13)
- 1 sámi áirasa juohke proavássuohkanis sámi ássanguovllus (oktiibuot 30 proavássuohkana: DH: 9, LH: 7, Nid: 13, Ham: 1)
- 5 sámi áirasa Lulli-Norggas
- 1 sámi bismagodderáđdeovddasteaddji Nidarosas, L-H ja D-H (oktiibuot 3)
- Sámi girkoráđdi (oktiibuot 7)

Jus buohkat sáddejit áirasa, de leat oktiibuot sullii 59 oasálasti. Áirasat daid iešguđet guovlluin sáhttet ovddidit kandidáhta lullisámi, julevsámi ja davvisámi ovddasteddjiide ráđis, ja sámi ovddasteaddji Lulli-Norggas, ja dievasčoahkkin sáhtta ovddidit jodiheaddjekandidáhta Sámi girkoráđđái.

Sámi girkočoahkkima sáhtta viidáseappot jurddašit ovdánahttit arenan ságastallat dehálaš fáttáid, gažaldagaid ja välljemiid birra sámi girkoeallimis ja ovddidit ovttasdoaimama ja ságastallamiid gaskal báikkálaš, guovllu ja guovddáš dási sámi girkoeallimis, ja gaskal iešguđet guovlluid sámi girkoeallimis. Okta modealla lea ahte dakkár čoahkkin doaima muhtinlágan áirrasgoddin sámi girkoeallimii Norgga girkus.

- Lea dárbu bargat viidáseappot nannet legitimitehta sámigirkolaš demokratiijas. Berre čielggadit vejolašvuoda áсахit sámi girkočoahkkima mas leat dihto rollat Sámi girkoráđi válggain.

5.18 Vuordámušat bargiid- ja bargoaddiorganisašuvnnaide

Girkolaš oktavuodas lea dárbu eanet bargiid- ja bargoaddiorganisašuvnnaide ja daid berre danne váldit mielde sámi girkoeallima ollislaš strategiijas. Girkolaš bargoaddi- ja beroštusorganisašuvdna (KA), mii lea oktasašráđiid ja searvegodderáđiid bargoaddiorganisašuvdna, berre fuolahit sámi gelbbolašvuodadárbbuid iežas oahpahan- ja lasseoahpahasdoaimmain ja sin ráđdeaddibálvalusas oktasašráđiide ja searvegodderáđiide. Dat seamma guoská Norgga girku iešguđetlágan bálvalusjoavkkuid fágaorganisašuvnnaide. Dan oktavuodas leat Presteforeningen, Teologene, Kateketforeningen, Det norske diakonforbund, Musikernes fellesorganisasjon, Fagforbundet ja Delta eanemus áiegeguovdilát.

- Bivdit Girkolaš bargiid- ja bargoaddiorganisašuvnnaid fuolahit sámigirkolaš gelbbolašvuoda iežaset doaimmain.

5.19. Ovttasbargu leastadiánalaš čoakkalmasaiguin ja kristtalaš organisašuvnnaiguin

Sámi girkoallimis lea mávssolaš oasálastit mat eai leat mielde dan Norgga girku sámi girkoallima áigeovuodilis bargosurggiid geahčadeamis mii lea 5. kapihttalis. Dat guoská sihke leastadiánariid čoakkalmasaide ja ektodáhtolaš kristtalaš organisašuvnnaide. Leat eanet kristtalaš organisašuvnnat go dat maid dás vuolábealde leat namuhan mat leat áigeovuodilis ovttasbargoguoimmit sámi girkoallima nannemis (gč ovdamearkkadihte čuoggá 5.15). Norgga girku lea dehálaš fátmastit oppalaš vuodu alde dakkár rastideaddji struktuvrraid iežas sámi girkoallima ovddidan bargguin.

Mánnga sajis leat leastadiánariid čoakkalmasat mávssolaččat báikkálaš sámi girkoallimis. *Sámi girkoallima strategalaš plána* bidjá vuodđun dan ahte leastadiánalaš lihkadus lea dehálaš sámi girkoallimii ja riggodat Norgga girku oppalaččat. Lea dárbu doalahit buriid ovttasbargooktavuodaid leastadiánariid čoakkalmasaiguin, dat lea girkoallimis dehálaš oassi ja doarjja.

Norgga Sámemišuvdna definere Norgga girku searvegottiid lunddolaš oktavuotnan iežaset evangelialaš ja diakonála bargguid hárrái sámi ássanguovllus. Organisašuvnna jođihangoddi lea dattege dovddahan vuorrástuvvama dan teologalaš ovdaneami ektui mii norgga almmolaš girkus lea, erenoamážit homofilijadigaštallamis. Buvttadit sámegiel kristtalaš veahkkeneavvuid mánáide lea dakkár suorgi mainna sáhtášii Sámi girkoráđiin ovttasbargat. Dasalassin lea vejolaš gaskkustit biibbalteavsttaid, liturgijaid, sálmmaid ja nu ain Sámemišuvnna lagasradio Radio DSF bokte Kárášjogas, mii lea guovttegielat lagasradio maid sáhtá gullat miehtá Sis-Finnmárkku proavássuohkana. Sámemišuvdna namuha maid dárbbu gaskkustit biibbalteavsttaid gielddasámegillii ruošša sámiide.

Sotnabeaiskuvla lea muhtin guovlluin leamaš guhká mávssolaš sámi girkoallimis ja Norgga Sotnabeaiskuvlalihttu guovddáš dásis lea sámi girkoallimii áigeovuodilis ovttasbargoguoibmi. Lea lunddolaš geahččat lagabui ahte sáhtášii go dan ovttasbarggu nannet boahpteáiggis sámi oskkuoahpahusa ektui.

6 DOAIBMAPLÁNA

Dát kapihtal čoahkkáigeassá odđa vuoruhuvvon virggiid ja doaibmaguovlluid 5. kapihttala rájes ja áigodahtta daid 5-jagi doaibmaplánii (2012-2016). Doaibmaplána oainnusmahtta dušše virggiid ja doaibmabijuid maid bokte šaddet odđa dárbbut. Doaibmačuoggáid 5. kapihttalis galgá dattege ipmirdit oaivvadussan Norgga girku bargguide sámi girkoeallimiin 2012-2016 doaibmaplánaáigodagas.

<p style="text-align: center;">Odđa vuoruhuvvon virggiid ja doaibmasurggiid álggaheapmi 2012-2016</p>					
Doaibmabidju	2012	2013	2014	2015	2016
Odđa fásta virggit					
100 % lullisámi giellamielde bargi	50 %	50 %			
100 % julevsámi giellamielde bargi	50 %	50 %			
25 % davvisámi girkodulka, Porsángu		25 %			
25 % davvisámi girkodulka, Loabát		25 %			
100 % ráddeaddi (nuorat), SGR	100 %				
100 % sámi báhppavirgi, Lulli-Norga			100 %		
100 % ráddeaddi (diakonijja/kultuvra/álgoálbmot), SGR			100 %		
100 % diakona, julevsámi guovlu				100 %	
100 % diakona, ovtta searvegoddái SF proavássuohkanii				100 %	
50 % viiddidit beaivválaš jodiheaddji virgesturrodaga, Lullisámi searvegoddi				50 %	
Odđa vuoruheamit					
Jahkásaš sámi girkoeallin fágakonferánsat	X				
Sámi nuoraidbargu		X			
Doaibmabijut diakonijja, kultuvrra ja álgoálbmot surggiin			X		
Ipmilbálvalusodastus	X				
Sámi girkorádi fárreheapmi	X				
Doaibmabijut maid golut eai leat rehkenastojuvvon ja maid ferte duohtandahkat ovttas eará áigeguovdilis oahpahasásahusaiguin/departementtain/organisašuvnnaiguin					
Oahppodoaibmabijut sáme gielas ja kultuvrras		X			
Gelbbolašvuodahuksenprošeakta			X		
Girkohistorjaprošeakta			X		
Rekrutterenprošeakta		X			
Biibbaljorgaleapmi	X				

Áigodahttin ja vuoruheapmi

Vuolábealde čuovvo vuoduštus sierra virggiid ja doaibmabidjosurggiid álggahemiide ja vuoruhemiide.

Evttohuuvvon *sámi giellamieldebargit/girkodulka-virggit* adnojit girkui áibbas dárbbaslažžan go galgá sámelága giellanjuolggadusaid doahttalit. Dat guoská erenoamážit lullisámi- ja julevsámi giellavirggiide, main dál eai leat iežaset virgeresurssat Norgga girkus. Buot virggit álggahuvvojit jagiin 2012/2013.

Leat evttohan *Sámi nuoraidráđdeaddi* riikkadásis vai sáhtta gokčat dan stuora dárbbu mii lea nannet sámi nuoraidbarggu Norgga girkus. Dat lea maid dehálaš rekrutterengeahččanguovllus. Ráđdeaddi galgá hukset sámi arenaid ja fierpmádagaid sámi nuoraide buot giellaguovlluin. Nuorat leat vuoruhansuorgi Sámi girkobeivviin jagis 2013, mii lea strategalaš arena loktet bargguid nuoraid-suorggis. Dan virggi berre juo ásahit jagis 2012 vai olle ráhkadit fierpmádaga, oažžut olbmuid oasálastit ja searvat plánemiidda.

Oslo bismagodderáđdi lea juo máŋga jagi ovddidan dárbbu oažžut *Sámi báhppavirggi Oslo/Lulli-Norgii*. Dál sáhtta leat vejolaš rekrutteret olbmuid virgái jagis 2014.

Diakonijja ja kultuvra leat vuoruhansuorggit Norgga girkus, muhto sámi girkoeallimis leat unnán resurssat movttiidahttit našovnnalaš fágaovdáneapmái ja báikkálaš mannolagaide dan suorggis. Sámi girkoeallimii lea relevánta oaidnit oktavuoda gaskal diakonijja-, kultuvra- ja álgoálbmotsurggiid, ja odđa ráđdeaddevirgi dan suorggis sáhtta addit váikkuhusaid sámi girkoeallimii ollislaččat. Evttohuuvvon *ráđdeaddi diakonijja/kultuvrra/álgoálbmot suorggis* álggahuvvo easka jagis 2014 danne go lea eanet hoahppu oažžut bajábeale namuhuvvon virggiid.

Norgga girkus leat bargamin nannet diakonijja odđa diakonijjavirggiiguin daid lagamus jagiid. Dan oktavuodas lea lunddolaš ahte maiddá sámi girkoeallin oažžu odđa resurssaid. Evttohit guokte odđa diakonijjavirggi báikkálaš sámi girkoeallimii jagis 2015.

Lea dárbu nannet doaimma Saemien Åålmege – Sámi searvegottis lullisámi guovllus (SÅ). Dan evttohit dahkat dan bokte ahte beaivválaš jodiheaddjevirgi viiddiduvvo 50 proseanttas 100 prosentii. Dat mearkkaša ahte SÅ eaktuduvvo jotkojuvvot maŋŋil go geahččalanáigodat nohká jagis 2012.

Sámi girkoráđdi dárbbasa oažžut lassi doaibmaruđaid, vai earret eará sáhtta lágidit jahkásaš sámi girkoeallin fágakonferánssa mii fáttmasta viidábut go dušše oskkuoahpahusa.

Doaibmaruđaid nuoraid ja diakonijja/kultuvra/álgoálbmot surggiin ferte geahččat oktilasat ráđdeaddivirggiiguin maid leat dan vástte ásahan. Ruđaide lea dárbu vai lea vejolaš ásahit arenaid sámi girkoeallimii báikkálaš ja guovllu dásis virggiid rámmain.

Ipmilbálvalusodastus bidjá čanastagaid sámi girkoeallima liturgijjabargguide viidáseappot. Norgga girkus odđa teakstagirjji sisafievrredeami oktavuodas nanne dasalassin Girkočoahkkima mearrádus dárbbu nannet sámi biibbaljorgalanbargguid ovdáneami lullisámegillii, julevsámegillii ja davvisámegillii. Ipmilbálvalusodastus berre leat vuoruhansuorgi sámi girkoeallimis doaibmaplánaáigodagas.

Girkoráđđi mearridii jagis 2008 *fárrehit Sámi girkoráđi* Romsii jagis 2010. Lagasvuohta sámi ássanguovlluide ja sámiguoskivaš gelbbolašvuođabirrasiidna lei mearrádusa vuoduštus. Ruhtadandárbu lea departementii ovddiduvvon ja vuordimis oažžut ruhtadeami stáhtabušeahta bokte. Jagi 2011 stáhtabušeahtas čállá departementa ahte Sámi girkoráđi fárrema ferte árvvoštallat Sámi girkoallima strategalaš plána meannudeami oktavuodas Girkočoahkkimis 2011. Sámi girkoráđi fárrema ja dasa ođđa virggiid álggaheami ferte geahččat oktilasat.

Girkoráđđi ii leat rehkenastán goluid doaibmabijuide/prošeavttaide mat gullet *sámi giela ja kultuvrra oahpahussii, gelbbolašvuođahukseme, girkohistorjaprošektii, rekrutteremii ja biibbaljorgaleapmái*, go daid ferte duohtandahkat ovtta áigegeovdilis ásahusaiguin ja departementtain. Dan eaktudat čuovvovlit hálddahušlaš maŋŋil go doaibmaplána leat mearridan, ja ahte de ráhkadit prošektaplánaid mas prošektaorganiseren, prošektabušeahta ja – ruhtadeamit iešguđet prošektain bohtet ovdan. Áigegeovdilis ovtta bargoguoimmit ruhtadeamis ja/dahje čadaheamis leat:

Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta
Máhtodepartemeanta
Sámediggi
Girkolaš oahpahušguovddáš Davvin (GOD)
Institutt for historie og religionsvitenskap (IHR), Romssa universitehta
Sámi allaskuvla (SÁ)
Menighetsfakultetet (MF)
Teologisk fakultet, Oslo Universitehta
Norgga biibbalsearvi

Sámi girkobeavvit Muoffies jagis 2013 eai leat doaibmaplána mielde, muhto dat lea dattege dehálaš doaibmabidju doaibmaplánaáigodagas. Doaibmabiju eaktu lea prošektaorganiseren, prošektabušeahta ja prošektaruhtadeapmi ja dat čatná arvat hálddahušlaš ja ekonomalaš resurssaid Sámi girkoráđis 2012-2013 jagiid.

Sámeigiella Norgga girku: Áigeovuodilis giellamearrádusaid dulkon

Vuolábealde leat dat sámelága giellamearrádusat mat erenoamážit geatnegahttet Norgga girku fuolahit sámeigiella. Dasto dulkojuvvo daid mearrádusaid geavaheapmi iešguđet doaibmasurggiin báikkálaččat, guovlluin ja riikkadásis Norgga girku.

Áigeovuodilis giellamearrádusat sámelágas

§ 1-5. Sámeigiella

Sámeigiella ja dárogiella leat ovttaárvosaš gielat. Dat galget leat dássálagaid 3. kapihttala mearrádusaiguin.

§ 3-2. Láhkaásahusaid jorgaleapmi. Diedáhusat ja skovit

Lágat ja láhkaásahusat maidda oppa dahje oasis sámi álbmogis lea erenoamáš beroštupmi, galget jorgaluvvot sámegillii.

Diedáhusat almmolaš orgánain mat galget olles dahje osiide álbmogis hálddašanguovllus, galget leat sihke sámegillii ja dárogillii.

Skovit maid galgá atnit báikkalaš dahje guovllu almmolaš orgánaide hálddašanguovllus galget leat sihke sámegillii ja dárogillii. Gonagas addá dárkilit njuolggadusaid dán mearrádusa fápmuibidjamis.

§ 3-3. Vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii.

Sus gii sámegillii váldá oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii. Dát ii dattetge gusto go njálmmálaččat válđojuvvo oktavuoda virgeolbmuiin guhte lea doaibmamin eará sajis go orgána kantovrras.

Sus gii čálalaččat váldá oktavuoda guovllu almmolaš orgánain mii lea hálddašan-guovllus, lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa čálalaččat sámegillii. Gonagas sáhtta erenoamáš dáhphusain čoavdit dihto guovllu almmolaš orgánaid dán gáibádusas.

§ 3-6. Ovttaskas olbmui girkobálvalusa.

Juohkehaččas lea vuoigatvuohta sámegillii oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid Norgga girku searvegottiin hálddašanguovllus.

§ 3-7. Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái

Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut bálkáhuvvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámeigielmáhtu go orgána dárbaša dakkár máhtu. Lea vejolaš mearridit ahte vuoigatvuohta geatnegahtta bargi

joatkit orgánas bargat dihto áiggi maŋŋá oahpu. Gonagas mearrida dárkileabbo njuolggadusaid dáid mearrádusaid čađaheami birra.

Gonagaslaš res. guovvamánu 24. beaivvi 1848 rievdadusaiguin ja dasa gullelaš čállošii

Sámelága giellanjuolggadusaid mearridettiin jagis 1990 lei sámegeiela geavaheapmi ipmilbálvalusain ja girkolaš meanuin máŋgga báhppasuohkaniin davvisámi váldoguovlluin (Guovdageaidnu, Kárášjohka, Porsáŋgu, Deatnu, Unjárga ja Davvesiida) vuoigatvuođavuodđuduvvon gonagaslaš res. bokte guovvamánu 24. beaivvi jagis 1848 (ja rievdadusaiguin maŋŋil) ja dasa gullelaš departemeantalaš čállošii čakčamánu 16. beaivvi 1872. Gonagaslaš resolušuvdna vuoigatvuođavuodđudii geatnegasvuođa báhpaide oahppat sámegeiela dihto báhppasuohkaniin, ja čakčamánu 16. beaivvi 1872 čálus ovdanbuktá dárkileappot sámegeiela geavaheami ipmilbálvalusain ja girkolaš meanuin dain báhppasuohkaniin. Dat departemeantta čálus lea ipmirduvvon geavadin mii gulai gonagaslaš resolušuvdnii. Dat gonagaslaš resolušuvdna ii leat heaittihuvvon.

Báhpaid bargoadiovdasvástideaddjit leat dál bismagodderádit, ja danne lea bismagodderádiid duohken mearridit movt galgá doahttalit dan gonagaslaš res. mii bođii guovvamánu 24. beaivvi 1848. Departemeanta eaktuda dattege ahte dat guhkes áiggi geavat mii daid mearrádusaid bokte lea ásahuvvon galgá fievrreduvvot viidáseappot, ja ahte ovddasvástáduš dan fuolahit gullá dál Norgga girku iežas orgánaide.

Dat geavat maid dat mearrádusat leat ásahan sámegeiela geavaheamis searvegotti oktasašmeanuid oktavuodas geatnegahttet nappo ain Norgga girku atnit fuola sámegeielas. Dan berre dál geavahit buot searvegottiid ektui sámegeiela hálddašanguovllus.

Giellamearrádusaid geavaheapmi Norgga girkus

Báikkálaš dásis:

Searvegodde- ja báhppakantuvrra hálddašeapmi

Searvegodde- ja báhppakantuvrrain sámegeiela hálddašanguovllus lea geatnegasvuohta addit *vástádusa sámegeilli čálalaččat dahje njálmmálaččat* lága § 3-3 mielde, leaš dál dat ovddiduvvon čálalaččat dahje njálmmálaččat. Dat eaktuda sámi giellagelbbolašvuođa searvegodde- ja báhppakantuvrras. Dat ii mearkkaš ahte buohkain kantuvrras galgá dakkár sámi giellagelbbolašvuohta, muhto ahte orgánas lea dakkár gelbbolašvuohta maid searvegodde-/oktasašráđdi ja báhppakantuvra dárbaša giellanjuolggadusaid mielde.

Sámelága § 3-2 mielde geatnegahtta searvegodde- ja báhppakantuvrraid háhkat *áigeguovdilis lágaid ja njuolggadusaid, dieđáhusaid ja skoviid* sámegeilli (muhto geatnegasvuohta daid jorgalit gullá guovddášgirkolaš ja departemeantta dásái). Áigeguovdilis dieđáhusat sámegeilli leat ipmilbálvalusalmuhusat, searvegoddebláđit, diehtjuohkinčállosat mat gullet iešguđet doaibmabijuide jnv.

Searvegodderáđdečoahkkimat

Vuoigatvuohta váldit oktavuoda almmolaš orgánain sámegillii guoská maid § 3-3 mielde searvegodderáđi miendelahtuide. Jus searvegodderáđđemiendelahttu háliida hupmat sámegillii searvegodderáđđečoahkkimiin, de lea searvegodderáđis geatnegasvuohta láchit sámi-dáru dulkonbálvalusa.

Searvegoddečoahkkimat

Vuoigatvuohta váldit njálmmálaš oktavuoda báikkálaš almmolaš orgánain guoská maid § 3-3 mielde searvegoddečoahkkimiin. Dan dárbbu lea váttis ovddalgihtii diehtit, ja danin berre láchit vejolašvuođaid geavahit sámegiela.

Báhppabálvalus oktan sámi girkodulkaiguin

Sámelága § 3-6 addá vuoigatvuođa oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid hálddašanguovllus. Lága ovdabargguin leat čielgasit jurddašan báhppabálvalusa birra, muhto mearrádusa eai leat dattege ráddjen gullat dušše báhppabálvalussii. Mearrádusa lea vejolaš dulkot dan váldoulbmila ektui ahte sámit galget oažžut oktagaslaš bálvalusa iežaset gillii, ja olu dain girkolaš bálvalusain maid mearrádus fátmmasta, gusket maid diakona bálvalussuorgái (eanet diakonabálvalusa birra vuolábealde).

Lága ovdabargguin áiddostahttet ahte oktagaslaš girkolaš bálvalusat leat oktagaslaš sieluovddasmoraš, ja gásttašeapmi, vihaheapmi ja eahkedaččat/eahkedismállásat eará sajis go searvegotti oktasaš čoakkalmasas. Sámelága giellamearrádusat eai mudde nappo sámegiela geavaheami ipmilbálvalusas. Lága ovdabarggut dadjet ahte mearrádusaid § 3-6 ii gula sadjásaččaide, muhto galgá fuolahuvvot eará sámegielat báhpas hálddašanguovllus.

Mearrádussii gullá vuoigatvuohta oažžut eahkedaččaid sámegillii, ja dat mearkkaša ahte láhka gáibida *liige* giellagelbbolašvuođa hálddašanguovllu báhppabálvalusas.

Sámi girkodulkabálvalus lea mearriduvvon oassi báhppabálvalusas, muhto Davvi-Hålogalándda bismagottis leat dan dušše dihto searvegottiin ásahan. Girkodulkabálvalus ii váldde báhpain eret ovddasvástádusa oahppat ja geavahit sámegiela, muhto sihkkarastá ahte govttégielat bálvalus fuolahuvvo heivvolaš vugiin, ja ahte báhppabálvalusa giellagelbbolašvuohta lea eatnigiela dásis ja relevánta kultuvragelbbolašvuohta. Fálaldat geavahit girkodulka sieluovddasmorraša oktavuodas veadjá gal deavdit lága gáibádusaid, muhto dat lea heajos čoavddus girku bealis.

Searvegotti oktasaš ipmilbálvaluseallin ja girkolaš meanut

Sámelága § 3-6 ii mudde sámegiela geavaheami ipmilbálvaluseallimis ja girkolaš meanuin searvegotti oktasaš lanjas. Unnimusmeari njuolggadussan lea almmatge govttolaš buohtastahttit sámelága giellanjuolggadusaid geavaheami dainna geavadiin maid dat boarraset girkolaš mearrádusat ásahedje sámegiela fuolaheapmái girkolanjas (gč. bajábealde). Dan duogáža vuodul ii berre lohkat § 3-6 negatiivvalaš ráddjemin, muhto baicce ipmirdit dan liige doarjjan dan geavadii maid leat ásahan fuolahit sámegiela ipmilbálvalusain ja girkolaš meanuin.

Hávdádeapmi lea lagamuččaid váste, ja lea govttolaš doallat dan sámegillii go son gii hávdádanlága mielde ordne ipmilbálvalusa, háliida dan dahkat.

Dál muddejit girku iežas orgánat akto sámegiela geavaheami ipmilbálvaluseallimis. Dan leat muhtin muddui juo dahkan mearriduvvon ipmilbálvalusásahusaid bokte májgga searvegottis davvisámi guovllus. Ipmilbálvalusodastusa sisafievrrideamis berre bidjat čanastagaid mat

sihkkarastet govttolaččat fuolahit sámegeiela ipmilbálvaluseallimis ja girkolaš meanuin sámegeiela hálddašanguovllus. Bismmas ja bismagodderáđis lea liige ovddasvástádus ásahit ortnegiid mat daid sihkkarastet. Searvegodderáđdi/oktasašráđdi hálddašanguovllus galgá, ovttas báhppabálvalusain, veahkehit dan dahkat. Dat mearkkaša ahte oktasašráđdi maid galgá fuolahit ahte sis leat liturgiijagirjjit, sálbmagirjjit jnv. sámegillii.

Oskkuoahpahas, diakonija ja girkomusihkka

Sámelága § 3-6 geatnegahtta fuolahit sámegeiela earret eará eahkedaččaid ja oktagaslaš sieluovddasmorraša oktavuodain. Dat lea maid oassi *diakonijabálvalusas*. Danne lea govttolaš ahte dat mearrádus fátmasta fásta virgáduvvon diakona su bálvalusas. § 3-6 mielde ii leat vástevaš gáibádus fuolahit sámegeiela *Oskkuoahpahas ja girkomusihkas*. Giellanjuolggadusat leat mearriduvvon unnimusmeari njuolggadussan, muhto lea dattege govttolaš eaktudit ahte sámeláhka bidjá čanastagaid sámegeiela fuolaheapmái maiddá dain doaimmasurggiide.

Ipmil addá – mii juogadit. Norgga girku oskkuoahpahasplána dadjá ahte sámi mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa ja oahpponeavvuid sin iežaset gillii, beroškeahhtá gos riikkas sii orožet. Sániin ”beroškeahhtá gos riikkas sii orožet” lea viidát mearkkašupmi go dat maid sámelága giellanjuolggadusat gokčet. Dás lea sáhka dan vuoigatvuodas maid Norgga girku ieš bidjá dan suorgái.

Searvegotti girkomusihkkalaš barggus lea gielas viehka stuora dimenšuvdna, ja sámelága giellanjuolggadusain leat gaskkalaš čanastagat maiddá dan suorggis. Dat ovdanbohtet liturgiijaid, sálbmálávluma, koarabarggu ja dan sullásaš bargguid bokte. Organisttat/kantorat leat dehálaččat sámegeiela geavaheami láchčimis searvegottis, ovdamearkkadiehta báikkálaš sámi lávlunárbevieru geavaheamis. Dan suorggis lea danin dárbu gelbbolašvuhtii vai organisttat/kantorat sáhttet láchčit nu ahte lea vejolaš geavahit sámegeiela searvegottis ja aktiivvalaččat dan barggu láidestit.

Oktasašráđi hálddašan- ja bargoaddiovdasvástádus:

Oktasašráđi geatnegasvuohta bargoaddin lea fuolahit ahte orgánas lea dat sámezielgelbbolašvuohta maid dárbbasa go galgá doahhtalit sámelága giellanjuolggadusaid (dat guoská maid girkogárdehálldašepmái). Dan ferte vuhtiiváldit go virggiid almmuhit. Dasalassin lea báikkálaš bargiin vuoigatvuohta oheat bákkáhuvvon virgelobi háhkat alcceaset sámezielmáhtu jus orgánas lea dárbu dakkár máhttui. Dat ii lea oppalaš vuoigatvuohta mii gullá buot orgána bargiide, muhto vuoigatvuohta maid galgá árvvoštallat orgána dárbbus nannet sámezielmáhtu. Oktasašráđis lea vejolašvuohta geatnegahttit bargi joatkit orgánas bargat dihto áiggi jus galgá oažžut virgelobi lohkat sámegeiela.

Oktasašráđi bušeahhta- ja strategiijabargu

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde lea oktasašráđiin ovddasvástádus bidjat bušeahtaide ja plánaide doaimbajuid mat doahhtalit sámelága giellanjuolggadusaid, ja ovddasvástádus fuolahit báhppasuohkaniid beroštusaid dan suorggis suohkaniin čoahkkimastimiin (gč. girkolága §§ 14 ja 15). Dat mearkkaša ahte guovtgiegelatruđaid dárbbu ferte oainnusmahttit bušeahhtadigaštallamiin suohkaniin.

Guovllu dásis: bismagodderáđdi, bisma ja proavás

Hálddašepmi

Erohussan searvegoddedásis, de leat bismagodderáđđi, bisma ja proavás guovllu orgánat lága § 3-3 mielde, ja sis lea geatnegasvuohta vástidit sámegillii *čálalaččat* go oktage fal váldá oktavuoda sámegillii *čálalaččat*. Dat eaktuda ahte dain orgánain lea dohkálaš giellagelbbolašvuohta olámuttos.

Earret dan ahte vástidit *čálalaččat* sámegillii sidjiide geat leat váldán oktavuoda, galget bismagoddekantuvrrat sámelága § 3-2 mielde maid fuolahit ahte sis leat *áigeguovdilis lágat, njuolggadusat ja skovit* sámegillii, ja ahte sáhttet bálvalit báhpaid ja searvegottiid dainna. *Diedáhusat* mat erenoamážit gusket oppa sámi álbmogii dahje sámi álbmoga osiide sámegiela hálddašanguovllus galget dasalassin lága mielde leat sihke sámegillii ja dárogillii seamma mearrádusa mielde.

Bismagoddekantuvrrat bálvalus- ja fágaorgánan

Báikkálaš girkus hálddašanguovllus leat giellalága §§ 3-2, 3-3 ja 3-6 mielde čielga geatnegasvuođat geavahit sámegiela, sihke báhppabálvalusas ja searvegodderáđi ja oktasašráđi doaimmain (gč. bajábealde). Dat bidjá čanastagaid daid bálvalusaide maid bismagoddekantuvrra bargit galget addit fága- ja bálvalusorgánan, erenoamážit báhppabálvalussii, muhto maiddái searvegottiide. Dat eaktuda bismagoddekantuvrra bargiin *gelbbolašvuođa ja kapasitehta* dan fuolahit. Bagadallanbarggut mat gusket sámi liturgiijaide ja sálbmagirjiide ja bismagotti sámi girkoeallimii, sámegiela oahpaheapmái, áigeguovdilis lágaide, departemeanttaid čanastagaide ja girkolaš mearrádusaide dan suorggis, ja iešguđetlágan lávdegottiid ja fágačoahkkimiid oktiiheiveheapmi, doaibmaibijut gelbbolašvuođaloktema ektui leat ovdamearkkadihte barggut mat gullet dasa.

Bismagoddeáđi bargoaddiovdasvástádus:

bismagodderáđi bargiid ektui

Bismagodderáđis lea bismagoddekantuvrra bargiid bargoaddin geatnegasvuohta gozihit ahte bisma ja bismagodderáđđi orgánain lea dárbbaslaš gelbbolašvuohta deavdit sámelága §§ 3-2, 3-3 ja 3-6 gáibádusaid. Dan ferte vuhtiváldit *almmuhusteavsttaid* hábmemis ja *virgáдемиин*. Bismagodderáđđi lea dasalassin § 3-7 mielde geatnegahttojuvvon addit bálkáhuvvon *virgelobi* lohkat sámegiela jus dakkár ohcamuš boahtá, ja orgánas lea dasa dárbu.

báhpaid ja girkodulkaid ektui

Sámelága § 3-6 bidjá liige geatnegasvuođa báhppabálvalussii hálddašanguovllus. Lága mielde lea bismagodderáđđi bargoaddin geatnegahttojuvvon:

- gáibidit vuoddogelbbolašvuođa sámegiela/geatnegasvuođa oahppat sámegiela go *almmuhit báhppavirggiid* hálddašanguovllus.
- láchčit *kvalitehtasihkkarastojuvvon oahppofálaldaga* áiddovirgáduvvon báhpaid hálddašanguovllus ja addit dasa *virgelobiid*.
- láchčit *kvalitehtasihkkarastojuvvon oahppofálaldaga* nannet sámi girkodulkabálvalusa, ja addit dasa *virgelobiid*.
- láchčit doarvái *fágalaš čuovvoleami* sámegiela báhppabálvalusas ja sámi girkodulkabálvalusas.

Dat geavat maid leat ásahan gonagaslaš res. bokte guovvamánu 1848 ja rievdademiiguin maŋŋil, geatnegahtta erenoamážit bismagodderáđi ja bismma árvvoštallat dárbbu doallat ipmilbálvalusaid ja girkolaš meanuid sámegillii ja guđeládje dan sáhtta iešguđege searvegottis

buoremusat čađahit. Doppe gos lea erenoamáš dárbu, lea bismagodderáđis seamma geatnegasvuohta sámelága § 3-6 mielde, nugo dás bajábealde lea namuhuvvon.

Bismma bearráigeahčču

Bismma bearráigeahču doibmii gullá ovddasvástádus gozihit ahte hálddašanguovllus leat doarvái sámegielat girkolaš bargit sámelága mearrádusaid mielde, ja ahte lea dahkan dárbbášlaš mearrádusaid sámegiela geavaheami hárrái ipmilbálvaluseallimis.

Bismagodderáđi bušeahtta- ja plánabargu

Bismagodderáđis lea ovddasvástádus bidjat doaibmabijuid bušeahtaide ja plánaide mat doahttalit sámelága giellanjuolggadusaid.

Guovddáš dásis:

Hálddašeapmi

Erohus guovllugirkolaš dásis ja guovddášgirkolaš dásis lea ahte guovddášgirkolaš dásis ii leat § 3-3 mielde formálalaččat geatnegasvuohta vástidit sámegillii *čálalaččat* go olbmot váldet oktavuoda sámegillii čálalaččat. *St.dieđ. nr 28 (2007-2008) Sámepolitihkka* mielde lea dat dattege stáhtalaš orgánaid buori hálddašavieru vuostá ahte ii dan dahkat (s 72).

Sámelága § 3-2 mii lea lágaid ja njuolggadusaid, dieđáhusaid ja skoviid birra guoská Norgga girku guovddášgirkolaš dássái. Berre leat guovddášgirkolaš bargu kártet makkár lágaid, njuolggadusaid, dieđáhusaid ja skoviid dat njuolggadus fátmasta, ja bivdit daid jorgalit. Dan ruhtada OHD. Sihke Girkoráđđi ja Sámi girkoráđđi galget § 3-2 mielde fuolahit ahte iežaset dieđáhusat sámi girkoeallimii leat sámegillii. Sámi girkoráđđi kárte makkár girkolaš skoviid berre jorgalit. Girkoráđđi ruhtada daid jorgaleami.

Sámelága § 3-6 mielde, mii lea vuoigatvuođa birra oažžut oktagaslaš girkobálvalusaid sámegillii, ja maidái dan ásahuvvon girkolaš geavadis mii čuovvu gonagaslaš res. guovvamánu 28. beaivvi 1848 ja rievdadusaiguin maŋŋil, lea guovddášgirkolaš dásis ovddasvástádus ruhtadit sámegieloahpahusa báhpaid ja oahphusfálaldaga girkodulkaide. Dan ferte Girkoráđđi čuovvolit ráđđálagaid OHG:in. Vuoigatvuohta girkolaš bálvalusaide sámegillii ja sámegiela geavaheapmi ipmilbálvaluseallimis eaktuda dasalassin ahte biibbalteavsttat, liturgiijat ja sálmmat leat sámegillii. Sámi liturgiija- ja sálbmabargu lea guovddášgirkolaš ovddasvástádus, ja Girkoráđđi galgá bargat dan ovdii ahte sámi biibbaljorgaleapmái sihkarastojuvvojit dárbbášlaš rámmaeavttut.

*Bistevas̥ ja ovttaárvosaš
- sámi girkoallin Norgga girkus*

